

GYORSJELENTÉS A SZEGÉNYSÉGRŐL

Szerkesztette
CZIKE KLÁRA
TAUSZ KATALIN

A kötet a Phare Szociálpolitikai Fejlesztési Program és a Népjóléti Minisztérium
támogatásával készült

Szociális Szakmai Szövetség
Budapest, 1996

Tartalom

1996 a szegénység felszámolásának nemzetközi éve

A szegénység Magyarországon

Aki munkanélküli...

Aki gyermek...

Aki idős...

Aki cigány...

Aki fogyatékos...

Aki hajléktalan...

Források

"Ez a test már csak úgy van..."

A kötet a *Szociális Szakmai Szövetség* gondozásában kiadandó szociálpolitikai gyorsjelentés sorozat első darabja. Nem tudományos elemző mű, nem statisztikai adatok gyűjteménye, nem szociografikus leírás. Szemelvényekkel kívánja bemutatni, hogyan ítélik meg a szociális szakmák általunk képviselt munkatársai a szegénység kérdését és a szegények helyzetét a mai Magyarországon. Felfogásunk szerint a szegénység nem azonosítható csupán a túléléshez szükséges javak hiányával. Szegénység az is, ha az emberek-embercsoportok nem érik el a társadalomban elfogadottnak ítélt életszínvonalat, életminőséget, ezért kizáratnak megszokott, hétköznapi tevékenységekből, megfosztatnak a teljes társadalmi részvétel lehetőségétől. A szegénység nem csupán a jövedelemhiány. Jogfosztottság, hatalomnélküliség, kizártság, az emberi méltóság elvesztése.

E kötet és a sorozat minden darabja vállalt értékeink szellemében írlódik. Elsősorban a politikai közvélemény formálóihoz, a döntéshozókhoz kívánunk szólni, és egyúttal mindazokhoz, akik kíváncsiak arra, miként látja a szociális szakma azok helyzetét akikkel munkájában nap mint nap foglalkozik, hogyan vélkedünk a magyar szociálpolitikáról.

1996 a szegénység felszámolásának nemzetközi éve

1996. október 17. a Szegénység Felszámolása Nemzetközi Napja (ENSZ Közgyűlés 1992. 47/196. sz. határozat), 1996 a Szegénység Felszámolásának Nemzetközi Éve (ENSZ Közgyűlés 1993. 48/183. sz. határozat), 1997-2006 a Szegénység Felszámolásának Évtizede (ENSZ Közgyűlés 1995. 50/107. sz. határozat)

1995 március 6. és 12. között Koppenhágában, a társadalmi fejlődésről tartott csúcstalálkozón (World Summit for Social Development) résztvevő nemzetek - köztük a Magyar Köztársaság - képviselői nyilatkozatot fogalmaztak meg és cselekvési programot fogadtak el.

A NYILATKOZAT tíz legfontosabb kötelezettségvállalása

1. Kötelezzük magunkat a társadalmi fejlődést elősegítő gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális és jogi környezet létrehozására.

2. Kötelezzük magunkat, hogy az emberiség etikai, társadalmi, politikai és gazdasági parancsaként határozott nemzeti cselekvési programokkal és nemzetközi összefogással felszámoljuk a világban a szegénységet.

3. Kötelezzük magunkat, hogy gazdaság- és szociálpolitikánk alapelveinek szellemében elősegítjük a teljes foglalkoztatás megvalósulását, s hogy a maga által szabadon választott hasznos "termelő" foglalkoztatás és munka által minden férfi és nő képessé váljon a biztonságos és fenntartható megélhetés elérésére.

4. Kötelezzük magunkat, hogy szilárd, biztonságot nyújtó, igazságos, mindenféle emberi jog érvényesítésén és védelmén, a diszkrimináció elkerülésén, a tolerancián, a másság tiszteletén, az esélyek egyenlőségén, a szolidaritáson, a biztonságon és minden ember - beleértve a hátrányos helyzetű és védtelen csoportokat és személyeket is - társadalmi részvételén alapuló társadalmak által elősegítjük a társadalmi integráció megvalósulását.

5. Kötelezzük magunkat az emberi méltóság tiszteletbentartásának támogatására; a férfiak és nők közötti egyenlőség megvalósítására és a nők politikai, civil, gazdasági, társadalmi és kulturális életben és fejlődésben való részvételének elismerésére és fokozására.

6. Kötelezzük magunkat, hogy fajra, nemzeti hovatartozásra, nemre, életkorra és egészségi állapotra való tekintet nélkül biztosítjuk, hogy mindenki jogszerűen hozzájuthasson a minőségi oktatáshoz, a fizikai és mentális egészség lehető legmagasabb szintjéhez, az alapvető egészségügyi ellátásokhoz. Erőfeszítéseket teszünk a társadalmi viszonyokból adódó egyenlőtlenségek korrigálására. Tiszteletben tartjuk és támogatjuk közös és különös kultúránkat, hogy erősítsük a kultúra szerepét a fejlődésben; megőrizzük az ember-központú fenntartható fejlődés alapjait és hozzájárulunk az emberi erőforrások- és a társadalom fejlődéséhez. E tevékenységek célja a szegénység megszüntetése, a teljes és hasznos termelő foglalkoztatás elősegítése és a társadalmi integráció fokozása.

7. Kötelezzük magunkat Afrika és a legvélsbé fejlett országok gazdasági, társadalmi és emberi erőforrás fejlesztésének felgyorsítására.

8. Kötelezzük magunkat annak biztosítására, hogy amikor struktúra átalakítási programok fogadtatnak el, ezek társadalom fejlesztési, így a szegénység felszámolásával, a teljes és hasznos "termelő" foglalkoztatással, valamint a társadalmi integráció fokozásával kapcsolatos célokat is tartalmazzanak.

9. Kötelezzük magunkat, hogy a Csúcstalálkozó nemzeti cselekvési programokkal valamint regionális és nemzetközi összefogás által megvalósítandó céljainak elérése érdekében jelentősen növeljük és/vagy hatékonyan hasznosítjuk a társadalmi fejlesztési célokra fordított erőforrásokat.

10. Kötelezzük magunkat, hogy a társadalmi fejlődés érdekében partneri viszonyban javítjuk és erősítjük a nemzetközi, regionális és szubregionális együttműködés kereteit az ENSZ és más multilaterális intézményekeken keresztül.

"A *nemzeti cselekvési programok* keretében az állam- és kormányfők jóváhagyták, hogy a civil társadalom szereplőivel együttműködve:

a) Sürgősen és lehetőleg 1996-ra kidolgozzák vagy megerősítik a szegénység lényeges csökkentését, az egyenlőtlenségek mérséklését és a szegénység megszüntetését célzó célzó nemzeti politikákat és stratégiákat. Megjelölik az abszolút szegénység felszámolásának tervezett dátumát.

b) Erőfeszítéseiket és intézkedéseiket a szegénység okaira és a teljes népesség alapvető szükségleteinek kielégítésére összpontosítják. Ezek keretében felszámolják az éhezést és a hiányos táplálkozást, felelősséget vállalnak a táplálkozás biztonságáért, az oktatásért, a foglalkoztatásért, a megélhetésért, az alapvető egészségügyi - beleértve a nő- és anyavédelmi - szolgáltatásokért, az egészséges ivóvízért és a közegészségügyért, a megfelelő lakhatásért, s a társadalmi és a kulturális életben való részvételért. Különös figyelmet fordítanak a szegénység legsúlyosabb terheit gyakran viselő nők és

gyermek, valamint más hátrányos helyzetű, illetve kiszolgáltatott csoportok szükségleteire és jogaira.

c) Biztosítják, hogy a szegénységben élő emberek is hozzájuthassanak a hasznos "termelő" erőforrásokhoz: hitelhez, földhöz, oktatáshoz és képzéshez, technológiához, tudáshoz és információhoz, s a közszolgáltatásokhoz. Gondoskodnak róla, hogy résztvehessenek a döntéshozatali folyamatokban, mert csak így lehetnek képesek a foglalkoztatás kiterjesztéséből és a gazdasági lehetőségekből adódó előnyök hasznosítására.

d) Olyan politikákat alakítanak ki és valósítanak meg, amelyek biztosítják, hogy minden ember megfelelő gazdasági és társadalmi védelemben részesüljön munkanélküliség, betegség, anyaság, gyermeknevelés, özvegyiség, fogyatékoság és idős kor esetén.

e) Biztosítják, hogy a nemzeti költségvetések és politikák szükség szerint az alapvető szükségletek kielégítésére, az egyenlőtlenségek csökkentésére és a szegénységre, mint stratégiai célra irányuljanak." (Bulletin on the eradication of poverty. United Nations Secretariat 1996.)

Ezen ENSZ határozatok célja, hogy a szegénység felszámolása és a társadalmi kitaszítottság kérdése közügyé váljék. Ennek érdekében az ENSZ szorgalmazza, hogy a kormányzati intézményeken kívül az érintettek képviselői is vegyenek részt a központi és a helyi közösségi programokban. A határozatok megszólítják a profit orientált és a nonprofit szervezeteket, a civil társadalmat egyaránt.

Peter Lilley, az Egyesült Királyság szociális ügyekért felelős minisztere, a Szegénység Felszámolásának Nemzetközi Évére létrehozott Brit Koalíció levelére azt válaszolta, hogy e program-sorozat alapvetően a fejlődő világra vonatkozik. A fejlett ipari országokban ugyanis már létrejöttek a szegénység megelőzésére és az életszínvonal megőrzésére hivatott szociális biztonsági rendszerek.

A szociális ügyekért felelős magyar kormánytisztviselők talán ezt ilyen magabiztosan nem állíthatnák. Magyarországon van szegénység és van társadalmi kitaszítottság, vannak profitorientált és nonprofit szervezetek. Magyarország tagja az ENSZ-nek. A Magyar Köztársaság Kormánya mind ez idáig mégsem foglalkozott e határozatokkal.

A *Szegénység Felszámolásának Nemzetközi Évtizedét*, az *Évét* és a *Napját* övező csend azt sugallja, mintha a kormányzat szerint mindez ránk nem vonatkozna.

A különféle magyar statisztikai adatfelvételek és szociológiai vizsgálatok sokszor eltérő eredményekre jutnak a szegénység mértékével, a változásokkal, a legsúlyosabban érintett csoportokkal kapcsolatban. Ráadásul léteznek a szegénységnek olyan bugyrai, s a szegénység által sújtott olyan csoportok is, akikhez nem férnek

hozzá a makroszinten végzett adatfelvételek. Mégis tudjuk, hogy életük a harmadik világban megtapasztalható szegénységhez hasonlatos.

A szegénység Magyarországon

A szociológusok és statisztikusok a magyar népesség 30-35 százalékára becsülik a szegénységben élők arányát. (A létminimum alatt élők aránya 1992-ben 22 százalék volt.)

A SZEGÉNYSÉG OKAI

A *munkanélküliség*, kiváltképp a tartós munkanélküliség a szegénység egyik legfőbb oka. Míg 1992. első negyedévében 68200 fő keresett legalább egy éve hiába állást, számuk 1995. negyedik negyedévére 215500 főre növekedett. Így 1995-ben már közel minden második munkanélküli ebbe a csoportba tartozott.

Az *alacsony keresetek* miatt egyre több embert fenyeget a szegénység kockázata. A nettó egy főre számított reálkeresetek 1990-hez képest 14,4% százalékos veszítettek értékükből.

Az *adózási rendszer* változásai növelik a jövedelmi, s általában a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az indirekt adók, például a fogyasztási adó emelése a jobb módúaknak kedvez.

Az *alacsony szociális juttatások* egyre kevésbé jelentenek megélhetési lehetőséget. Az indexálás hiánya miatt (a nyugdíj kivételével) évről évre veszítenek értékükből, emelésük esetleges, s ezért növelik a támogatásra szoruló helyzetének bizonytalanságát, kiszolgáltatottságát.

A családi pótlék, a nyugdíjak és az átmeneti segély egy főre számított reálértékének alakulása (1990=100)

	<i>Családi pótlék</i>	<i>Nyugellátás</i>	<i>Átmeneti segélyek</i>
1990	100	100	100
1991	88,9	92,5	86,2
1992	70,2	87,9	65,8
1993	65,9	84,4	94,5
1994	66,6	86,4	65,4
1995. április	54,9	76,6	-

A SZEGÉNYSÉG ÁLTAL LEGNAGYOBB VALÓSZÍNŰSÉGGEL SÚLYTOTT CSOPORTOK

- *A munkanélküli és alacsony keresetűek.*
- *A nők körében magasabb a szegénység kockázata, mert többen nevelik közülük egyedül gyermeküket, alacsonyabb a keresetük és a nyugdíjuk.*
- *A fiatal pályakezdő munkanélküliek mint a munkától megfosztottak sajátos csoportja.*
- *A fogyatékos és tartós egészségkárosodást szenvedett emberek, illetve az ilyen gyermeket nevelő családok.*
- *A cigányság, melynek körében a munkanélküliségi ráta a többségi társadalomban előforduló érték kb. háromszorosa. Az alkalmi és időszakos munkavégzés jelentősebb súlya miatt rosszabbak a kereseti viszonyok. 1994-ben a romák 86,7 százaléka, a nem romák 28,4 százaléka tartozott a létminimum alatti jövedelemből élők csoportjába.*
- *A gyermekes családok, s így a gyermekek - különösen a három és több gyermekes családokban nevelkedők. 1994-ben a három és több gyermekes háztartások 62,5 százaléka élt a létminimumnál kisebb jövedelemből.*
- *Az idős emberek, különösen a rendszeres szociális segélyből élők, az özvegyi nyugdíjasok (elsősorban az egyszemélyes háztartásban élők), a munkaerőpiacról kiszorult rokkant nyugdíjasok, a korhatár előtt nyugdíjba vonulók és a legidősebbek.*
- *Az alacsony jövedelmű, a közszolgáltatásokat a közlekedési viszonyok miatt nehezen elérő falusi háztartások.*

MUNKANÉLKÜLISÉG ÉS ALACSONY KERESETEK

A gazdaság szerkezeti átalakításával járó munkanélküliség, a népesség előregedése, az aktív keresők számának csökkenése valamint a nyugdíjasok számának növekedése egyre növeli a szociális gondoskodás iránti igényeket.

A regisztrált munkanélküliek száma 1991-ben indul gyors növekedésnek, és 1993-ra érte el csúcspontját, ekkor 705 ezer fő volt. A magyarországi munkanélküliség egyik jellemzője, hogy magas az ifjúsági munkanélküliek és a tartósan munkanélkülivé válók aránya.

Az ifjúsági munkanélküliek körében a tartós munkanélküliség az egyik legnagyobb probléma. Az iskolából kikerülő fiatalok egy része új munkahelyek hiányában rövid ideig, vagy egyáltalán nem tud belépni a munkaerőpiacra. A KSH lakossági munkaerő-felmérése szerint a 30 évnél fiatalabbak kétötödét teszik ki a munkanélkülieknek. Ennek következményeként a fiatalok életében felértékelődnek az alkalmi munkavégzés formái, meghosszabbítja a szülőkkel való együttélés időszakát, amely rájuk ró nagyobb terheket. Munkanélküliségük késlelteti az önálló életkezdet, kiút csak az alacsonyabb keresetű és a rendszertelen munkák valamint a háztartási tevékenységek felé vezet. A munkába való szocializátlanságuk a jövőben veszélyforrást jelenthet a társadalom számára.

A munkanélküliek körében egyre nő azoknak a száma, akik egy évnél régebb óta munkanélküliek. Az ő munkábaállításuk jelenti a legnagyobb terhet a foglalkoztatáspolitikai pénzügyi alapok számára. A munkanélküliek globális száma 1995 második felétől fokozatos csökkenésnek indult, azonban a tartósan munka nélkül lévők száma 1992-1995 között megháromszorozódott. E csoport korábban az alacsony iskolázottak, valamint a segéd-és betanított munkásként dolgozók köréből került ki. Ma a tartós munkanélküliség szerkezete változóban van: a munkanélküliségnek ez a fajtája inkább sújtja a középkorúakat illetve a nyugdíjazás előtt állókat.

A munka jelentősége és szerepe az egyén életében nem szorul magyarázatra: egészséges ember az, aki dolgozni és szeretni tud. Egyértelmű, hogy a munkának döntő szerepe és jelentősége van az egyén életében, a munkavégzés, a teljesítés hiánya megbetegít, vagy betegséget jelez. A munkavégzésből származó előnyök szintén egyértelműek:

- a munkából szerzett jövedelem biztosítja az élet fenntartásához szükséges anyagiakat, amely a szociális, egzisztenciális biztonság alapja
- a munka önértékünk és önbecsülésünk fontos forrása
- kitágítja az ember személyes kapcsolatait
- a munka az önmegvalósítás lehetséges módja, amelyben az egyén képességei, adottságai realizálódnak
- stimulálja a személy fejlődését, mert folyamatos teljesítményre motivál fizikai, intellektuális és szociális téren
- a foglalkozási szerep az egyén önmeghatározásának, identitásának lényeges része, amely a társadalmi és gazdasági státuszát is kijelöli a társadalom hierarchiájában.

A munka pszichológiai előnyeit érdemes a személyiség szükségleteinek oldaláról megközelíteni. A munka olyan tevékenység az ember életében, amely a humán

szükségletek kielégítésének adekvát módját és formáját képezi. Természetesen ez nem minden munkatevékenységre igaz. A mechanikus, monoton, az egyén elképzeléseinek és képességeinek nem megfelelő tevékenység esetén nem beszélhetünk önmegvalósításról, csupán szükségszerűségről, amely megfosztja a tevékenységet az örömtől, nem adja meg a kompetencia érzését és végső soron elidegeníti a személyt a végzett tevékenységtől. Ezekben a helyzetekben a munkavégzést a "valamiből mégiscsak élni kell" motivációja tartja fenn. Ez az állapot, bár emocionálisan kellemetlen, de még mindig alkalmas arra, hogy biztosítsa az egyén legfontosabb szükségleteit és kapcsolatát a társadalommal.

Kiket veszélyeztet leginkább a munkanélkülivé válás veszélye? Elsősorban azokat, akiknek eddig is alacsony volt a társadalmi presztízszük, vagyis a szegényeket, cigányokat, állami gondozottakat, büntetett előéletűeket, nőket, fiatalokat, betegeket. Ezek azok a rétegek, amelyek származásuk, szocializációs hátrányaik, szakképzetlenségük, életkoruk, családi szerepeik miatt a munkaerőpiaci versenyhelyzetben alulmaradnak. Az egyébként is hátrányos helyzetűeknek definiált társadalmi csoportok számára a munkanélküliség hosszú távú fennállása végzetes folyamatot indít el, anómiás állapotba sodorja őket.

Az alábbi eset tipikus példának tekinthető a munkanélkülivé vált fiatalok társadalmi esélytelenségének szempontjából. O.M. cigány származású, állami gondozásban felnőtt lány. Második éve munkanélküli, mindent megtett, hogy munkába álljon, még számítógép-kezelői tanfolyamot is elvégzett, az esélyei nem növekedtek ettől. A vele készült interjú annak illusztrálására vállalkozik, hogy a munkanélküli lét az egyén társadalomban elfoglalt helyén, szerepén túl személyiségében is változásokat indít el.

O.M. születésétől kezdve állami gondozott. Családjáról szinte semmit sem tud, csupán annyit, hogy iszákosak voltak, emiatt került intézetbe. Édesanyja egyszer látogatta meg, ekkor emlékezete szerint 3 éves körüli lehetett. Később nevelőszülőkhöz kerül, háromtól tizenkét éves koráig több ízben is kiviszik, majd visszahozzák az intézetbe mint egy csomagot. Nevelőszülei "arctalanok".

"... összepakolták a kis cumómat...és akkor beültettek a kocsiba és vittek..."

A különböző nevelőszülői környezetben egyszerre éli meg, hogy állami gondozott, neki nincs igazi anyja, és hogy cigány. A fájó érzések ellen "nagy szájával" védekezik. Most is ez a legnagyobb fegyvere, mindenkit megbánt, "teátrálisan hisztizik". A védekezési kényszer hátterében a gyökértelenség áll.

"...nagyon nehezen tudom elérni, amit magam elé kitűzök...nagyon nehéz, úgy érzem, főleg annak aki egyedül van és nincsen kapaszkodása...és én feljebb akarok jutni és hiába nyújtom ki a kezem, amikor csak lecsúszok... "

Pályaválasztásában is a kényszerek hatnak rá, és határozzák meg lehetőségeit. Az állami gondozottak már eleve "szűkített repertoárból" válogathatnak. Bár eladó szeretett volna lenni, nevelői helyette döntenek, és varrónői iskolába irányítják, amit nem is végez el, második osztályból kimarad.

"...nem akartam varrónő lenni...eladó akartam lenni, de az osztályfőnököm lebeszél róla..."

Mi lehettél volna?

"Hát ilyen cipőfelsőrész készítő, akkor szövődébe, mint szövönő."

Nagykorúság után kezdődik számára a "nagy élet".

"...február 18-án betöltöttem a 18. születésnapomat, és egy utazótáskával a kezemben elmentem...volt egy utógondozónk, de albérletet nem sikerült szereznie, csak munkahelyet...lakni nem volt hol, egyebár eléggé kalandos dolgaim voltak az utcán, volt amikor onnan mentem be dolgozni..."

A "karrier" fantasztikus. Dolgozik sörgyárban, szalagmunkán, szövődében. Helyzetté tövább színezi, hogy még mindig az utcáról jár be, így gyakran váltogatja munkahelyeit. Vidéken munkásszállóból sincs sok választék, így Pestre kerül, hátha nőnek az esélyei. Petsen valóban talál megfelelő munkát, a rendőrségnél irodát takarít, szállóra kerül, végre megállapodik, majd egy év után leépítés miatt felmondanak neki, hogy miért nem tudja igazán.

"...hát nem tudom ezt teljesen, voltak ugyebár, akik tizenöt éve ott voltak, azok maradtak...akkor voltak ezek a cégmegszûnések...lehívtak pár embert az irodába, és megmondták hogy mi van... "

Már a munkanélküliség kezdetét is rosszul éli meg, hiányzik a megszokott, mindennapi életritusból a munkavégzés.

"Nagyon rossz volt, tényleg. Megszoktam, hogy minden nap bejárok, és jó volt...örlődtem sokáig és aztán úgy voltam, hogy nem érdekel...érdekelt meg nem is...olyan nehéz volt...a mai napig bennem van, hogy miért..."

A munkanélküliség élményét így fogalmazza meg:

"Végül is nem egy jó élmény. Belenyugszik, beletörődik az ember, olyan instabillá tesz, én úgy érzem. Főleg olyannak, aki szeretne valamit, egy jobb állást...de hát az iskola..."

A munkanélküliségből való kilépés helyzetén megpróbál segíteni a családsegítő, elvégez egy számítógép-kezelői tanfolyamot az intézmény tanácsára és anyagi segítségével. Szeptembertől gimnáziumba fog járni. Ennek a döntésnek a meghozatalában a családsegítő munkatársai segítik.

A tanfolyam elvégzése ellenére továbbra sem bizonyul versenyképesnek a munkaerőpiacon, számtalan sikertelen elhelyezkedési próbálkozás van a háta mögött. Ez eléggé feszültté teszi, olyan mintha folyamatos vizsga helyzetben lenne az ember, de nem kap visszajelzést a sikertelenség okairól:

"...amit én szeretnék csinálni, oda én nem kellek, ahova meg fölvennének azt meg én nem akarom...de amikor odamentem, akkor azt mondtam, hogy nem kell, én ezt bennem csinálom, mondjuk egy gyárban, vagy pedig egy hőerőműben takarítani...nagyon sokat voltam gyárban, tudom, hogy milyen piszkos olajos, a szövedékbe meg a zaj..."

Végül is igazán örülni lehet annak, hogy önértékelése, önbecsülése nem engedi már, hogy a legrosszabb helyeket is elfogadja. A magasabb igény szintet reálisabb önértékelés kialakításában szintén a családsegítő támogatta őt. Köötődése az intézményhez erőteljes, nincs más kapaszkodója jelenleg. Igazában tragikusnak is mondható, hogy nincs ennél személyközelibb kapcsolat az életében.

Egy három gyermekes öttagú család jövedelmét vizsgáltuk meg, abból a célból, hogy részleteiben láthassuk, hogy melyek azok a kiadások, amelyek egy ekkora család életében megjelennek. Az apa munkanélküli, az anya takarítóként dolgozik, a nagyfiú katona, egy általános iskolás és egy óvodás -korú gyermek él még a háztartásban. A család havi bevétele 38.095 Ft. Az egy főre eső havi bevétel eszerint 7.619 Ft. Ebből az összegből a család 10.906 Ft-ot költött élelmiszerre, ruhát a legkisebb gyermek kapott 600 Ft értékben, gyógyszerre, újságra, írószerre 7.187 Ft-ot költöttek, a katona fiú utazási költsége 6.840 Ft-ot jelent a család számára kiadásként havonta. A villanyszámla ebben a hónapban 3.456 Ft volt, a TV javítása 1.100 Ft-ba került. Italra, kávéra, cigarettára 6.369 Ft-ot költöttek. Összesen 37.958 Ft kiadás adódott ebben a hónapban. Nem tudták kifizetni a társasházi közös költséget, ami 3.445 Ft lett volna, a vízdíjat, amely 1.727 Ft, a gáz és a fűtés számláját, amely együtt 2.428 Ft-ba került volna. A család díjhátraléka jelenleg megközelíti a 200.000 Ft-ot. Ebben a hónapban 6.000 Ft-ot kértek kölcsön a rokonaiktól.

A KSH 1996-ban megjelent 1995-ös létminimumszámítása szerint a 2 aktív korú felnőtt három gyermekkel kategóriában a létminimumhoz 54.235 Ft-ra van szükség. Egy főre ebből 10.847 Ft jut.

Felhasznált irodalom:

Családi költségvetés, 1994.II.Adattár, KSH 1996.

Létminimum 1995, KSH 1996.

Mendi Rózsa: Munka nélkül, ROM SOM, II. évfolyam, 6. szám, 1996. szeptember, 50-57.o.

Társadalmi helyzetkép, KSH. Budapest, 1996.

Simonyi Ágnes: Fiatalok a tartósan munkanélküliek között. Kézirat.

GYERMEKEK

A rendszerváltás következményeként bekövetkező átalakulási időszak nehézségeinek elszenvedői mindig azok a csoportok, akik önről nem, vagy nem teljes mértékben képesek szükségleteik fedezésére. E csoportok egyik legveszélyeztetettebb rétegének a gyermekek illetve a gyermekes családok számítanak. Bevezetőül álljon itt egy tábla arról, hogy a családi pótlék értéke azoknál a családoknál, akik több gyermeket nevelnek mennyit csökkent az utóbbi 5-6 évben:

A családi pótlék értéke a 3 és több gyermeket nevelő családok esetében

ÉV	Árindex	Családi pótlék 3 és több gyerek		
	1990=100	Tényleges összeg	Reálérték	1990=100 reálérték
1990	100	2200	2200	100%
1991	135	2900	2150	98%
1992	166	3250	1960	89%
1993	203	3750	1900	86%
1994	242	3750	1550	70%
1995	305	3750	1230	56%

forrás: Ferge Zsuzsa: A generációk közötti és a társadalmi szolidaritásról c. konferencia előadásához tartozó mellékletből, Kézirat, 1996.

1995-ben az UNICEF Nemzeti Bizottságának megbízásából a gyermekek tápláltsági állapotának és higiéniai szokásainak felmérésére indult egy vizsgálat, Budapesten, Nógrád megyében és Vas megyében, melyet az Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet végzett. A kiértékelés 1996-ban készült el.

Az alapfeltevés az volt, hogy ma Magyarországon ha nem is mennyiségi, de valamiféle minőségi éhezés létezik a gyermekek körében. Ezt a hipotézist a konkrét fiziológiai mérések adatai alátámasztani látszanak. E kutatás eredményeinek bemutatása talán túlságosan specifikus lenne, ezért célszerűbbnek tűnik a kutatáshoz kapcsolódó kiegészítő felmérés anyagából ismertetni részleteket.

A kiegészítő kutatás a mintába került mintegy 500 gyermek szociális háttérét, illetve annak különböző hatásait vizsgálta a táplálkozásra nézve.

A felmérés három különböző területen hatodik osztályos gyerekek szociális helyzetét vizsgálta kérdőívekkel illetve iskolai környezettanulmányokkal. A mintába került átlagos helyzetű iskolákat az önkormányzatok kiválasztani olyan szempont szerint történt, hogy legyen az iskolák között megyeszékhelyen, kisvárosban és kistelepülésen lévő egyaránt.

Budapesten három egymástól nagyon eltérő kerület iskolái kerültek a vizsgálatba.

Az iskolai felmérések meglehetősen pontos képet nyújtanak arról, hogy a gyermekek szociális helyzete az elmúlt években erőteljesen romlott, ami azt jelenti: a szegénység növekedésének kézzelfogható jelei vannak...

Ez a felmérés a gyermekek táplálkozási és higiéniai szokásainak vizsgálatához kapcsolódik, a szülők foglalkozása és a területi sajátosságok figyelembevételével.

A minta felosztásánál az apák foglalkozását vették alapul, mert ez nagyobb mértékben határozta meg a gyermekek jellemzőit, mint az anyák foglalkozása. A könnyebb áttekinthetőség érdekében négy csoportot alakítottak ki:

1. Munkanélküliek, rokkantak, nyugdíjasok, alkalmi munkát végzők - a minta 14,3%-a
2. Fizikai munkát végzők - a minta 42,6%-a
3. Irodai dolgozók és szellemi foglalkozásúak, vezetők - a minta 20,1%-a
4. Vállalkozók - a minta 18,3%-a

A teljesebb kép érdekében azonban érdemes az anyák foglalkozását is hozzárendelni az apákéhoz, mivel az adott csoportra jellemző foglalkozási előnyök, illetve hátrányok relatíve összekapcsolódnak, kialakítva az adott család szociális környezetében meghatározó feltételrendszert.

Ahol az apa munkanélküli, stb. ott az anyák 20,3%-a szintén munka nélkül van (!), és ezzel megegyező arányú a fizikai foglalkozású anyák aránya. Alkalmi munkát végez 11,6% és ugyanennyien nyugdíjasok. Összesen tehát 43,5%-a ezen családoknak bizonytalan, vagy rendkívül alacsony jövedelemmel rendelkezik.

A fizikai munkás apák esetében a munkanélküliek, nyugdíjasok és alkalmi munkások együttes aránya 13,3%. A fizikai foglalkozású anyák aránya 40,7% és 17,2% az irodai dolgozóké.

A szellemi foglalkozásúaknál nagyobb homogenitást figyelhetünk meg: az anyák nagyobbik része irodai dolgozó és szellemi foglalkozású - összesen 57,6%.

A vállalkozó apáknál pedig a vállalkozó anyák vannak többségben 28,4%, ám itt nagyobb a foglalkozások szórása az előzőeknél, pl. igen magas (10,2%) a munkanélküliek aránya is.

A foglalkozási struktúra a három vizsgált területen is mutat eltérő sajátosságokat, így a területi különbségek egy része ezekkel az adatokkal is alátámaszthatók.

Foglalkozási struktúra megyénként az apa foglalkozásával egybevetve

	Apák foglalkozása %		
	Budapest	Nógrád	Vas
Munkanélküli	4,2	13,1	4,2
Rokkant, vagy nyugdíjas	3,6	7,5	5,1
Alkalmi munkás	3,1	2,8	1,7
Fizikai dolgozó	35,3	48,3	56,7
Irodai dolgozó	6,6	6,2	5,8
Szellemi foglalkozású	12,1	5,5	12,5
Vezető	9,6	3,4	2,5
Vállalkozó	25,6	13,1	13,3
összesen	100	100	100

forrás: UICEF

A leginkább korszerű foglalkozási szerkezetet a minta budapesti részében figyelhetjük meg. Itt a többi helyszínhez képest a magasabb kvalifikáció irányába tolódik el a képzettség. A fizikai dolgozók aránya itt is magas, hiszen az adatfelvétel a város külső területein történt. A munkanélküliek aránya - egyáltalán nem okozva meglepetést - Nógrád megyében a legmagasabb, illetve a mintába kerültek mintegy fele fizikai dolgozó. Vas megyében szinte polarizálódik a minta: a szellemi foglalkozásúak és vállalkozók illetve a fizikai dolgozók között.

Táplálkozás és higiéniai szokások

A táplálkozási szokások vizsgálatánál a fogyasztott élelmiszerek típusait, kedvenc ételeket és a gyakran fogyasztott ételeket vették tekintetbe - nyílt illetve zárt kérdésekkel.

A minta erős homogenitást mutat az apák foglalkozása szerinti felosztásban a táplálkozási szokásokat illetően.

A zárt kérdéssorban olyan élelmiszerek szerepeltek mint a hús, zöldség, főzelék, gyümölcs, Cola, krumpli, tészták, csoki. A legjelentősebb eltérések a zöldségek és gyümölcsök fogyasztásában mutathatók ki, a szellemi foglalkozásúak javára. (A különbség a munkanélküliek és szellemi foglalkozásúak között 16,9% pont illetve 17,4% pont a naponta fogyasztók arányait tekintve.) A munkanélküliek és a fizikai foglalkozásúak görbéje majdnem teljesen megegyezik (korreláció: 0,99). Három olyan élelmiszer található ebben a kérdéscsoportban, amelyet a munkanélküliek gyakrabban fogyasztanak: a különböző üdítők, a krumpli és a tészták.

Hasonlóan magas korrelációs értékeket kaptak a nyílt kérdések alapján (0,98-0,91). A "Milyen ételt eszel a leggyakrabban?" kérdésre a burgonyát legtöbbször a munkanélküliek és a fizikai munkások, legritkábban a szellemi foglalkozásúak fogyasztanak. A sült tésztáknál és az édességeknél éppen ellenkező trendet figyelhetünk meg. A szendvicsek és más hideg ételek fogyasztásánál szinte szabályosan két százalékonként, sorban követik egymást az egyes kategóriák:

1. Irodai dolgozók, szellemi foglalkozásúak - 12%
2. Vállalkozók - 10,4%
3. Fizikai dolgozók - 8,2%
4. Munkanélküliek, alkalmi munkások, stb - 6,1%.

Itt olyan élelmiszerekről van szó, melyek a kis ráfordítású, gyors táplálkozás jelzői, és azt mutatják, hogy a felsőbb társadalmi csoportokban valamivel kevesebb időt fordítanak a táplálkozás előkészítésére.

A négy csoport táplálkozási szokásai - a gyorskonyhától eltekintve - nem térnek el jelentősen egymástól, mindössze néhány kategóriában mutatkozik differencia, a fogyasztás struktúrája azonban alapvetően nem más.

Más a helyzet a kedvenc ételek tekintetében. Ezt a kategóriát úgy lehet kezelni, mint értékválasztásokat, melyek az eltérő táplálkozási szokások normatív leképezései. A feltételezés az volt, hogy a különböző szociális csoportokban differens trendek alakulnak ki a táplálkozási elvárásokat illetően. Ez a várakozás csak részben igazolódott ebben a mintában, néhány ponton azonban megfigyelhetőek olyan eltérések, melyek arra mutatnak, hogy a fogyasztani kívánt ételek, vagyis a táplálkozási értékek, foglalkozások szerint jelentősen differenciálódnak.

A leginkább kiugró különbségeket a hús nélküli tészták tekintetében figyelhetjük meg. Leginkább a munkanélküliek, alkalmi munkások gyermekei kedvelik ezeket az ételeket (25,7%), legkevésbé pedig a szellemi foglalkozásúak, irodai dolgozók gyermekei (9%). A másik két foglalkozási csoport gyermekei egymáshoz közeli értékeket mutatnak.

A fizikai munkások gyermekei leginkább a hagyományos húsételeket kedvelik, illetve még egy ponton meghaladják a többieket: a hamburgerek, hot dogok szeretetében. Nem kedvelik a zöldségekkel tálalt húsokat és a sajtot.

A vállalkozók gyermekei leginkább a "különleges" húsételeket preferálják - ebben a szellemi foglalkozásúak gyerekei követik őket. Nem kedvelik a krumplit, főzelékeket, hamburger félét. A vállalkozók gyermekeinek ízlése tehát vegyes képet mutat, "felfelé" és "lefelé" egyaránt van kapcsolata.

A fogyasztási gyakoriságot és a kedveltséget egymás mellé állítva mind a négy csoportnál megfigyelhető, hogy a két görbe bizonyos pontokon jelentősen eltér. Az eltérések különbözőképpen értelmezhetőek. Egy részük a gyermekek ízlésének a szülők által kínált ételektől való különbséget mutatja. Mind a négy csoportban megfigyelhető, hogy a gyermekek pl. jóval kevésbé szeretik a leveseket, mint amennyit enni kénytelenek. Hasonló jelenségek láthatók a szendvicsek, zöldségek esetében. Ellenkező jelű eltérések találhatók a különleges húsféléknél, tésztaféléknél. Ezeket ugyanis jobban szeretik, mint amennyit ehetnek belőle.

A fogyasztási gyakoriság és a kedveltség a fizikai munkások esetében áll a legközelebb egymáshoz és a szellemi foglalkozásúaknál a legtávolabb.

A vizsgálati eredményekből fent kiemelt leginkább jellemző adatok a felmérésben szereplő területek mindegyikére szinte azonos mértékben jellemzőek, egyedül a kedvelt ételek tekintetében mutatkozik kisebb differencia. Budapesten és Nógrád megyében a hagyományos húsételeket kedvelik a leginkább, Vas megyében viszont a tésztafélét.

Az, hogy a gyerekek ízlése nem követi a szülők által kínált ételeket, azt jelentheti, hogy ha tehetnék másként állítanák össze étrendjüket.

A higiéniai szokásokat három fő kérdéssel mérték: a fogmosás és tiszta ruha váltásának gyakoriságával illetve fürdési szokásokkal.

A fogmosás gyakoriságát tekintve lényeges különbségek nem figyelhetők meg. Hasonlóak az eredmények a tiszta ruha viselésének gyakoriságában is - azzal a különbséggel, hogy a vállalkozók gyermekei nem a fizikaiéhoz hasonló értéket mutatnak, épp ellenkezőleg, a legmagasabb arányt produkálják azok között, akik naponta váltják a ruháikat.

A munkanélküliek, alkalmi munkát végzők, stb. gyermekei elválnak a többi csoporttól, ahogy az a fogmosásnál is alakult.

"Milyen gyakran vesznek tiszta ruhát?"

	hetente vagy ritkábban %	kétnaponta %	naponta %
munkanélküliek, stb.	22,5	45,1	32,4
fizikai dolgozók	9,4	38,7	49,5
szellemiek, stb.	9,0	38,0	53,0
vállalkozók	10,0	34,4	55,6

forrás: UNICEF

Valószínűsíthető tehát, hogy a munkanélküliség, avagy a rendszertelen munkavégzéssel járó bizonytalanság a gyermekek higiénias magatartására, szokásaira negatív hatással van, míg a mintában elválasztható többi foglalkozási csoport között csak kisebb különbségek figyelhetők meg.

A fürdési szokásokat tekintve minden csoportnál rosszabbak a mutatók. Meglepően magas azoknak a gyermekeknek az aránya, akik nem naponta fürdenek, bár itt is tisztán kirajzolódik a munkanélkülieknél mutatkozó különállás.

"Milyen gyakran fürdenek?"

	hetente %	hetente, hetente többször %	naponta, naponta többször %
munkanélküliek, stb.	10,0	24,3	65,7
fizikai dolgozók	5,2	17,9	76,4
szellemiek, stb.	2,0	14,1	83,8

vállalkozók	3,3	15,6	81,1
-------------	-----	------	------

forrás: UNICEF

Bár nem mutat igazán váratlan eredményeket a területi eloszlásokat mutató táblázat, mégis érdemes megfigyelni: milyen óriási különbségek vannak Budapest, Vas megye és Nógrád megye adatai között.

A fürdés gyakorisága megyénként

	naponta mos fogat %	naponta vesz tisztá ruhát %	naponta fürdik %
Budapest	92,5	68,1	87,4
Vas megye	87,5	46,1	79,5
Nógrád megye	77,8	28,5	61,6

forrás: UNICEF

Ha az a feltételezés, hogy a gyermekek válaszai magatartásukat tükrözik, akkor megállapítható, hogy a különböző higiéniai magatartások nem alkotnak egységet. Ebből arra lehet következtetni, hogy nincs egységes képük az egészségről, illetve a higiénianak az egészségre gyakorolt hatásáról.

Ez vidékre és különösen a szegényebb területekre fokozottabban érvényes.

A gyermekek szociális helyzetének megjelenése az iskolákban

Az közzismert tény, hogy a veszélyeztetett gyermekek száma a nyolcvanas években már megfigyelhetően fokozatosan nőtt, és ez a folyamat csak felgyorsult a rendszerváltást követően. A makrogazdasági folyamatok erőteljesen kihatottak az ország lakosságának életszínvonal-csökkenésére (pontosabban polarizálódására); nőtt a munkanélküliség, az általános elszegényedés, ezáltal nőtték a gyermekekre ható veszélyeztető tényezők is.

Míg 1989-ben a veszélyeztetett fiatalok csoportjába 137 ezren tartoztak, addig 1991-ben már 243 ezer, 1992-ben pedig 308 ezer gyermeket soroltak ebbe a kategóriába. Az ugrásszerű emelkedést elsősorban az anyagi okokból veszélyeztetettek számának növekedése okozta.

A felmérés, mint a bevezetésben már említést nyert, három megyében, (Budapesten 3, Pest megyében 2, Nógrád megyében 6 és Vas megyében is 6) összesen 17 általános iskolában, hatodik osztályosok körében készült. Tulajdonképpen többre nem hivatott,

mint friss kérdőíves adatokkal alátámasztani a létező hipotéziseket, iskolatanulmányokkal képet adni az egyes iskolákban megjelenő jelenségekről.

A mintába került iskolák egy igen széles skálát próbálnak reprezentálni - ezzel mintegy felvonultatják a területi sajátosságokat is.

A továbbiakban néhány iskola jelentéséből villantunk fel jellemző észrevételeket, melyek néhol igen hasonló problémákról számolnak be. Érdeemes külön figyelmet szentelni a statisztikai jellegű, önmagukért beszélő számadatoknak.

Budapest, Pest megye

IX. kerület József Attila Általános Iskola

Az iskola Budapest egyik legrosszabb szociális helyzetében lévő területéhez tartozik, legnagyobbbrészt a külső és középső Ferencvárosban élő gyermekek járnak ide. A tanulólétszám 503 fő, a tanulók fele napközitthonos ellátásban részesül.

Az iskolában 153 fő veszélyeztetett és hátrányos helyzetű. A veszélyeztetettségi okok között leginkább szociális tényezők szerepelnek. A családok egynegyedében a szülők munkanélküliek, a másik egynegyedben nagyon alacsony jövedelműek.

Az iskolának saját segélykerete nincs. Az önkormányzat ingyen tankönyv és tanszercsomagot adott a tanulók egy részének, a leghátrányosabb helyzetűek beiskolázási segélyt is kaptak kb. 4000 Ft értékben, ruházatra. Mindezek sajnos minden igényt nem tudtak kielégíteni.

Az iskola kirándulásait is csak szponzori támogatással tudják megoldani, mert a szülői ház sok esetben ezt nem tudná fedezni.

A pedagógusoknak mindennapi munkájuk mellett komoly tehertétel a különösen problémás gyermekek nehézségeinek figyelemmel kísérése, ezért sokat számít a Ferencvárosi Gyermejjóléti Szolgálat itt dolgozó iskolai szociális munkásának segítségével.

II. kerület Áldás Utcai Általános Iskola

Az elemzett általános iskola Budapest legelegánsabb lakóövezetében helyezkedik el. Az egész iskolában érezhető az elegancia, a polgári nyugalom.

Az iskolai tanulólétszám 679 fő, a tanulók fele jár napközibe.

A veszélyeztetett tanulók száma 14 fő. Főleg egészségügyi problémák, kisebb számban családi okok miatt igényelnek több figyelmet. A családok viszonylag jó körülmények

között élnek, ezért segélyezési igények nem jelentkeznek. Étkezési támogatást kevesen igényelnek, azok megkapják.

Általában a szülők segítően viszonyulnak az iskolához. Idejükkel, anyagiakkal támogatják az iskolai tevékenységeket.

Az iskola "elit-iskolának" mondható, nemcsak az anyagi helyzete miatt, de a tantestület magas szakmai kvalitása miatt is.

XVII. kerület Ferihegyi úti Általános Iskola

Az iskola Rákoskeresztúr egyik forgalmas közlekedési csomópontja mellett épült. A beiskolázási körzet tanulói a környék lakótelepi és családi házas övezetéből valók.

Az iskolának 513 tanulója van, az iskola tanulóinak 50%-a napközis.

A hátrányos helyzetű és veszélyeztetett tanulók száma 173 fő.

A hátrányos helyzetűek megoszlása a veszélyeztetettségi okok szerint:

- családi háttér okozta probléma	103 fő
- a gyermek személyiségében rejlő ok	23 fő
- egészségügyi okok	19 fő
- anyagi problémák	28 fő.

Az iskolának segélykerete nincs, évente kb. 70 gyermek részesül étkezési támogatásban.

A kétféle életforma (lakótelepi és családi házas) az iskolában is megmutatkozik. A lakótelepiek zártabb életmódja miatt elég későn fedezhetők fel a családi problémák. A munkanélküliség fokozódása egyre erősebb, emiatt növekvőben van az anyagilag veszélyeztetett tanulók száma.

A szülőket próbálják bevonni az iskola gondjainak megoldásába, ami sokszor sikerül is, de inkább tudnak természetbeni segítséget nyújtani, mint anyagit.

Gyömrő, IV. sz. Általános Iskola

A fővárostól 27 km távolságban fekvő nagyközség, földrajzilag a Pesti síkságon helyezkedik el. A község egyik külső iskolája ez, a műúttól a beágazó földúton kb. 500 métert kell haladni az épületegyüttesig.

A három épület 400 főt fogad be, ebből szakiskolás 167 fő, általános iskolás 233 fő. Napköziotthon 77-en vesznek igénybe.

Az iskola környezetében nehéz sorsú, hátrányos helyzetű családok élnek. Veszélyeztetett tanuló: 5 fő, hátrányos helyzetű 73 tanuló. Megoszlásuk a veszélyeztetési okok szerint:

- elvált szülők gyermeke	42 fő
- alkoholfogyasztó szülő a családban	11 fő
- anyagi gondok, munkanélküliség	53 fő
- árva, félárva	2 fő
- nevelőszülő gondozza	8 fő
- több tényező együttesen	29 fő.

A gyermekvédelmi felelős szerint érezhetően kevés pénz jut a gyermekek ruházkodására, az önművelődést segítő könyvek vásárlására a családokban. Szinte egyáltalán nem engedhetik meg maguknak a családok a mozi- vagy színházlátogatást, kirándulásokat.

Az iskola segélykerete 1990-94-ben átlagosan évi 200 000 Ft. Ezen felül étkezési díjkedvezményben az önkormányzat 300 000 Ft-tal részesíti a tanulókat évente. A tankönyvsegélyt, beiskolázási segélyt az önkormányzat közvetlenül a szülőkhöz juttatta.

Az iskola kapcsolata a szülőkkel jó, de anyagi segítségre szinte egyáltalán nem számíthatnak tőlük.

Nógrád megye

Romhány, II. Rákóczi F. Általános Iskola

Romhány az ország északi részén fekvő község, 3100 fős lakossággal. Az iskola a település egyetlen iskolája, egyben körzeti iskola is: néhány szomszédos településről is járnak ide gyerekek.

Az iskolába összesen 299 tanuló jár, ebből 23 tanuló napköziotthonos - ők egy csoportban vannak.

A veszélyeztetett gyerekek száma 17 fő. Általában azokat a gyerekeket sorolják ebbe a csoportba, akiknél otthon igen súlyos problémák vannak (alkoholizmus, bűnözés), akik nagyon rossz anyagi körülmények között élnek illetve a kihelyezett állami gondozottakat.

A hátrányos helyzetűek száma 53 fő. Az okokat illetve a számarányok alakulását az elmúlt évekre vonatkozóan érdemes az összevont táblázatban átfutni:

A hátrányos helyzet okai

Hátrányos helyzet okai:	Hátrányos helyzetű tanulók létszáma évente					
	1990/1991	1991/1992	1992/1993	1993/1994	1994/1995	1995/1996
1.Szerény családi kör.	7	5	6	10	8	15

2. Anyagi problémák	3	3	3	5	9	8
3. Félárvák	4	4	4	8	11	9
4. Elvált szülők	4	5	3	9	8	10
5. Beteg szülők	1	1	2	7	8	11
Összesen	17	18	18	39	44	53

forrás: UNICEF

Az iskolának az 1990/91-es és az azt követő tanévben volt 50.000 - 50.000 Ft segélykerete. Azóta csak tankönyvtámogatást kapnak az önkormányzattól, évente változó mértékben.

Az iskola falusi iskola, így a tanárok nagy része jól ismeri a tanulók problémáit. A családok életében bekövetkezett változások jórészt a társadalomban bekövetkezett negatív változások következményei, pl. munkanélküliség, harc a megélhetésért, értékelődés, agresszió a környezetben stb. Ehhez hozzájárul, hogy a községben nincs sem mozi, sem kultúrház.

Magatartási problémák az iskolában is megjelennek, egyre több a verekedés, trágár beszéd stb. Viszonylag gyakran előfordul szándékos rongálás, ritkábban lopások.

Gyakoribb lett a csavargás, a vendéglő játékautomatája körül is egyre több időt töltenek a gyerekek. Dohányzás és alkoholfogyasztás is előfordul.

A családok anyagi helyzetének változása meglátszik a gyerekek ruházatán is - valójában egy polarizálódásról lehet beszélni: néhányan sokkal jobb színvonalon tudnak öltözni, ugyanakkor sokuk ruházata egyszerűbbé, szegényesebbé vált.

Pásztó, Dózsa György Általános Iskola

Az iskola összesen három épületben működik: az anyaiskola Pásztón a Nagymező utcában, itt a felső tagozatosak tanulnak; a kisiskola szintén Pásztón, ahol 1.-3. osztályosok tanulnak alternatív program keretében; és végül a mátrakeresztesi tagiskola, ahol 1.-4. osztályosok tanulnak. A tanulók létszáma összesen 599 fő, ebből 277-en napközisek.

A veszélyeztetett gyermekek száma ebben a tanévben 24. Ezek alakulása:

A hátrányos helyzet okai

Veszélyeztetett helyzet oka	Veszélyeztetett tanulók létszáma évente					
	1990/1991	1991/1992	1992/1993	1993/1994	1994/1995	1995/1996
1. alkoholizmus	9	9	8	8	9	8

2. válás	3	2	0	3	5	4
3. sok gyerek	3	3	2	2	3	2
4. munkanélküliség	1	1	3	6	9	9
5. szexuális vesz.	0	0	0	0	0	1
Összesen	17	16	13	19	27	24

forrás: UNICEF

A hátrányos helyzetűek száma 77.

Az iskolának nincs saját segélykerete. Az önkormányzat étkezési támogatást biztosít az iskola számára, amit a gyerekek vagy alanyi jogon, vagy méltányosságból kapnak.

Sajnos sokan így is kénytelenek lemondani az ebédet, és gyakran eköfordul, hogy a gyerek hazamegy "ebédelni", de éhesen jön vissza az iskolába.

Ebben a tanévben kért az iskola tanszersegélyt. A gyerekek kb. 10%-a kapott ilyen segélyt, gyerekenként 2-3000 Ft jutott.

Salgótarján, Arany János Általános Iskola és Szakiskola

Az iskola a település peremén található. Ez már önmagában is meghatározza valamilyen mértékben az iskolába járó gyerekek szociális helyzetét. Ezen a környéken laknak a legrosszabb helyzetben lévők, alacsony jövedelműek, halmozottan hátrányos helyzetűek. Bezártak a környező üzemek, sok szülő vált munkanélkülivé. A többiek többnyire fizikai munkát végeznek, nagyon kevés köztük a szellemi foglalkozású.

Az iskola létszáma 890 tanuló, és érdekes adat, hogy 24%-uk cigány származású, összesen 213 gyermek. A veszélyeztetettek száma 24 fő, a hátrányos helyzetűeké 4-500 fő, az iskola tanulóinak mintegy 40-50%-a.

Az iskolának nincs segélykerete, tankönyvsegélyt az önkormányzattól kaptak, gyermekenként 870 Ft-ot, ezt mindenki megkapta. Ez sajnos sok esetben nem bizonyul elégnek: a gyerekek felszerelése gyakran hiányos.

A romló szociális helyzetet tükrözik az étkeztetés során tapasztalt jelenségek is. Régebben előfordult, hogy egy tanulóhoz mentőt kellett hívni, mert péntektől hétfőig nem evett semmit. Az is gyakran előfordul, hogy a gyerekek "kifordulnak" a padból az éhség miatt. Az éhes gyerekek száma kb. 15-20%-a az iskolai létszámnak (ez 130-170 gyerek!), tehát általánosnak mondható a jelenség. Talán megoldás lehetne, ha emelnék az étkezési támogatás határát, akkor több gyermek részesülhetne támogatásban.

Az iskolában többször volt már járvány: régebben hasmenéses, a felmérés készítésekor éppen sárgaság. Találtak már a gyerekek fején, ruháin tetveket. E jelenségek oka lehet, hogy sok családnál nincs lehetőség megfelelő tisztálkodásra.

Vas megye

Szombathely, Derkovits Általános Iskola

Az iskola egy hatvanas években épült lakótelepen van, az épülete csendes, csak gyalogosan megközelíthető.

Az iskola tanulóinak létszáma 610 fő, napközisek 270-en.

A veszélyeztetett gyermekek száma: 27 - elsősorban szociális és magatartási problémákból adódóan.

A hátrányos helyzetűek: 150 gyermek. Ők anyagi körülményeik miatt kerültek ebbe a kategóriába, meglehetősen sok a munkanélküli szülő a lakótelepen. A szülőkkel rendkívül jó a tanárok kapcsolata, akik ahol és ahogyan tudnak, mindig segítenek. Ez alól csak az anyagi segítség a kivétel.

Az önkormányzat a térítési díjak és a nyári táborok támogatásával tud segíteni.

A veszélyeztetett kiskorúak számának alakulása Szombathelyen

Adatok, melyeket a szombathelyi gyámügyi csoport összegzett:

8. tábla A veszélyeztetett kiskorúak száma

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
kiskorúak száma	218	2419	2831	3686	3574	3794
családok száma	97	1054	1124	1487	1433	1512

forrás: UNICEF

Az 1989-es évhez képest a veszélyeztetett kiskorúak száma *1741 %-kal* nőtt, és több mint 17-szeresére emelkedett. A családok száma 1559 %-kal, közel 16-szorosára nőtt.

A veszélyeztetettségi okokat négy típusba sorolják . Ezek a tényezők általában átfedik egymást és a gyermekek többsége olyan családban él, ahol halmozottan több probléma is megtalálható.

A statisztikákból kiderül: az anyagi okok miatt besorolt gyermekek száma az 1989-es évhez képest, 1994-ben a 126-szorosára emelkedett.

A táblázatból kiderül:amíg 1989-ben legnagyobb mértékben a környezeti okok, addig 1994-ben az anyagi okok miatt kerülnek veszélyeztetett helyzetbe a szombathelyi gyerekek.

Veszélyeztetettségi típusok szerinti alakulás %-os megoszlása

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
környezeti	57,8	7,3	6,5	4,5	5,3	5,8
magatartási	26,6	3,2	2,8	2,6	2,8	3,6
anyagi	12,4	89,5	90,6	92,8	91,1	89,6
egészségügyi	3,2	-	-	0,1	0,9	1,1

forrás: UNICEF

Az anyagi okok miatti veszélyeztetettség 1992-ben volt a legmagasabb, az összes veszélyeztetett 92,8%-át tartották nyilván ebből az okból. Lassú csökkenés tapasztalható a '93-as évben. (Ennek oka a rendszeres nevelési segély felülvizsgálata során megszüntetett segélyezett kiskorúak száma.) Elenyésző ugyan a magatartási okok aránya, de 1992-től lassú emelkedés itt is tapasztalható, ugyan úgy, mint az egészségügyi okoknál.

Az anyagi nehézségek orvoslására alkalmazza a gyámügyi csoport a rendszeres nevelési segélyt. Másik formája a kezelésnek az oktatási-nevelési intézményeknek biztosított támogatási összeg. Ezt legnagyobb részben a napközis térítési díjak csökkentésére, illetve táboroztatásra fordítják az intézmények. Az összeget az átmeneti segély terhére folyosítják.

A szombathelyi trendek több mint valószínű, hogy nem egyedülállóak az országban. Azért is jó ezeket az adatokat látni, mert általában budapesti statisztikákkal dolgoznak a jelentések, melyek néha nem felelnek meg az országos átlag-helyzetnek.

A gyermekes családok számára a másik legnagyobb problémát a díjhátralékok törlesztése jelenti. Az alacsony jövedelmek sokhelyütt nem teszik lehetővé az emberek számára az egyre növekvő lakhatási költségek fizetését.

Salgótarján 50.000 lelket számlál, a megszûnő nehézipari monstrok, a végnapjaikat élő bányák tömeges munkanélküliséget hagytak maguk után. A szociális feszültségek kiéleződtek, ennek enyhítése megfelelő stratégiák és szociális szakemberek híján lehetetlennek bizonyul. (Három családgondozó jut a városra.) A hajléktalanság is egyre nagyobb gondot okoz. A 40 fős férfi szálló kihasználtsága maximális, de a női szállón is nagy a forgalom. Nagy problémát jelent, hogy a nők számára a szolgáltatás csak gyermek nélkül vehető igénybe. A legégetőbb problémát a díjhátralékosok kilakoltatása jelenti a város számára. A városban a kisebbségi önkormányzat kezdeményezésére fórum gyűlt össze a probléma kezelésére, az érintett felek között. A családokkal egy szerződési folyamat indult el, amely részletfizetési kedvezményt tett lehetővé, vagy más kedvezményeket biztosított. Az egyezményt később a szolgáltató felbontotta, és megkezdődtek a kilakoltatások, amely újabb szociális feszültséget teremt a városban. A környezettanulmányok során kiderült, hogy a díjhátralékosok több mint 90 %-a nem rendelkezik rendszeres jövedelemmel, s az egy főre jutó átlagkeresetek alacsonyabbak a havi díjnál. 766 család tartozik a gázszolgáltatónak, amelynek kisebb része cigány lakos, mégis a kisebbségi önkormányzat vette kezébe az ügyet, és próbálja megtalálni a megoldást a problémára. Az alábbi eset tipikusnak tekinthető.

K.CS. állami gondozott volt. Feleségével 1990-ben öröklakást vásároltak az OTP-től, a férj biztosnak látszó munkahelyével a háttérben. A leépítések miatt munkaviszonya hamarosan megszűnt, azért 1991 óta folyamatosan kéri az OTP-t, hogy vásárolja vissza a lakást, vagy tegyen valami elfogadható ajánlatot. Eleinte úgy tűnik, megszületik a megoldás, de végül az OTP mindig visszavonja már megtett ajánlatait. 1996-ra tarthatatlanná válik a helyzet, a család komolyan eladósodik. A bíróság elindítja az árverezési eljárást. A családban 4 gyermek van.

A családsegítők munkájában is megjelenő probléma ez. A hajléktalanság, munkanélküliség, elszegényedés után az utóbbi időben jelentős mértékben felszaporodtak a díjhátralékos esetek, jelenleg már ezek teszik ki a XVII. kerületi Családsegítő munkájának több mint felét. Valószínű, hogy "kevert fertőzésről" van szó, de úgy tűnik, hogy az okok között első helyen a munkanélküliség áll.

Ha a családokat tekintjük, van "halálos eset", széteséssel, a család megszűnésével járó történet. Sok a "szövődményes eset", maradandó hegekkel és torzulásokkal, a továbbiakban korlátozott, rosszabb minőségű életre nyomorodva

Csak viszonylag kevés az enyhe lefolyás, ahol nagyobb a nyereség, mint a veszteség, hiszen e "fertőzéssel" való eredményes megküzdés, a megszerzett immunitás, ellenálló képesség védetté teszi az egyént, a családot az újabb próbákra.

Az **első** **találkozás**

Pontosan jött.

-Nem tudom miért is jöttem ide. Hallottam, hogy önök foglalkoznak a díjhátralékok kiegyenlítésével. Nekiünk nagyon sok van. Tudnak segíteni? Ki tudnak valamit fizetni?- kérdezte, és közben a szeme megtelt könnyel.

Kértem, hogy beszéljen egy kicsit magáról, a jelenlegi családi és anyagi helyzetről, hogy valamennyire megérthessem a helyzetét.

-Mit mondjak... Három gyerekem van, a legnagyobb vidéken tanul, 20 éves, a középső nyolcadikos, a legkisebb másfél éves. Férjem évek óta munkanélküli. Vannak átmeneti alkalmi munkái, de az kevés....

De nem ez a fő baj. Valami történt vele! Azt mondja, hogy ő nem adja el magát!

Naphosszat otthon ül, nézi a tévét. Ha lemegy, akkor is gyakran a kocsmában köt ki.

Hazudnék, ha azt mondanám, mindig így volt! Eleinte ment munka után, de egy idő után belefáradt. Megcsömörlött. Mikor a szövetkezet megszűnt, kiváltotta a vállalkozóit. De nincs kereslet, ő meg nem megy... Olyan nehéz vele beszélgetni. Azt mondja úgysem lakoltatnak ki! Ilyet nem tehetnek velünk! Mintha nem venné teljesen komolyan. A díjbeszedős bírósági felszólítást is eldugta előlem, csak a második papírt kaptam meg, mert akkor éppen otthon voltam. Mondtam neki, hogy adja vissza a vállalkozóit, és akkor kapna munkanélküli járadékot, de erre sem hajlandó. Pedig akkor lakásfenntartásit is kapnánk.

Én teljesen el vagyok keseredve, nagyon félek, hogy mi lesz ennek a nagy hátraléknak a következménye, már aludni sem tudok, csak sírok, keresem a kiutat, de nem találok...Tehetelen vagyok. Én nagyon szeretem a békességet. Nem akarok mindennap veszekedni, tudomásul veszem, hogy most a férjemre nem számíthatok.. Olyan, mintha őbenne valami elszakadt, elpattant volna, nem akarom bántani. De valamit csak kellene tenni!

Én teljesen el vagyok keseredve, nagyon félek, hogy mi lesz ennek a nagy hátraléknak a következménye, már aludni sem tudok, csak sírok, keresem a kiutat, de nem találok...Tehetelen vagyok. Én nagyon szeretem a békességet. Nem akarok mindennap veszekedni, tudomásul veszem, hogy most a férjemre nem számíthatok.. Olyan, mintha őbenne valami elszakadt, elpattant volna, nem akarom bántani. De valamit csak kellene tenni!

Én teljesen el vagyok keseredve, nagyon félek, hogy mi lesz ennek a nagy hátraléknak a következménye, már aludni sem tudok, csak sírok, keresem a kiutat, de nem találok...Tehetelen vagyok. Én nagyon szeretem a békességet. Nem akarok mindennap veszekedni, tudomásul veszem, hogy most a férjemre nem számíthatok.. Olyan, mintha őbenne valami elszakadt, elpattant volna, nem akarom bántani. De valamit csak kellene tenni!

Én teljesen el vagyok keseredve, nagyon félek, hogy mi lesz ennek a nagy hátraléknak a következménye, már aludni sem tudok, csak sírok, keresem a kiutat, de nem találok...Tehetelen vagyok. Én nagyon szeretem a békességet. Nem akarok mindennap veszekedni, tudomásul veszem, hogy most a férjemre nem számíthatok.. Olyan, mintha őbenne valami elszakadt, elpattant volna, nem akarom bántani. De valamit csak kellene tenni!

Én teljesen el vagyok keseredve, nagyon félek, hogy mi lesz ennek a nagy hátraléknak a következménye, már aludni sem tudok, csak sírok, keresem a kiutat, de nem találok...Tehetelen vagyok. Én nagyon szeretem a békességet. Nem akarok mindennap veszekedni, tudomásul veszem, hogy most a férjemre nem számíthatok.. Olyan, mintha őbenne valami elszakadt, elpattant volna, nem akarom bántani. De valamit csak kellene tenni!

Én teljesen el vagyok keseredve, nagyon félek, hogy mi lesz ennek a nagy hátraléknak a következménye, már aludni sem tudok, csak sírok, keresem a kiutat, de nem találok...Tehetelen vagyok. Én nagyon szeretem a békességet. Nem akarok mindennap veszekedni, tudomásul veszem, hogy most a férjemre nem számíthatok.. Olyan, mintha őbenne valami elszakadt, elpattant volna, nem akarom bántani. De valamit csak kellene tenni!

Sorba vesszük a család jelenlegi anyagi forrásait. Gyés 8944 Ft, a családi pótlék a 2 gyerekre 7500 Ft, takarításból 4400 Ft. Összesen 20844 forint 4 főre. Ennyi. A kollegista vidéki fiúról nem is beszélve, akit szintén fel kell pakolni, és ha kevés az

öztöndíj, zsebpénzzel ellátni.
-A férjemnek hónapok óta nincs munkája, a nagyfiam örülök, hogy magát ellátja, megszakadt a szívem, hogy nem tudom jobban támogatni, úgy ahogy a társait a jobb helyzetben levő szülők.

A kiadásokról nagyon pontos naplót vezet. A villany, díjbeszedő számla vízzel, fűtéssel, közös költség és a lakás megvásárlása miatti OTP törlesztés 18025 ft/hó. A hátralék: 1 havi villany 2675 Ft, a díjbeszedőnél jogügynön van 139 300 Ft, kirendeltségnél 35 569 Ft, közös költség elmaradás 29 578 Ft, összesen 207 122 Ft. Számolgatjuk a nyilvánvalót. A jelenlegi helyzetben a megélhetésük sincs biztosítva, nemhogy még törlesztésre maradna. Közel egy órát beszélgettünk. Mát többször beszóltak, hogy megérkeztek a következő kliensek. Kérem, hogy álljunk meg. Kérdi, hogy mit tudok mondani. Az felelem, hogy nekem még több időre, beszélgetésre van szüségem, hogy valamit tanácsolni tudjak. Azt javasolom, hogy most menjen haza, és gondolkodjon tovább a lehetőségeiken. Kérem, hogy ne adja fel! Folytassuk pár nap múlva. Bízatom, próbálja meg férjét rávenni, hogy együtt jöjjenek, de csak ingatja a fejét, az kizárt dolog. Figyelem a reakcióját. Nincs benne semmi neheztelés, csak láthatóan nagyon fáradt és reménytelen. Csendesen gurulnak le a könnyecseppek az arcán amikor elbúcsúzik.
-Nem is tudom, mire számítottam? Talán csodára. De látom, hogy nincs remény.

A családlátogatás

Napokig hordozom magamban a beszélgetés hangulatát, és mikor 1 hétig nem jelentkezik, kikeresem a címét a munkafüzetből, és elmegyek hozzájuk. A férj nyit ajtót. Lábainál tágra nyílt szemmel ott kapaszkodik a kicsi is. Bemutakozom. Behív, helyel kínál. Átlagos panellakás az igényesség és elhanyagolás keveredésével, mintha a gondos szépítgetések sok évvel ezelőtt abbamaradtak volna.

Elmondom, hogy miért jöttem. Attila, a férj belefog, hogy igazolja nyomorult, lehetetlen anyagi helyzetüket, és nekiáll, hogy megkeresse a mindent bizonyító dokumentumot, a háztartási naplót. Mivel nem találja, kérésemre egy idő után feladja a keresést, és elkezdünk beszélgetni.

-Igen. Ez lehetetlen helyzet! És erről nem mi tehetünk! Hiába keresek akármennyit, semmi sem elég! Amikor 50 000-60 000 forintot hoztam haza, az is eltűnt. Amikor 92-ben a Szövetkezetet felszámolták, de már előtte is, az utolsó fél évben csak bejártunk, de pénz nem volt. Sokat próbálkoztam. Én még kőműves mellé is elmentem, hogy pénzt keressek...egy ideig ment, de aztán otthagytam..

- Mi volt a baj?

-... *hmm.. azt nem tudom lenyelni, hogy engem fillérekért dolgoztatnak, és akik nem csinálnak semmit, azok meg tízezreket keresnek naponta. Énbelőlem. Hát majd nézze meg a kormány, hogy hova jut ezzel a politikával!* Láthatóan ingerült, dühös, ahogy erről beszél.

-Mit érzett amikor újabb és újabb kudarcok érték?

-*Nem is tudom. Egyszerre voltam elkeseredett és dühös., Olyan kedvetlen lettem. Minden olyan értelmetlenné vált... Csak ültem itthon, és gondolkodtam. A családdal is türelmetlenné váltam. Emlékszem a nagyokkal is balhéztam.*

-Min gondolkozott?

-*Mindig ugyanazon. Hogyan juthatnék pénzhez? Másoknak miért van annyi pénze? Miért ilyen ez a világ?*

Próbálok visszaterelni a beszélgetést a családi helyzetre, a további tervekre.

-*Van egy húgom Kanadában. már többször hívott, hogy látogassam meg. Fogok neki írni. Ha ő szerezne nekem munkát, akkor rendbe jönne.*

Kérem, hogy adjanak alkalmat egy közös beszélgetésre. Pozitív válaszával távozom.

Az

interjú

Konkrét megbeszélés nélkül találkozunk harmadszor. Mind a ketten otthon vannak. A középső gyerek még iskolában van, a pici elég nyűgös, nehezen osztozik a betolakodóval, szeretné, ha ő lehetne a középpontban. Elmondom, hogy szeretnék egy közös interjút csinálni velük, amikor mind a ketten jelen vannak, és elmondanák, hogyan volt régen, hogyan jutottak a jelenlegi helyzetben, ezt most hogyan élik meg, és milyen terveik vannak. Felajánlom, hogy visszajövök alkalmasabb időpontban, de lassan belecsúszunk a beszélgetésbe, elindul a magnó.

Nincs ezen mit beszélgetni,-mondja keserû-élesen Ilona, így nem mehet tovább, én döntöttem, jövő héttől elmegyek dolgozni. Visszamondom a Gyest, itt van két sarokra egy zöldséges. Biztosan nehéz lesz, de tovább nem lehet várni! Valakinek lépni kell!

Miközben a gyereket csitítgatja, szemrehányón néz Attilára.

- Indulatos, ha erről kell beszélni, ha jól látom, neheztel Attilára - állapítom meg.

-*Nem is tudom, miért mentem be magukhoz! Más ezt nem oldhatja meg helyettünk. De nem akarok indulatos lenni, csak nem bírom már ezt a helyzetet.*

-Mikor és honnan jutottak idáig?

Attila kezdi a válaszolást. Ilona a fejét rázza, "nem úgy volt"csúszik ki a száján az első

mondatoknál, majd jobbnak látja, ha arrébb megy a gyerekekkel, és hagyja Attilát, hogy úgy mondja el a dolgokat, ahogyan ő látta

-Ott kezdődött, amikor megszűnt az állásom a Szövetkezetnél. Nekem volt egy főállásom az asztalos részlegnél, és volt egy mellékállásom is itthon a garázsban egy kis saját műhelyben. Annakidején jól kerestem, 8-10 ezer forintokat, és még amellet volt mellékes is, mert ez borraivalós hely volt. Aztán amikor 92ben megszűnt a Szövetkezet, illetve az csak most az idén szűnt meg, de már akkor nem volt semmi munka, akkor kezdődött ez az egész. Egyre kevesebb időre kellett bemenni, akkor már csak ilyen fizetéseket adtak, hogy 3-4 ezer forint, már nem volt borraivaló.. ... aztán kiléptem, nem tartottam értelmét, hogy csak benne legyenek háromezer forintért hat órát, és nem csinállok semmit...közben megvolt a másodállásom, most ez lett a főállás, és ami adódott, megcsináltam itthon, és még bejártam máshová is alkalmi munkákra. Aztán egyre kevesebb munka lett. Egymás után nyíltak a bútordiszkontok, építőanyag telepek, úgy el lett árasztva ez a terület, hogy az emberek egyszerűen nem javítottak, csináltattak bútort. Most is sokszor felveszem a munkát, kimegyek, felmérem a dolgokat,-ezt ingyen csinálom-aztán lemondják, másra kellett a pénz, találnak mindig valami kifogást. Pedig nem dolgozom drágán, olcsón dolgozom, minőségi munkát végzek, ha kell számlát adok.

- Szóval 92-ig rendben ment minden, megtudta keresni azt a pénzt, hogy a családját eltartsa és azután.egyszer csak abban a helyzetben találta magát, hogy.

- *Hogy kész!...*

- És mi történt akkor magával? Mit csinált akkor?

- Az az igazság, hogy akkor... én úgy háromnegyed évig..

- Nem értem amit mond, rákérdzek

-.....szóval *elkezdttem inni...*

- Mi volt, ami elindította?

- *Hát... talán az, hogy beadtam néhány pályázatot a szövetkezetben.. ahhoz, hogy egyet megírjak, kellett vagy másfél, két hét kemény munka... szóval ennek az lett volna a célja, hogy elvállaljak egy nagyobb volumenű munkát, ami hozott volna kb egy millió forintot egy évben , és ez folyamatos munka volt, és akkor azt vettem észre a pályázatokon, hogy mindig azt kapta meg, aki vagy ígért valamit, tehát pénzt rá, vagy pedig rokon volt, vagy régi ismerős, és ez annyit kivett belőlem, hogyha utána pályázat volt, már nem is pályáztam. Teljesen értelmetlennnek tartottam, hogy két hétig dolgozzak éjjel, nappal, és aztán semmi....*

-Ez *bántotta, elkeserítette..*

- *Ez nagyon bántott! Több korrupció volt, mint annak előtte!-* csattan fel indulatosan.

- Tehát nem csak bántotta, hanem dühítette is, fölháborított....

- *Természetesen..*

- És akkor kezdett inni?
- Igen.

- És attól könnyebben tudta elviselni?

- Nem...de! mondjuk így, hogy igen.

...meg akkor jöttek be ezek a játékgépek, és el kezdtem játszani. Hátha nyerek. Aztán lassan megtanultam, hogy ezen csak veszteni lehet.

- Mindenképpen pénzhez szeretett volna jutni, de nem sikerült. Sokat bukott?

- Hát... én nem játszottam el tízezreket, de havonta 4-5 ezer forint gyakran elment. Ha volt munkám nem ittam, de többnyire nem volt, és akkor ugyancsak kocsmáztam.

- És mi volt közben itthon? Milyen volt hazajönni?

- Higgycs el, egy alkohol befolyásoltságú ember hazajön,- én nem vagyok agresszív természetű ember-, de abban az időben kicsit én is az voltam. Ideges is voltam ezek miatt, akkor vesztettem is... volt amikor hazajöttem, veszekedtem. Én, hála Istennek soha nem ütöttem meg a feleségemet, elmentem aludni és kész. Nem szóltam én neki semmit.

Másnap sokszor bocsánatot kértem tőle, mert...Ment ez vagy fél évig, aztán már nem bírtam.. anyagilag sem..meg aztán voltak olyan dolgok, hogy sokszor már rosszul voltam.. én nem bírom az alkoholt.. agyilag bírom, de a gyomromat kikészíti. Mostanában nem iszom. Nem mondom azt, hogy nem iszok meg egy-két fröccsöt.. De nem viszem túlzásba.

- Ebben az időszakban voltak-e barátai, társai...

- Igen, amíg pénzem volt, voltak barátaim, mikor már nem, akkor hiába mentem hozzájuk, azt mondták, a te dolgod.

- Akkoriban mit látott a világból, díjhátralékból, családból?

- Én a díjbeszedővel sosem foglalkoztam, az a nejem gondja volt. Ő szólt párszor, hogy most ezt ki kéne fizetni, azt ki kéne fizetni, aztán amikor tudtam pénzt szerezni, akkor amit tudtunk, ki is fizettük.Egy-egy nagyobb munka után fel tudtunk adni 20-30 ezer forintot is egy hónapban, de ez csak amikor egy jobb munkahelyet kifogtam, tavaly tavasszal. Ott elég jól kerestem, 50-55 ezer forint is megvolt egy hónapban. Ott még a reggeli is megvolt minden nap. Inni is csak keveset ittam ezt a pénzt szinte mind hazaadtam . De az idén januártól nincs semmi munkám..Egyik napról a másikra közölték velem, hogy nincs rám szükség.. Majd szólnak, ha lesz munka...Hát én erre nem várok. Hazahoztam a szerszámaimat.

De az az havi 50 ezer sem volt sok. Akkor született a pici, tudja milyen sokba kerül az, a középső odavan a kosárért, a sport sem egy olcsó dolog, a nagy iskoláztatása, aztán az egész osztály kiment külföldre, ezt is mi álltuk. Meg elment kajára. Vettünk húst, és nekünk egy kiló nem elég, és a gyerekek szeretik a colat, és ha leszakadt a lábukról a cipő, megvettük.

- Egy kudarcos, ivásba, szerencsejátékba torkolló korszak után sikerült megállni, újat kezdeni, jól fizető munkát találni, már kezdtek alakulni a dolgok, és akkor újra a munkanélküliség. Hogy viselte ezt?

- *Csak ültem itthon, megittam egy nagy kanna teát és bámultam magam elé. Állandóan csak gondolkoztam, töprengtem. Min?... Hát hogy hogyan tudnék annyi pénzt szerezni, hogy ami adóságom van, azt ki tudjam mind fizetni, meg hogy más hogy szerzi azt a sok pénzt,...hogyan kereshet más havonta 4-5százezer forintot, amikor nem is csinál semmit, a másik meg ha belegebed is, ötvenezer forintnál, még ha túlórázik, sem keres többet. Teljesen le voltam bénulva. Teli voltam indulattal, háborgással. Ha próbáltam munkát szerezni, az se jött össze. A sok hazug ember! Akik csak ígéretnek, aztán semmi nem lesz belőle. Minket nemegyszer úgy átverték! Én úgy érzem, nem tudom túltenni magam ezeken a dolgokon.*

- Most milyen a kapcsolata a családdal?

- *Az asszonnyal néha vitatkozunk, de nem ...mostanában nem.. van úgy, hogy nem is szólunk egymáshoz.*

- A gyerekekkel?

- *A gyerekekkel jó a kapcsolatom.Pláne a kislánnyal.*

- Az előbb a beszélgetés elején szóbakerült az, hogy itthon feszült a hangulat, hogy a nagyfiú egyre ritkábban jön haza, sőt tett olyan kijelentést, hogyha végzett, sem fog hazaköltözni. Az jutott eszembe, hogy még általános iskolában olvastunk olyan novellákat, amik a szegénység összetartó erejét, a szegénységben is megvalósítható békességet, egymásratalálást mutatták be, mit gondol erről? Vajon a nagyfiúk miért mondja azt, hogy nincs kedve ide hazajönni?

- *Most mondjam azt, hogyha hazajön.... imádja a rántott húst, meg egyebeket. Én megmondom őszintén. Több mint egy hónapja már, hogy nem ettiünk rántott húst. Igényes ő is. Most meg nem tudjuk nyújtani, amit szeretne, ezért nem jön. Lehet, hogy nem hiszi el, de soha nem úgy neveltük, hogy nem tudjon megenni egy szalámis zsömlét. Ők nem ismerik a zsíros kenyeret. De most nekik is teljesen kilátástalan a helyzetük. Nem is tudom, mi lesz, ha nincs például ez a lakás, ha nem tudjuk megtartani. Ők honnan fognak lakást szerezni. Vagy itt fogunk lakni nyolcan, tízen?*

A pici megnyugodott, a feleség is odahúzza a székét. Most hozzá fordulok.

- Ilona, sokáig hallgatta a beszélgetésünket. Szeretném, ha most maga mondaná el úgy, ahogy átélté, ahogyan maga látta.

-*Ahogy tönkrement a szövetkezett, ott kezdődött... énszerintem is onnan kezdődött. Aztán volt néhány sikeres kiugrás, amikor sikerült egy-két munka. Eleinte próbálkozott munkát keresni. Ment is a munka után. Aztán abbahagyta. Elkeseredett, és azt mondta, hogy nem csinálja tovább. Gondolom én, hogy ő úgy*

érezte, hogy nem érdemes. Nem éri meg. Most is ezt mondja. Nem éri meg. De én most már ezt látom másképpen. Ezt a végső következtetést. Nem úgy van, hogy nem érdemes..Ha ez nem megy, akkor talán valami más munkát kellene keresni. Ha ez a munka nem megy-... ő egy nagyon jó szakember, nagyon jó munkát végez, akinek dolgozott az meg tudja mondani, hogy minőségi munkát végzett, és nem drágán, mert akkor már nem itt tartanánk, ő mindig csak annyit kért, amennyi kell. Ő egy ilyen becsületes

- kis ember volt... Amikor elkezdett inni...

- Az szörnyű volt, az szörnyű volt!- vág közbe Ilona- Próbáltam neki segíteni. Itthon én vagyok a beszélő gép. Sokat beszéltem neki. Hiába. Elment reggel a kocsmába, este hazajött lefűrödni, és ment vissza a kocsmába... volt úgy hogy másnap reggel jött haza.. szóval megtett ilyeneket. Aztán jött a játékgép, hogy na majd azon, azon meglesz..

Azon rengeteg pénz elment, na és persze az itálra is. Meg rengeteg ismerősünk volt, a szövetkezetből is sokan ismerték, szerették, becsülték, akkor sokan fizettek is neki, de aztán kezdtek elhanyagolni, lenézték, biztos ez is bántotta. De erről csak ő tehetett. A mi házasságunk olyan jól indult. Mind a ketten dolgoztunk, akkor még OTP kölcsönt is lehetett felvenni, mindent ki tudtunk fizetni, meg a gyerekek is, ..olyan jó volt....és aztán úgy éreztem úgy egyedül vagyok, és nem igazán tudtam, hogy most mit csináljak, hogyan közeledjek hozzá? Ha veszekszem az nem jó, ha szépen beszélek, azzal sem érek el semmit. Akkor most végül is mit csináljak vele? Olyan tehetetlen voltam. Próbáltam és őt kirángatni. Megéri? Beszéljük meg, gyere üljünk le! Én ilyen beszélős vagyok. De most már elfásultam. És akkor egész nap csak így vagyunk, és egy szót sem szólunk egymáshoz. Ha nem lenne a gyerek, nem is tudom, kihez beszélnék... A gyerekekkel az elején arról beszélgettünk , hogy majd ha apunak lesz munkája, ha nem iszik, ha nem játszik, majd akkor egyenesbe jövünk, de most már ez elmúlt. Mindkét nagy úgy látja, hogy most már ez kész. Most már apuban nem bíznak. Most tőlem várják, hogy majd én valamit próbáljak...

-Miért nem bízik a változás lehetőségében?

-Mertközben voltak más időszakok is. Az első nagy jó ami történt, amikor a komája eljött, és azt mondta neki, hogy ez nem mehet így, ő szerez munkát. És valóban szerzett. Jót, olyat, amit Attila is szívesen csinált. Nem pont a szakmájában, de jól fizették, és szeretett bejárni. Aztán nem tudom mi történt. Egyszer csak otthagya őket..

- Hát persze- szól közbe Attila - a főnök rámszólt, amikor megálltam egy cigire. Az hogy a nyugdíjas órákig pihent, azt nem vette észre, de ha én megálltam egy cigire, mindjárt megtalált. Hát nem vagyok én 20 éves tacsó, akit hajtani kell! Aztán meg amikor egy jobb meló lett volna, nekem elfelejtettek szólani. Én nem bírom az ilyet!

- Ilyenkor én nem tudtam befolyásolni őt a döntésében, veszi vissza Ilona a szót. Pedig

akkor nagy szükség volt a pénzre. 1994 tavaszán ballagott a fiam, na most arra is elég sok pénz kellett, a ballagásra is, ha csak a ruhát nézzük, hogy meg kellett venni az öltönyt, a cipőt, az inget, ugyanis egyenruhában ballagtak, az nem volt kevés, s akkor utána csak feljött a család, a szűkebb család, az sem volt kevés pénz, szóval ilyenekre... szóval reménykedtem én mindig, hogy a férjem látja, hogy milyen helyzetben vagyunk, és azért csak meggondolja, és elmegy, megpróbál valami munkát keresni, hátha talál valamit...

- Mondhatjuk úgy, hogy azért ment bele ezekbe a kiadásokba, mert bízott benne, tudta, hogyha Attila dolgozik, akkor rendezni tudják.?

- ..hmm..meg azért, mert a gyerekeknek valamit enni kell, meg ennyivel tartozok a gyerekeimnek, ha már egy ballagást nem tudok megrendezni, akkor én nem is tudom, milyen szülő vagyok...szóval azért ő onnan az osztályból nem maradhat ki! Jelentsen beteget, nem ballag el, vagy mit csinál? Szóval neki részt kellett venni azon a ballagáson. És ha már egyszer feljöttek a ballagásra a szüleim, nem mondhattam nekik, hogy ne jöjjenek föl! Ők nem is tudják, hogy milyen a helyzet. Két szívbeteg ember, én nem fogom őket idegesíteni azzal, hogy nekiünk mennyi tartozásunk van, mennyi hátralékunk. Nincs jogom hozzá, hogy ... az én lelkemen száradjon, hogy valamelyiküknek valami baja lesz. Apukámnak tavaly volt enyhe agytrombózisa, én nem szeretnék nekik semmi rosszat, és tudom, hogy ez őket milyen mélyen érintené. Na mindegy.

- Lehet, hogy ők segítenének, csak nem akarja őket felzaklatni?

- Dehogy! Nem tudnak. Apukám rokkantnyugdíjas, anyukám nyugdíjas. És még ott van a nagymamám. Őtőlük sem anyagi, sem fizikai segítséget nem várhatok, sőt nekem kéne őket támogatnom. Próbálok is menni segíteni amit tudok. Na nem anyagilag, de a ház körül, szóval amit tudok.....

-Történtek azért velünk jó dolgok is. Az, hogy az egész család jött, és sógoraim, sógornőim próbáltak segíteni, győzködni Attilát, hogy álljon talpra, a sógorom is estéket itt magyarázott a férjemnek, hogy próbáld meg, és szerették volna a letargiából őt kirángatni. Magyarázták neki, hogy mi a helyes, hogyan próbálja, de persze ő is elég makacs, és ez az elkeseredés még jobban megkeményítette, ugyanakkor teljesen maga alá zuhant. Őt valahogy a csapások nem hogy megerősítenék, hanem még jobban elkeserítik, és mindent hagy...Szóval a második komoly lehetőség a sógoromtól jött, ő szerzett egy munkát, egy vállalkozó kisiparos keresett asztalost, de nem bejelentett munkára, úgyhogy megmaradhatott a másodállása a férjemnek . Jó munka volt, önállóan dolgozhatott, úgyhogy megmondták, mi csináljon, és a többit rábízták... Hát először itt is minden nagyon szépen indult, ahogyan ő is mondta, volt, hogy ötvenezret is megkeresett. Úgy gondoltuk, na ez egy jó hely. Még sofőrnek is alkalmazták, mert jogosítványa is van, mindenre tudták használni. nagyon jó volt.

... Nem is tudom, hol kezdett ez az egész elromlani. Év végére ez is elromlott, így 96 januárra már nem is volt munka. Februártól meg végképp,.. tehát összeszedte a holmiját, és hazahozta a szerszámaikat és megszűnt az ottani munkája. Ha keresem az okot, az is biztosan befolyásolta, hogy ennek a kisiparosnak sem úgy folyt be a pénz, szóval neki is voltak anyagi gondjai, gyakran, ha szeretett volna, sem tudott fizetni. Szóval ő dolgoztatott, , sok szakmunkást alkalmazott, de nem igazán tudta kifizetni az embereit. Mindig azt mondta, hogy majd később, most csak ennyit tudok adni. Voltak itt ilyen problémák. Ez bennünket is érzékenyen érintett. Hogy dolgozott rendszeresen, és mégsem fizették ki teljesen, ott is mindig csak vártuk a pénzt, de csak csöpögtetve jött. Ezt azért nem viseltem olyan szörnyen, megértem én, hogy lehetnek másnak is anyagi gondjai, megértettem én, hogy nem tud úgy fizetni a férjemnek ez az illető, és vártam.. jobb apródonként is a pénz, mint sehogy. Jó is volt. Az az igazság, hogy élhettünk egy kicsit jobban, úgy jobban, hogy ehettünk húst, ha a gyerek egy colát megkívánt, akkor odaadtuk, hogy tessék, itt van, vegyél egy colát, sőt még cipőt is tudtam venni, szóval éltünk úgy, mint ahogy kéne. Azokban a hónapokban a díjszámlákat is fizettem, ha tudtam. Ha kevesebb pénzt hozott haza a férjem, akkor kevesebbet, mert ez az ötvenezer nem volt meg minden hónapban, voltak néha befizetési problémák, de lényegében úgy éreztem, hogy haladunk. Még tudtunk venni egy mosógépet is. Mert nekem nem volt mosógépem. Én terhesen a kád előtt térdelve mostam, úgy elromlott az előző mosógépem, és úgy éreztem, hogy na most akkor nekem kéne ... a három gyerek mellett jó lesz.., nem lett jó, kár volt ezt a mosógépet is megvenni. ..habár kár volt.. most moshatnék kézzel.. akkor úgy gondoltam, hogy már nem bírom tovább, kell nekem is valami jó az életemben. Én ennek is örültem. Hogy van egy jó mosógép. ...na de ezután, . ezután a férjem végleg, végleg... na nem azt mondom, hogy úgy ivott, nem, el-eljárt a kocsmába, de mértéktartóbb volt,. nem ivott sokat, adóságokat azért még csinált, .. aztán később lassan belátta, hogy ivásra pénz nincs, és akkor már csak úgy itthon volt. Itthon ült. És most már csak így ül. Néha-néha még elmegy megnézni egy munkát, ha hívja egy régi ismerős, vagy valaki szerez valami munkát, hogy menj el, nézd meg, mérd fel, , elmegy, felméri, de rendszerint úgy jön haza, hogy nem .. mégse kell..., de ennél többre nem képes, szóval, hogy egy újsághirdetésre eleinte még elment, most már nem. Egyáltalán. De nem is hajlandó megmozdulni. Mert úgy gondolja, és ezt hangoztatja, hogy .. húszszerért.. húszszert akarnak adni.. neki.. sértőnek érzi, hogy csak ennyit.. ennyiért ő nem fog dolgozni... szóval az a baj.. neki elvei vannak. és nem adja fel őket... de hát sajnos a mai világban meg kell alkudni... azért gondoltam, hogy megyek én, és akkor megpróbáljuk így...
- Ha még egy kicsit visszakanyarodnánk a díjhátralékhoz. Hogy szaporodott fel ennyire, mikor próbáltak törleszteni valamit?
- A múlt évben , akkor sikerült is. De nem az év elejétől, mert akkor még nem volt

munkája.

Hogy mikor keletkezett? Egy része 93ban. Akkor még volt OTP átutalásunk, amikor dolgoztam én is, és akkor volt pénzünk, és az OTP fedezte a kifizetéseket, ő is intézte. Aztán munkanélkülivé váltunk, nem tudtunk elég pénzt befizetni a számlára, és ott volt egy olyan, amikor mínuszba kerültünk. És akkor- ők azt mondják-, hogy ők, az OTP kifizette a díjbeszedőknek, és neki tartozunk. Most kérte az OTP, kérte a Díjbeszedő, most legyen okos az ember, kifizették, hogy nem? Mindenesetre a Díjbeszedő nekünk mutatja ki a hátralékot. Szóval ez egyszer egy hátralék, aztán jött a 95 első féléve.. ott aztán semmit sem tudtam kifizetni, de semmit, a decemberi számlát sem, csak a villanyszámlát fizettem. Aztán nyáron amikor elkezdett dolgozni akkor kezdtem el fizetni, és aztán decemberben, amikor a mosógépet vettük, akkor nem adtam fel a teljes számlát, mert nem maradt pénzünk, de reménykedtem, hogy majd bepótoljuk, és akkor januárban már szólt neki a főnök, hogy nem tud munkát biztosítani, majd szól, ha lesz. És akkor pakolt össze a férjem, és hozta haza a szerszámait, hogy jó, na ő erre nem vár. És azóta mostanáig, ez a tizedik hónapja, hogy így tart.

- Mennyi a havi bevétel?

- A Gyes 8944, 4400 a takarítás, ha dolgozom, és 7500 a családi pótlék.Ennyi. Ebből még a villanyszámlát is úgy tudom befizetni, hogy a hónap végén jön a villanyszámlás, na és akkorra már nekem nincsen háromezer forintom, örülök, hogy megvagyok, mert másodikán vagy harmadikán kapom meg a pénzt, -ma is így kaptam meg- és akkor mindig átcsúszik a következő hónapra. Dehát azt feladom. Azt hamarabb elviszik, mint a radiátort, azt nem valószínű, hogy leszerelik.... persze viszont kilakoltatni kilakoltathatnak, ha ez sokáig így folytatódik, símán. És én ettől félek nagyon.

- Mondta, hogy "jó kis család voltunk", ez aztán hogy alakult?

- Jó kis család voltunk, jó baráti körrel.... hogy is alakult?...
... Hát sok rossz, és kevés kicsi jó, nagy hullámvölgyek, s aztán amikor már úgy éreztük, kezdünk megkapaszkodni, akkor megint vissza... és úgy érzem egyre mélyebbre, egyre lejjebb megyünk... igen, egy kicsit föl, de sokkal többet vissza. Egy kis javulás után erős visszaesést tapasztalok, és sajnos ez így folyamatosan ismétlődő, és úgy érzem, hogy nincs jogom, hogy itthon üljek és megvárjam,... és valamit tennem kell, holott aztán az én egészségem semmi, mert eléggé ráment egy kicsit erre a dologra, szóval nekem meg egészségi problémáim vannak, szúr a szívem, kezdődő koszorúérelmeszesedést állapítottak meg a kórházban, de hát csinálom, amíg bírom... aztán majd meglátom.. ha nem bírom, akkor nem tudom, ha már én sem bírom, nade ha nem próbálom meg, akkor nem tudom meg, hogy meddig bírom, szóval muszáj! Énbennem legalább bennem van, hogy megpróbálom. Csakhogy én így is kevés vagyok. Azért mentem el önökhöz, hogy próbáljunk valamit...

- Most pillanatnyilag mi bántja a legjobban?

- *Hogy egyedül vagyok. ... Úgy érzem. ... Nem, így is van!*
- *Ezt a terhet kettőnek könnyebb volna..*
- *Hát persze, hát persze, ezt ha megbeszelnénk, és ketten próbálnánk meg változtatni rajta... ez mindig is így volt, pláne a mai világban.. Ez még kettőnek is nehéz, ilyen keresetek mellett, amit a férjem is mond, ...hogyan egyesek 4-5százezreket keresnek, az ember mást sem hall a Tv-ben, csak hogy ilyen visszaélések, olyan visszaélések, ennyi pénzt vágott zsebre, annyit sikkasztott, ennyit... nem hát szóval ez szörnyű, ez bántja az embert, .. de tudomásul kell venni. Magyarországon már csak két réteg van, egy egyre jobban elszegényedő réteg, és egy nagyon jó körülmények között élő gazdagabb réteg.Ez a kettő.*
- *Múltkor Attilával beszélgettünk, arról, hogy mi lehetne a megoldás, és akkor mondta a külföldi munkavállalást.*
- *Ő szerinte ez megoldás... Hát nem tudom. Én ki se tudnék menni. Én nem vagyok normális. Nem tudom miért van bennem hazaszeretet, mert ilyen jól élek, biztos azért..nem tudnék kimenni.- hangja irónikusan cseng- De én mondtam neki, ő mehet. De nem hiszem, hogy ez megoldaná a problémát. Ott is dolgozni kell, és ilyen korban beilleszkedni egy új társadalomba, barátok nélkül, azért mert ott a testvére, jó barátok már itt sincsenek.. én még mindig úgy érzem, hogy itthon lehetne valami munkát találni, de ezzel egyedül vagyok. Már úgy értem Attilával szemben, mert a családban mások is így gondolják, azért nem jön már senki hozzánk, senki...*
- *Neheztel Attilára?*
- *Igen! Mert nem feladni kell! Engem így neveltek, hogy nem kell feladni, harcolni kell. A süllyedő hajót nem elhagyni kell! Amíg élünk, nem eltemetni kell magunkat!*
- *Ilona úgy érzi, hogy Attila feladta.- Jól látja Ilona, maga tényleg feladta?- fordulok Attilához.*
- *....hát nem adtam én fel, nem adtam én fel, hát én azt mondanám, hogy nagyon kevés olyan ember van, aki 40 éven felül meg tudja úgy fizetni a munkást, hogy annak jó is legyen. Mert inkább a fiatalokat részesítik előnyben, sokkal alacsonyabb pénzért, mint egy 40 éves. Sokban kialakul az a vélemény, hogy a negyven év feletti már nem munkaerő, már kiégett.. Pedig nem igaz. Az tudna a legjobban húzni. Szakmailag ő az aki tudná irányítani a fiatalokat. De ezek szerint ebben a mostani helyzetben ez pont fordítva van.*
- *Hogy van az, hogy Ilona azt mondja, hogyha szükség van a pénzre, akkor elmegy tizenötezer forintért is, még ha tudja, hogy ezzel nagyon alul van fizetve, és Attila meg azt mondja, hogy nem megy el húszezer forintért? Ez valami önérzetesség, büszkeség?*
- *Biztos van ebben büszkeség. Meg dac. Az, hogy az én szakmai tudásommal mást gazdaggá tegyek, szóval ez nem megy nekem...*
- *És ha közben a gyerekek nincs mit enni?*

- De hát akkor megalkuvó leszek. Akkor most ide nem kell se szakma, se semmi....

- Mit gondol a családi szerepekről. felelősségről, munkamegosztásról?

- Hát a férj feladata, hogy megkeresse a pénzt, de ez lehet fordítva is.... van úgy, hogy a nő keres többet...hogy mondjam, ez függ attól, hogy milyen reprezentatív munkahelyen dolgozik.

- Akkor most ez, hogy Ilona elmegy dolgozni, ez egy elfogadható megoldás?

- Igen. Én szeretek főzni is, megcsinálom a házimunkát, ha kell.

- Szóval ez így elfogadható?

- Az nem, hogy agyonra dolgozza magát. Nyolc órában hogyha haza tudná hozni azt a pénzt., akkor az elfogadható.

- Megbocsáss, most közbe kell szólnom.-vág közbe kissé indulatosan Ilona- nem nyolc Nem nyolc órában fogok dolgozni.

- Hát akkor meg keveset ígérték!- morogja az orra alatt Attila.

- Egy zöldségesnél, ha munka van, akkor nem nézik az órát. És hétvégén is dolgoznunk kell! De nem fog harminc, negyvennél többet fizetni. Ha csúcs van, akkor ötvenet. Ezt mondta. Ilona láthatóan fáradt, tudja a vita végét.

- Akkor egy hónapban nem 180 órát dolgozol, hanem, hanem 360-t, és akkor szorozd be, hogy mennyire jön ki az órabéred?- Attila nem tágít az igazától.

- Nade most mit csináljak? - kérdezi keserűen vissza Ilona

- Ez kizsákmányolás!-néz rám Attila- Legszívesebben azt mondanám, hogy így ne vállalja el.. Nagyon sokan kihasználnak minket. Ezért jönnek ide a németek, ezért jönnek ide az amerikaiak. Azt mondják neki, húszezer. Nem tetszik? Felveszünk helyetted másikat. És mindig lesz melós, aki... melós? Segédmunkás, akinek elég. Ahhoz, hogy ne legyen ez a piszok nagy eltérés pénzben, nagyon nagyot kellene a világnak fordulnia.

- Visszatérve a család jelenlegi helyzetére. Mi az amit reálisan vállalni tudna?

- Csak az, hogy feladom az elveimet, azt elmegyek segédmunkásnak. Aztán vagy húszezer lesz, vagy harmincezer, hát... Nem érzem, hogy Attilában változott volna valami a beszélgetésünk eleje óta, rákérdezek.- Mikor fogja ezt megtenni?

- Bármikor el lehet helyezkedni. Az Expressz tele van. Jó, persze van sok kacska is... nem tudom, ez most már a nejemtől függ, hogy ő el akar-e menni?

- S ha ő elmegy?

- Akkor én itthon maradok a picivel. Hát én nem tudok mit csinálni-szól közbe Ilona-ha ő nem megy, márpedig nem megy, pedig keresnek segédasztalosokat, de ő azt mondja nem megy, ... na de mindegy.- Ilona láthatóan erőfeszítést tesz, hogy ne öntse keserűségét Attilára, de ettől meg is keményedik-.. én elmegyek, de akkor viszont elvárom, hogy ugyanaz meglegyen itthon

amit én most csinállok, tehát itthon nekem ne legyen dolgom, mert ha én hétvégén is dolgozni fogok, akkor elvárom, hogy nekem itthon ne kelljen porszívóznom még hétvégén, vagy ne kelljen főzőm, a mosást azt én inkább bekészítem, mert azt én tudom, .. és a gyerekkel kell, hogy foglalkozzon, menjen le vele, és sétáljon, és főleg ne a kocsmába, ne oda sétáljon vele be, hanem tényleg a levegőre, és akkor egy kicsit odafigyelni a családdhoz, és akkor meglátná, hogy milyen az, hogy itthoni munka, mert itthon is van munka rengeteg.

-Lehetne fordítani a dolgon, egy más fajta családi munkamegosztással.- próbálom összegezni a lassan kibontakozó szerződés lényegét.

- Ha ő erre képes. Ha ő erre képes. Mert akkor nem azt csináljuk, hogy felkelünk reggel, aztán nézzük a tévét. Mert arra nincs idő. Erre nekem nincs időm, én nem is szoktam tévézni..

- Azért mert nézem a napkeltét?

- Napkeltét, napkeltét. Nem is az, hanem, hogy így napközben leheveredünk, videózunk és tévét nézünk. Mert itt van mit csinálni.... Ha már nekem kell lépnem, és én ezt eldöntöttem, mert ez már folyamatban van, akkor vannak elvárásaim! Már pár hete tervezem, csak nem volt lehetőség. Úgy néz ki, hogy ma dől el, hogy lehet-e, vagy nem.

És akkor elvárom, hogy itthon majd úgy álljanak a dolgok, ahogyan és szoktam... legalább ennyire, szóval egy kis odafigyelést, ha már mást nem várhatok el .

Úgy tűnik, a fenti szóváltás nem először zajlik le, kicsit már maguk is únják. Próbálom az Ilonka részéről Atillára irányuló szóbeli elfogadást és érzelmi elutasítást feltárni.

- Jól érzem, hogy nem tudja igazán elfogadni azt, hogy nem Attila lép?

- Igen. Én nagyon mérges vagyok, az az igazság, nagyon, nagyon...elkeseredett vagyok, mérges vagyok, tehetetlen vagyok olyan szempontból, hogy őt nem tudom megmozdítani, kibillenteni...

- Nem tudja neki megbocsátani, hogy így áll hozzá a dolgokhoz?

- Nem, nem nem, nem az, hogy nem tudom megbocsátani. Nem tudom elfogadni ezt így! Megbocsájtani és mindent megtudok, mindig meg is tudtam. Ez az én bajom.

Különben már rég elváltunk volna. Még akkor az elején. A legelején, mikor kezdődött a kocsmába járás. Csak én ilyen vagyok, hogy a család maradjon együtt. Lehet, hogy rosszul tettem, majd eldől, mert így is tönkremegyünk bele. Akkor meg lehet, hogy jobb lett volna ha külön.. nem tudom, de komolyan, most ha a gyereket is nézem, a kisebbik, aki nagyon aggaszt....de még reménykedem, hogy ezt a családot egyben lehet tartani.

De ehhez két ember kell. De egyedül...

Attila szinte szégyenlősen, halkán, erőtlően tiltakozik:- De szerintem ez nem így van, mert azért én is nagyon sok mindent csináltam a gyerekekért, azt hogy nem, ..., most már nem tudok úgy... de most már legalább megismernek, mert itthon vagyok,, amíg dolgoztam, addig nem voltam itthon.

szükséges rossz. Meg hogy a pénz nem boldogít. Ennek is csak a fele igaz... Szóval anyagi dolgok, úgy, hogy meg tudnék venni a gyerekeknek, magamnak, ne legyenek filléres gondjaim.. tényleg, ahogy a Szilágyi mondta, hogyha elmegyek valahova, ne százforintokon.... meg nézegessem az étlapot, hogyha akarok valamit enni, hanem, amit megkívánok, ki tudjam fizetni. És ezt már nem most mondta, hanem nyolcvan valamikor, amikor még ő is mint riporter száguldozott az országban, és tényleg volt úgy, hogy nézte, hogy ez a bableves 55 forint, de neki csak ötven van, és nem tudta megvenni...a harmadik...- sokáig töpreng-. hát meg tudjam élni békességben a lányom esküvőjét.

-

Ilona?

- Hát a nagyobbik biztos azt válaszolná, hogy első kívánsága, hogy legyen még három kívánsága én.. nekem az első kívánságom az lenne... hogy ebben a négy éves időszakban, ebben a krízisidőszakunkban ami rossz történt velünk, az mind csak egy lidérces álom legyen.. ne legyen.. tűnjön el... ami jó volt, az hogy megszületett a pici, és a nagynak sikerült a felvételi, befejezte a középisko lát, .. de az a sok rossz ami eddig történt, az most hipp,hopp tűnjön el, hadd gondoljuk, hogy csak álmodtuk, és nincs is, és folytassuk azt a jó kis életünket, ahol abba hagytuk. Az az átlagos kis élet nekünk jó volt. Nem akarok én milliomos lenni. ..a másik az meg nyilvánvalóan az egészség, mert nagyon nagyon fontos... az egész családnak, nem csak nekünk, nem csak a szűk kis családnak, édesanyámékon, testvéreiméken keresztül mindenki... hát a harmadik mi?... talán az lenne fontos, hogy tényleg békességben tudjunk élni ebben a világban, mert ami most van, az nem valami megnyugtató. És szép békességben el tudjunk élni. Ne legyenek ilyen problémáink. És boldogság. És nyugalom. Szóval most már szeretném ami van, ami még hátravan, a hátralévő életemet nyugalomban, békességben leélni, és tényleg csak az örömöknek élni. Na nem hatalmas örömökre, boldogságra gondolok, csak ilyen mindennapi kis örömökre...hogy lássak örömet, mert most sajnos nemigen látok..igaz, hogy nem is veszem észre, annyi problémám van, de szeretném tudni észrevenni....legyen minek örülni, nevetni, mert ha az ember nem nevet... én már leszoktam róla...hát ennyi.

A kerület lakossága lakótelepi, vagy családi házas övezetben lakik. A családsegítő munkatársai véletlenszerűen választottak ki gyermekintézményeket a kerület intézményei közül abból a célból, hogy felmérjék, mennyire érzékelhető az intézményekben a családok elszegényedése, vannak-e szegény gyermekek, és mit lehet tenni a a segítségük érdekében.

A kertvárosi iskola alsó tagozatában tavaly 40-50 gyermek kapta a Soros Alapítvány 50 illetve 100 %-os étkezési támogatását, és sokan kaptak reggelit. A feső tagozatos iskolarész tanárai rosszabbnak ítélik a helyzetet: ma már nem csak a három és többgyermekes családok szegénységéről lehet beszélni, hanem az 1-2 gyermekes családok esetében is megjelent a szegénység problémája. A gyermekek 10 %-át gondolják az éhezõ kategóriába sorolni a pedagógusok, ezek a gyermekek rosszul tápláltak, és súlyos szociális gondokkal küzdenek. Az iskolának kell jobban odafigyelnie arra, hogy melyik gyermek nem eszik, azokat általában megetetik valahogyan. Volt olyan eset is, hogy a gyereken látszott, hogy azért van rosszul, mert éhes, akkor a konyháról adtak neki enni. Ezek a családok, gyermekek általában elbújnak, mert szégyenlik a szegénységüket, olyan esetrõl is tudnak, hogy a családnak egész télen nem volt fûtése. Az emberek szégyenlik, hogy szegények, sok esetben visszautasítják a segítséget. A családok felére jellemzõ, hogy az anya kényszerbõl marad otthon háztartásbeliként, mert munkanélkülivé lett.

Leginkább a többgyermekes családokat sújtja a szegénység és a hátrányos helyzet, õk általában a jövedelmi adatok szerint is a társadalom legalsó rétegeiben helyezkednek el. A leginkább veszélyeztetettek között találjuk az egyszülõs családokban nevelkedõket is.

A családban élõ gyermekek száma és lakáskörülményeik

A családban élõ gyermekek száma	A lakáson belül nincs			A háztartásnak nincs		A hónap végére gyakran elfogy a pénz
	vízvezeték	WC	telefon	automata mosógép	szgk.	
1	9.1	6.2	65.0	44.3	44.9	30.0
2	6.4	8.7	69.1	38.2	45.5	27.4
3	14.4	9.5	75.1	46.7	49.9	34.8
4 és több	34.6	34.2	85.6	82.8	86.3	65.8

forrás: Andorka Rudolf: Gyermekek és fiatalok, in.: Magyar Háztartás Panel, Mûhelytanulmányok, Társadalmi páternosztter 1992-1995, KSH. 1996. január

Budapest, VIII. kerület, Józsefváros. Nincs olyan ember, aki ki tudná hagyni az életébõl, hiszen a belváros szerves része, minden út ide vezet, vagy átvezet rajta.

Mindenki ismeri. Mindenkinek vannak róla képzetei, előítéletei. mindenkinek van róla (meg van róla) a véleménye. A kerületi lokálpatriótáknak is el kell ismerniük, hogy itt van a "Tér", hogy tombol a prostitúció, toroz a bűnözés. A valós képhez azért szükség van néhány statisztikai adatra:

A kerület alapterülete 6,85 km, külterülete nincs. Népsége, a Népszénelnyílvántartó adata szerint 89.407 fő (ebből mintegy 30.000 fő roma). Népszűrűsége 14.646 fő/km. A "távoli" közvélekedéssel ellentétben persze ez a kerület sem homogén sem a lakosság, sem a különböző városrészek tekintetében.

A Régi lakótelep az 50-es években épült, tisztviselők számára. 3-4 emeletes házakat, mára már elhanyagolt parkos terület övezi. Az itt található lakások- két szobástól a garzonig- komfortosak.

A Tisztviselő-telep a század elején épült, lakosainak zöme elszegényedő kisnyugdíjas. A következő városrészt a GANZ-gyár köré, a háború előtt épült gyári lakótelep (1-1,5-2 szobás lakásokkal) és az igen kicsi hányadot alkotó családiházak rész adja.

A fent felsorolt három terület demográfiai és szociális jellemzőit a mai napig az aktív munkavégzés és a saját jogon szerzett nyugdíj határozza meg. Ez lehet az oka annak is, hogy az e területekről a Gyámhatóság által intézeti nevelésbe utalt gyerekek száma a kerület többi részéhez képest meglehetősen alacsony.

A kerület belső része két városrészt is magában foglal. Elemzésünkben nem választjuk külön őket, bár a lakások méretét és állapotát illetően vannak különbségek. A még manapság is a belváros elitebb részét alkotó körút környéki házak jobb állapotban vannak, az építőipari beruházások is ezekre a területekre összpontosulnak, itt a nagy bérházak nagy alapterületű lakásainak nagyobb részét hagyták meg eredeti méreteiben. De ha letérünk a főutakról, a negyed rögtön megmutatja a kerület valós arcát: erre a részre jellemző leginkább a slumosodás, az elszegényedés, a rossz lakásállapot, a lakások piaci értékének rohamos csökkenése, és az ehhez kapcsolódó szociális közérzet romlása. A munkanélküliség terjedése és az életszínvonal folyamatos romlása mind az adatokból, mind "szemlátomást" nyilvánvaló. A nagyrészt roma népesség kulturális "mássága" az elmúlt negyven év "integrációs politikája" ellenére meghatározó. A kerület önkormányzata nehezen tud megbirkózni a rá háruló feladatokkal, így a helyi politikára is inkább a szegregáció irányába ható megoldások jellemzőek.

A kerület lakosságának életkori megoszlása a következő: 17.000 kiskorú, közel 42.000 aktív dolgozó korú, 30.000 nyugdíjas.

A gyámügyi és szociális ügyintézők az tavaly, 1995-ben 13.440 ügyirattal foglalkoztak, 73.230.000 forintot fordíthattak rendszeres nevelési segélyre, ez 2996 gyereket érintett. Átmeneti segélyben 2827 családból 5680 gyerek részesült. A kerületben 5528 olyan

kiskorú él, akiről a Gyámhatóság is tudja, hogy veszélyeztetett. Az 1995-ben 657 védő-
 óvó intézkedést foganatosítottak.

A kerületben 2300 fő részeseül jövedelempótló támogatásban, 3500-an kapnak
 közgyógyellátási igazolványt.

1995-ben 236 családból 277 intézeti nevelt kiskorút tartott nyilván a Fővárosi
 Gyermek-és Ifjúságvédő Intézet, 1996 szeptemberében 240 családból 323 kiskorú
 intézeti nevelt .

(Intézeti nevelésbe az illetékes gyámhatóság határozatával kerülhet be 18 év alatti
 gyerek. Ilyen esetben a vér szerinti szülők felügyeleti jogai szünetelnek.)

Az IN. gyerekek korcsoport szerinti megoszlása

Korcsoport	Fiú		Lány		Összesen:	
	1995	1996	1995	1996	1995	1996
0-3	17	13	9	11	26	27
3-6	14	28	14	19	28	47
6-10	26	28	33	37	59	65
10-14	39	43	42	44	81	87
14-18	41	51	42	46	83	97
Összesen:	137	166	140	157	277	323

Az adatokból kitetszik, hogy a 10-18 éves korú gyerekek képviseltetik magukat a
 legnagyobb számban, az összlétszám mintegy kétharmadát teszik ki. Ez semmiképpen
 nem véletlen, hiszen a családba való visszajuttatás az ő esetükben a legnehezebb.
 Ennek okai egyrészt életkori sajátosságaikban keresendők, másrészt ők azok, akik a
 legtöbb időt töltötték el a családjuk nélkül és ehhez nem csak ők, de családjuk is
 hozzászokott. További kérdés, hogy mi történjék velük nagykorúságuk elérése után
 abban az esetben, ha nem tudnak vagy nem akarnak hazamenni családjukhoz. Szintén
 ők azok, akiknek beiskolázása, majd iskolában tartása, tanulmányaik befejeztetése sem
 könnyű feladat, továbbá munkábaállításuk is újabb problémákat vet fel.

"Majd csak lesz velem valami"

Szilvi 4 hónapos korában került állami gondoskodásba, családi nevét képzelt apa után
 kapta. Édesanyja a lakás reményében egy idős férfit gondozott. Szilvi ellátására se
 pénze, sem ideje nem maradt. A gondozott halála után a lakást megkapta, hamarosan
 kisebbre cserélte, a különbözetet felélte, ezt a stratégiát addig folytatta, amíg (számára
 felfoghatatlan módon) az utcára került. Ma idős élettársával- aki befogadta őt- szoba
 konyhás lakásban él. Lányával megromlott a kapcsolata, az anya életmódját Szilvi
 egyáltalán nem tudja elfogadni (alkoholizálás, örökös pénzzavar, állandó balhék). A

lány nemrég nagykorúvá vált, hazamenni se kedve, se igazából lehetősége nincs. Átmeneti megoldásként tanulmányai befejezéséig a Nevelőotthonban maradhat. A végleges megoldás biztosan, nem a "szülői házba" való visszatérés lesz.

Az intézeti nevelt kiskorúak megoszlása elhelyezésük szerint

Az elhelyezés típusa	1995	1996
csecsemőotthon	19	28
gyermekotthon	42	49
gyermek- és ifjúsági otthon	66	72
ifjúsági otthon	34	20
kollégium	8	3
általános iskola és diákotthon	37	23
egészségügyi gyermekotthon	-	3
speciális elhelyezés	1	1
hivatásos nevelőszülők ¹	63	10
hagyományos nevelőszülők	-	41
egyéb ²	7	4
GYIVI-átmeneti Otthon	-	12
Összesen:	277	266

Amint a táblázatból is kitűnik, az iskolával egybekötött intézeti nevelési formák közül a kollégiumi elhelyezések száma a legalacsonyabb. Ez leginkább azzal magyarázható, hogy a középiskolás korú (14-18 éves) fiatalok nagy hányadának komoly tanulmányi lemaradásai vannak. A legtöbb esetben ez a hátrány a "külső" iskolában már nehezen hozható be. Azokban az intézetekben pedig ahol "belső" általános iskolai oktatás van a növendékek olyan szocializációs hátrányban vannak a nyolcadik osztály befejezésekor, ami akadály lehet kollégiumi beilleszkedésüknek. A nevelőotthoni rendszer többnyire egyoldalúan és hátrányosan alakítja a már félig felnőtt tinédzserek személyiségét. A vérszerinti családban pedig csak kevés esetben találnak megerősítést arra, hogy a képzettség érték.

Az intézményesített gyermekvédelemben felnövő testvérpárok csak kis része nem nevelkedik együtt (47 családból 12 gyerek él külön testvérétől): 6 esetben iskolatípus

¹1995-ben együtt a hagyományos nevelőszülőkkel.

²Egyházi intézményekben elhelyezve.

különbség miatt, 3 esetben egészségügyi okok és 3 esetben nevelőszülői kihelyezés miatt. Az előbbieken taglaltak ismeretében pozitívnak tekinthető, hogy a legtöbb testvér együtt nevelkedhet, mert legalább egymás révén a család által nyújtható biztonság érzését erősíthetik egymásban. Ezért tartjuk öröndetes ténynek, hogy a tendencia a családi otthonokká alakulás irányába mutat.

Az intézeti nevelésbe vétel okai

A nevelésbe vétel oka	1995	1996
szülő devianciája	10	18
...alkalmatlansága	-	-
...szociális helyzete	7	14
...betegsége	1	1
...halála	1	-
gyerek devianciája	12	55
...tanulási nehézségei	-	-
...betegsége, fogyatékosága	-	-
más kerületből átköltözött ³	6	7
vidékről átköltözött	-	3
Összesen:	37	48

Ezek a kategóriák nem feltétlenül adnak a valóságról árnyalt képet, de a Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetben ezek használatosak.

A számadatokból kiderül, hogy tavaly óta a családok szociális helyzetével indokolt beutalások száma a duplájára emelkedett. Az ország gazdasági tendenciájából adódóan az elszegényedett lakosság legalsó rétegei kerültek krízis helyzetbe. Mindennek együttthatójaként növekedett a szülői deviancia okán beutalt gyerekek száma is.

Az intézet nevelés megszűnésének okai

A megszűnés oka	1995	1996
a szülő helyzete rendeződött	7	12
...alkalmassá vált	2	-
a gyerek	-	-
...nagykorúvá vált	27	16
...állami nevelt lett	3	-

³1995-ben együtt a vidékről átköltözöttekkel.

...örökbefogadták	1	2
...meghalt	-	2
más kerületbe vagy vidékre költözött	3	-
Összesen:	43	32

A gyerekek intézeti nevelésének megszűnésének első oka a nagykorúvá válás, második leggyakoribb oka a "szülők helyzetének rendeződése". Ez az adat azonban nem felel meg a kategória szerinti valóságnak, mivel inkább arról van szó, hogy a gyámhatósági szakemberek ill. a szociális munkások is kezdik belátni, hogy a korábbi kategóriákat meghatározó mércét a mai viszonyoknak megfelelően kell alakítaniuk. Azaz a gazdasági és társadalmi visznyok változásai szemléletváltozást tesznek szükségessé.

"A gyerekeimért az asztalt is rájuk borítom, ha kell"

Az anya első házassága sikertelensége után, vidékről költözött Pestre amikor megismerte mostani élettársát, akitől született Jancsi. A kisfiú szociális okok miatt lett intézeti nevelt, mivel a gyámhatóság nem találta megfelelőnek a gyerek ellátását, amihez indokként társult J.iskolakerülése is. A "lakás egyetlen helyiségből áll, egy függönnyel van leválasztva a konyharész, szükséglakás (ennek ellenére mindig makulátlanul tiszta). J.lakásotthonba került, abban a kerületben is járt iskolába. Jó magaviseletű, szorgalmas gyerekként ismerték. Az anya, minden lehetőséget kihasználva el is érte, hogy az intézeti nevelést megszüntessék. Jancsi alig egy évet töltött otthon, ezalatt szülei kapcsolata nagyon megromlott. Az egyik veszekedés verekedéssé fajult, az anya és a gyerek kórházba került. Ekkor a Gyámhatóság megoldásként újból intézetbe utalta Jancsit, mivel annak ellenére, hogy az anya is ezt tartotta volna megoldásnak, a férfit nem sikerült kitenni a lakásból.(Az élettársnak nincs bérleti joga, a Rendőrség az anya kérése ellenére nem avatkozott a dologba). A Gyámhatóság intézkedése ellen az anya fellebbezéssel élt.

Az intézet nevelt gyerekek szüleinek lakáshelyzete

A család...	1995	1996
szükséglakásban...	15	10
szoba-konyhás lakásban...	87	81
1 szoba komfortos lakásban...	53	32
2 szoba konyhás lakásban...	10	8
2 szoba komfortos lakásban...	12	11
3 vagy több szobás lakásban...	4	1

nevel_otthonban...	-	4
hajléktalanszállón...	11	8
ismeretlen helyen vagy fiktív címen lakók	29	29
vidéken él	-	4
szívességi lakáshasználó	15	12
önkéntes lakásfoglaló	-	2
Összesen:	236	202

Néhány adat a kerület lakásállományáról:

A kerület mintegy 40 ezer lakásból mára körülbelül 20 ezer került magántulajdonba, a többi megvásárlását nem csak a lakók szociális helyzete teszi lehetetlenné, hanem a házak állaga, a lakások minősége is. (829 szükséglakás, 7456 komfort nélküli, 2532 félkomfortos lakás van.)

Az intézet nevelt gyerekek vérszerinti családjai zömmel szoba-konyhás, minden komfortot nélkülöző lakásban élnek. A nagy bérházak lakásainak többségébe nincs bevezetve a gáz, a lakók csak villannyal tudnak fűteni, reményük sincs rá, hogy kiegyenlítsék felhalmozódott díjhátralékokukat. Gyakori jelenség, hogy a családok vidékről - a munkahelyi alkalmazás reményében - felköltöző rokonaikkal is megosztják amúgy sem tágas életterüket. További probléma, hogy az önkényes lakásfoglalók - a kerületben állandó lakcímmel nem lévén - nem jogosultak szociális juttatásokra, pedig helyzetük egyébként indokolttá tenné. A kilakoltatás veszélye fenyegeti őket, lakáshoz jutási esélyeik a nullával egyenlőek, legalábbis a kerületben.

"Csak ki ne lakoltassanak!"

A tizenhárom tagú család egy másik kerületben élt. Nem létező jövedelmüket pótlandó eladták lakásukat. Jogcím nélkülivé váltak, az új tulajdonos hatósági úton szerzett érvényt jogosultságának. Az így "keresett" pénzt hamar felélte a család, hiszen az apa rokkantnyugdíja és a családi pótlék nem fedezte szükségleteiket. Számukra a lakáshozjutás egyetlen reális megoldása az önkényes lakásfoglalás maradt. Kiterjedt ismeretségük révén volt információjuk róla, hogy a kerületben számos üresen álló lakás van és úgy tűnt, hogy a hatóság is kevésbé szankcionál. Így találtak rá arra az alagsori szoba-konyhára, amiben a mai napig is élnek (immáron három éve). Azóta a gyerekek közül többen családot alapítottak, sikerült lakásmegoldást találniuk. A szülők ma öt kiskorú gyerekekkel élnek ebben a lakásban, egyelőre annyit sikerült elérniük (vagy csupán csak szerencsájük van) hogy még nem lakoltatták ki őket.

A kerületben több hajléktalan szálló, nappali melegedő és ingyenkonyha működik, kihasználtságuk az elmúlt idôszakban jelentôsen megnôtt. Sajnos évrôl-évre több azon intézeti nevelt gyerekek vérszerinti családjainak száma, akiknek állandó lakcíme egy hajléktalan szálló. Ezzel egyenes arányban romlik a gyerekek családba való visszakerülésének esélye. Általános tendencia, hogy ezen családok mobilitása lefelé irányul, társadalmi, kulturális hátrányukkal naponta szembesülnek, alacsony iskolai végzettségük, képzetlenségük nagymértékben rontja munkához jutási esélyeiket.

"Szerencsére vannak még jó emberek"

Tibor apja meghalt. A kisfiú állami gondozásba került az anyja kérésére, mert az asszony munkája mellett nem tudta biztosítani gyermeke ellátását. Az anyja rövid idôn belül elvesztette munkahelyét, lakásának fenntartása is sok nehézséget okozott neki, ennek ellenére rendszeresen tartotta a kapcsolatot a fiával, hétvégékre hazavitte.

Kifizetetlen és számára

kifizethetetlen villanyszámlája teremtette helyzetét úgy próbálta megoldani, hogy egy kisgyerekes családot fogadott be magához, akik ígéretet tettek a díjhátralék kifizetésére. A házaspár mindenféle hivatalos papírt íratott alá az asszonnyal, aki egy napon arra ébredt, hogy már nem a saját lakásában lakik, nincs otthona. Helyzete annyira ellehetetlenült, hogy arra kényszerült, hogy szívességbôl idegeneknél húzza meg magát rövidebb-hosszabb idôre. Ma minimális megélhetése mások jóindulatától függ, néha kisebb-nagyobb munkákkal bízzák meg, cserébe pénzt kap, megfürôdhet, ehet. A gyerek anyjával egyre kevesebbet találkozik, hiszen nincs hol. Nemsokára nagykorúvá válik.

A kerületben 1995.-ben 3195 munkanélkülit tartottak nyilván.

Az intézeti nevelt gyerekek szüleinek foglalkoztatottsága

6. Táblázat

A szülôk foglalkoztatottsága	1995	1996
mindkét szülô dolgozik	43	15
egyik szülô dolgozik ⁴	56	52
alkalmi munkából élnek	64	73
segélybôl, járadékból élnek	72	41
nincs rendszeres jövedelmük	1	-
nincs információ	-	21
Összesen:	236	202

⁴Azok a családok is ebben a kategóriában szerepelnek ahol valamelyik szül_ egyedül neveli gyerekeit.

Amint az az adatokból egyértelműen kiderül, a legtöbben alkalmi munkákból próbálják fenntartani magukat. Ez a minimális szükségletek kielégítését is alig fedezi, nem beszélve azokról a családokról, ahol a szülők szintén hosszabb-rövidebb időt töltöttek állami gondoskodásban s így az önálló, életvezetési stratégiák nemigen épülhettek be viselkedési sémáikba.

A teljes családok mintegy egyötödénél bír mindkét szülő állandó munkahellyel, az összes család közül ugyanilyen arányban élnek segélyből, illetve járadékból.

Azok a munkák, amelyekből ezek az emberek "választhatnak" egyre szűkülnek, nemcsak bérezésük alacsonyabb, hanem az elvégezhető munka minősége is egyre rosszabb.

"Nem tudom még meddig fogom bírni"

Pisti 2 éves. A Gyámhatóságnak a szomszédok jelezték, hogy a szülők gyakran hagyják a gyereket egyedül a lakásban, nevelésére nem fordítanak kellő gondot, éheznek. Intézeti nevelésbe vétele után csecsemőotthonba került. Anyja nem nyugodott bele a döntésbe, elhatározta, hogy megfelel minden olyan követelménynek, ami lehetővé teszi, hogy visszakapja kisfiát (minden lehetséges alkalmat megragad a találkozásra). Elsődleges kritérium volt, hogy megélhetését biztosítandó, munkát keressen. Hosszú és sikertelen próbálkozások után végül sikerült is "megfelelő" munkát találnia: vasreszeléket lapátol napi nyolc órában, bruttó 18000 forintért.

A vérszerinti szülők kapcsolattartása gyerekeikkel

7. Táblázat

	1995	1996
látogatják, és szünetekre hazaviszik	186	173
látogatják, de szünetre nem viszik haza	29	25
ritkán látogatják, de szünetre hazaviszik	30	26
ritkán látogatják, és szünetre sem viszik haza	12	22
nincs aktív kapcsolat, de van rá remény	11	8
nincs aktív kapcsolat, és remény sincs rá	9	12
Összesen:	277	266

Az adatokból egyértelműen kiderül, hogy a gyerekek 5%-ának nincs vérszerinti kapcsolata és reménye sincs rá. Ezzel szemben 75%-ra tehető azon gyerekek száma, akiket rendszeresen vagy alkalmasszerűen látogatnak szüleik, és legalább a nagyobb

iskolai szüneteket otthon töltik. Ez az arány mutatja, hogy a szülők nehezedő anyagi körülményeik ellenére is ragaszkodnak gyerekeikhez. Bár a legtöbb család durva beavatkozásnak tekinti a gyámhatósági intézkedéseket, sokan vannak olyanok is, akik nem is érzik valós súlyát az intézeti nevelésnek, a nevelőotthont bentlakásos iskolának tekintik.

"Én is intézetben nőttem fel"

A Varga gyerekek édesanyja nevelőotthonban nőtt fel, de bár ezt nem tekinthetjük tipikusnak, anyja a mai napig támogatja őt, ténylegesen nagymamaként működik a családban. három unokájának nevelését azonban nem tudja vállalni. Az apa alkalmi munkákból jut jövedelemhez, az anya, rossz egészségi állapota miatt, dolgozni nem tud, jövedelme nincs. Emiatt teljesen kiszolgáltatott. A gyerekekhez (három kislány) mindkét szülő ragaszkodik, hétvégére szünidőkre hazaviszik őket és hogy ezt a Gyámhatóság engedélyezze, sok mindent meg is tesznek. Ennek ellenére életstratégiájuk szerves része az, hogy agyerekek nevelőotthonban nevelődnek, a szülőkben fel sem merül, hogy esetleg véglegesen hazavigyék őket.

"Mindenki lenéz minket"

A Lakatos családban hat tizennégy éven aluli gyerek van, közülük kettő nevelőszülői családban él. Nekik és az otthon lévő két nagyobbak apja az anya első férje, a két kicsi már a jelenlegi élettárstól van. Az anya állami gondozásban nőtt fel, élettársa is onnan lett nagykorú. Mindketten értelmileg enyhén sérültek, a két nevelőszülőnél élő gyerek kivételével, a gyerekek is azok. Munkahelye egyik szülőnek sincs, rendszeres jövedelemként csak a családi pótlék szolgál, az élettárs az ismertebb "emberpiacokon" próbál alkalmi munkához jutni. Rendszeres nevelési segélyt nem kapnak, igaz, az anya nem is kért: "nem megyek könyörögni senkinek, de minket is hagyjanak békén!" Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy gyakran enniük sincs mit, ruhára, a gyerekeknek játéokra pedig már egyáltalán nem jut pénz. Egyetlen "luxuscikkük" egy fekete-fehér tévé.

Lakásuk egy omladozó, aládúcolt körfolyosós ház emeletén van, szoba-konyha, az egész nem lehet több, mint 25m, WC a folyosó végén, közösen egy másik családdal. Gáz nincs a házban, villannyal főznek és fűtenek. Annak ellenére, hogy ha tehetik avillanyszámlából valamennyit mindig fizetnek, hátralékuk tetemes. A családi pótlék egy arra elég, hogy havonta két nagyobb bevásárlást engedjenek meg maguknak (kenyér, tej, krumpli, hagyma, liszt, zsír, cigaretta) és megadják az előző havi tartozások egy részét. Az élettárs barátai szívesen időznek náluk, ők is inkább viszik, mint hozzák a pénzt.

A nevelőszülőknél élő gyerekekkel az anya ritkán találkozik, őt is és a gyerekeket is nagyon zavarja, hogy az életmódjuk ennyire különböző, ez lassan már áthidalhatatlan szakadékot teremt közöttük. Az anya szinte fél a találkozásoktól, mert érzi, hogy nem képes azt nyújtani nekik, amit elvárnának, lelke mélyén tudja, hogy a gyerekek jobb

helyen vannak, mint nála. Kilátástalan helyzetéveltisztában van, minden cselekedetét, gondolatát meghatározza a szégyenkezés.

A szükségképpen hiányos és torzító, de az általános tendenciát mégis kirajzoló adatokat vizsgálva, és méginkább a "terepélményeket" feldolgozva arra a vígasztalan következtetésre kellett jutnunk, hogy a szociálpolitika jelen intézményei (nemcsak a gyermekvédelmet illetően) diszfunkcionálisak, alkalmatlanok rá, hogy alapfeladataikat megoldják. Amíg a szociálpolitika nem tekint egységes- mégoly bonyolult és szövevényes- rendszernek a társadalom legalsó rétegének segítségét, hanem elkülönítve "kezeli" a bajokat (Intézményes Gyerekvédelem, hajléktalanság, lakáspolitika, egészségügyi alapellátás, segélyezés, nyugdíj etc.), addig csak pazarolja az amúgy is szűkös emberi- anyagi erőforrásokat, és bővítve termeli újjá mindazokat az anomáliákat, amelyeknek alapszintű elhárítása is egyre nagyobb és hiábavalóbb erőfeszítést követel majd a közeljövőben.

Felhasznált irodalom:

Gajdátsy Árpád: Díjhátralék, Kézirat, 1996.

Palotai Ilona: Salgótarján - Látogatás a Városi Egészségügyi-Szociális Központban, Kézirat, 1996.

Aczél Ágnes-R. Rádai Szilvia: Mégis kinek a szegénysége?, Kézirat, 1996.

Andorka Rudolf: Gyermek és fiatalok, in.: Magyar Háztartás Panel, Műhelytanulmányok, Társadalmi páternosztér 1992-1995, KSH. 1996. január

Bognár Katalin - Szikulai Rita: Helyzetkép egy kerületről 1996 szeptemberében

	1995
--	------

_látogatják, és szünetekre hazaviszik_186_173__látogatják, de szünetre nem viszik haza_29_25__ritkán látogatják, de szünetre hazaviszik_30_26__ritkán látogatják, és szünetre sem viszik haza_12_22__nincs aktív kapcsolat, de van rá remény_11_8__nincs aktív kapcsolat, és remény sincs rá_9_12__Összesen:_277_266__Az adatokból egyértelműen kiderül, hogy a gyerekek 5%-ának nincs vérszerinti kapcsolata és reménye sincs rá. Ezzel szemben 75%-ra tehető azon gyerekek száma, akiket rendszeresen vagy alkalmasszerűen

látogatnak szüleik, és legalább a nagyobb iskolai szüneteket otthon töltik. Ez az arány mutatja, hogy a szülők nehezedő anyagi körülményeik ellenére is ragaszkodnak gyerekeikhez. Bár a legtöbb család durva beavatkozásnak tekinti a gyámhatósági intézkedéseket, sokan vannak olyanok is, akik nem is érzik valós súlyát az intézeti nevelésnek, a nevelőotthont bentlakásos iskolának tekintik. "Én is intézetben nőttem fel" A Varga gyerekek édesanyja nevelőotthonban nőtt fel, de bár ezt nem tekinthetjük tipikusnak, anyja a mai napig támogatja őt, ténylegesen nagymamaként működik a családban. három unokájának nevelését azonban nem tudja vállalni. Az apa alkalmi munkákból jut jövedelemhez, az anya, rossz egészségi állapota miatt, dolgozni nem tud, jövedelme nincs. Emiatt teljesen kiszolgáltatott. A gyerekekhez (három kislány) mindkét szülő ragaszkodik, hétvégékre szünidőkre hazaviszik őket és hogy ezt a Gyámhatóság engedélyezze, sok mindent meg is tesznek. Ennek ellenére életstratégiájuk szerves része az, hogy a gyerekek nevelőotthonban nevelődnek, a szülőkben fel sem merül, hogy esetleg véglegesen hazavigyék őket. "Mindenki lenéz minket" A Lakatos családban hat tizennégy éven aluli gyerek van, közülük kettő nevelőszülői családban él. Nekik és az otthon lévő két nagyobbik apja az anya első férje, a két kicsi már a jelenlegi élettárstól van. Az anya állami gondozásban nőtt fel, élettársa is onnan lett nagykorú. Mindketten értelmileg enyhén sérültek, a két nevelőszülőnél élő gyerek kivételével, a gyerekek is azok. Munkahelye egyik szülőnek sincs, rendszeres jövedelemként csak a családi pótlék szolgál, az élettárs az ismertebb "emberpiacokon" próbál alkalmi munkához jutni. Rendszeres nevelési segílyt nem kapnak, igaz, az anya nem is kért: "nem megyek könyörögni senkinek, de minket is hagyjanak békén!" Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy gyakran enniük sincs mit, ruhára, a gyerekeknek játékra pedig már egyáltalán nem jut pénz. Egyetlen "luxuscikkük" egy fekete-fehér tévé. Lakásuk egy omladozó, aládúcolt körfolyosós ház emeletén van, szoba-konyha, az egész nem lehet több, mint 25m, WC a folyosó végén, közösen egy másik családdal. Gáz nincs a házban, villannyal főznek és fűtenek. Annak ellenére, hogy ha tehetik avillanyszámlából valamennyit mindig fizetnek, hátralékuk tetemes. A családi pótlék egy arra elég, hogy havonta két nagyobb bevásárlást engedjenek meg maguknak (kenyér, tej, krumpli, hagyma, liszt, zsír, cigaretta) és megadják az előző havi tartozások egy részét. Az élettárs barátai szívesen időznek náluk, ők is inkább viszik, mint hozzák a pénzt. A nevelőszülőknél élő gyerekekkel az anya ritkán találkozik, őt is és a gyerekeket is nagyon zavarja, hogy az életmódjuk ennyire különböző, ez lassan már áthidalhatatlan szakadékot teremt közöttük. Az anya szinte fél a találkozásoktól, mert érzi, hogy nem képes azt nyújtani nekik, amit elvárnának, lelke mélyén tudja, hogy a gyerekek jobb helyen vannak, mint nála. Kilátástalan helyzetéveltisztában van, minden cselekedetét, gondolatát meghatározza a

szégyenkezés. A szükségképpen hiányos és torzító, de az általános tendenciát mégis kirajzoló adatokat vizsgálva, és méginkább a "terepélményeket" feldolgozva arra a vígasztalan következtetésre kellett jutnunk, hogy a szociálpolitika jelen intézményei (nemcsak a gyermekvédelmet illetően) diszfunkcionálisak, alkalmatlanok rá, hogy alapfeladataikat megoldják. Amíg a szociálpolitika nem tekint egységes- mégoly bonyolult és szövevényes- rendszernek a társadalom legalsó rétegének segítségét, hanem elkülönítve "kezeli" a bajokat (Intézményes Gyermekvédelem, hajléktalanság, lakáspolitikai, egészségügyi alapellátás, segélyezés, nyugdíj etc.), addig csak pazarolja az amúgy is szűkös emberi- anyagi erőforrásokat, és bővítve termeli újjá mindazokat az anomáliákat, amelyeknek alapszintű elhárítása is egyre nagyobb és hiábavalóbb erőfeszítést követel majd a közeljövőben.

Felhasznált irodalom:

IDŐSEK

Magyarországon, miként a világon mindenütt nő az időseknek a népesség egészéhez viszonyított aránya.

Az idős népesség a teljes népesség százalékában

Korcsoport (év)	1949	1960	1970	1980	1990	1995
60-69	7,3	8,3	10,2	8,7	10,8	10,3
70-79	3,5	4,3	5,4	6,5	5,6	6,2
80-x	0,8	1,1	1,5	2,0	2,5	2,9
Összesen	11,6	13,7	17,1	17,2	18,9	19,4

1970-ben a háztartásoknak még csak mintegy ötödében nem élt aktív kereső, 1990-ben pedig már több mint harmadában. A nyugdíjasok aránya 1994-re - a korengedményes

nyugdíj, az előnyugdíj és a rokkant nyugdíjazás térhódítása következtében - elérte a 27,7%-ot. 1990 és 1994 között a munkaerőpiacot elhagyó 1,4 millió inaktívvá vált személy csupán mintegy fele volt munkanélküli, másik fele nyugdíjas.

Az időskorú népesség életszínvonala a lakosság egészéhez hasonlóan néhány éve csökken. E csoporton belül is azonban jelentősek a jövedelmi különbségek.

A csak nyugdíjból származó jövedelem azonban az öregkorúak jelentős részének megélhetését alig, sok esetben pedig egyáltalán nem biztosítja, és megalázó helyzeteket teremt. Az idős férfiak közül a 60-69 évesek 95%-a csak nyugdíjból, 5%-uk egyéb jövedelmi forrásból él. A 70 éven felüliek lényegében mind nyugdíjból élnek. A nők között hasonlóak az arányok, ám 1,2-1,3%-uk csupán szociális segélyből és 2,2-4,6%uk más jövedelemből él.

A nyugdíjak és keresetek reálértékének alakulása

	Egy ellátottra jutó összeg	Árindex, 1990=100	Nyugellátás reálértéke, 1990.évi áron	Nyugellátás reálértéke, 1990=100	Nettó reálkereset 1990=100
1990	6683	100	6683	100	100
1991	8341	135	6179	92,5	94,9
1992	9747	166	5872	87,9	90,1
1993	11503	204	5639	84,4	85,8
1994	13977	242	5776	86,4	95,6
1995.április	15671	305	5121	76,6	85,6

A SOCO program keretében Ferge Zsuzsa vezetésével készített felmérés "Hogy jön ki jövedelméből?" kérdésére 1991-ben a nyugdíjassal rendelkező háztartások 60%-a válaszolta, hogy csak szűkösen vagy egyáltalán nem. Az ilyen, csak időssel rendelkező vagy időst is tartalmazó háztartások mintegy harmada ekkor még azt állította, hogy elfogadhatóan, 6,5%-ki jól, 1%-uk pedig nagyon jól él.

1993-ra a nyugdíjast (is) magában foglaló háztartásokban közel 9%-ra nőtt azok aránya, akik saját értékelésük szerint egyáltalán nem jöttek ki jövedelmükből. 50%-uk csak szűkösen tudott megélni. A jövedelmük alapján magukat "Jó besorolásúnak" minősítők aránya egyharmadával csökkent. Ők az elfogadhatóan jól élők körét

növelték. A nyugdíjasok egyes rétegeit figyelembe véve azonban jelentős különbségeket találunk. Az özvegyi nyugdíjasok 18%-ának és a rokkant nyugdíjasok közel 15%-ának voltak alapvető megélhetési gondjai (1991-ben), míg ez az öregségi nyugdíjasoknál mindössze az aktívakra jellemző arányt, 2.8%-ot ért el. 1993-ban a nyugdíjasok 9%-a vallotta, hogy egyáltalán nem tud kijönni jövedelméből. De az özvegyi nyugdíjasoknál ez az arány már 27%-ot ért el, és az öregségi nyugdíjasoknál pedig a korábbi közel háromszorosára nőtt, és elérte a 8%-ot. 1991-ben mind az özvegyi mind a rokkant nyugdíjasok mintegy 9%-a arról számolt be, hogy veszélybe került elemi szükségletei kielégítése. 1993-ban a nyugdíjasok közel egyötödének már nem jutott pénze alapgyógyszerre.

Pályázati szövegek

"Községünkben 35 idős ember csak akkor jutna napi egyszeri meleg ételhez, ha szociális étkeztetést kapna. Ennek hiányban táplálkozásuk nem kielégítő. "

"Településünkön az idősek körében közkedvelt a szociális étkeztetés. Jelenleg 20 főnek tudunk ellátást biztosítani. De az igény ennél sokkal nagyobb. Még 20 idősnek szüksége lenne a napi egyszeri meleg ételre, mert nyugdíjukból nem tudják azt biztosítani."

Tisztelt ... Egyesület vezetősége!

Idős beteg 79 éves özvegy nyugdíjas vagyok. A nyugdíjam nagyon kevés a megélhetéshez, mindössze 14.749Ft. A lányommal élek együtt, eddig ő szokott rajtam segíteni, de sajnos amióta munkanélküli, már ő sem tud. A tanácstól kap jövedelempótló támogatást, ami 7700Ft. A lányom sajnos még nálamnál is betegbb. Súlyos cukor és szív beteg.

A télen sokat fagyoskodtunk, mert fa és széntüzelésű cserépkályhánk van, de tüzelő vételére már egyáltalán nem telt a pénzünkből. Konténerekből kiszedett fákkal, valamint a csarnoktól elhozott dobozokkal fűtöttünk, de csak olyankor, ha találtunk.

Keservessen hosszú volt nekünk ez a tél.

Sokat betegeskedtünk, még a megfázás miatt is.

A lányomnak mivel cukorbeteg, jól kénne táplálkozni, de ez lehetetlen ebből a pénzből. Sokszor szédül az éhségtől velem együtt.

A gondozási központnál 630FT-ért kapok ételt, tavaly november óta, a lányom meg ingyen, de sajnos mivel a lányom nem nyugdíjas, megakarják neki szüntetni az

étkezést. Ez a fajta étel csak 1-2 óráig laktatt, utána az ember már megint éhez, de még erről is le kell neki mondani.

Ha valami elromlik a lakásba, képtelenek vagyunk megcsináltatni.

Itt a meleg a hűtőszekrény rossz, mert már régi elavult. Így vagyunk a TV-vel, a porszívóval, kézzel mossunk, mert nincs mosógépünk.

Nagyon szerencsétlen helyzetbe kerültünk, amiről nem mi tehetünk.

Nagyon szeretnénk, ha segítenének rajtunk valami módon.

Előre is nagyon köszönjük a várt segítséget.

Tisztelettel

"56 éves vagyok. Egyedül élek, elváltam, a lányom meghalt 16 éves korában. 35 éves munkaviszony után egy éve mentem nyugdíjba (...).A vállalatomnál nem dolgozhattam tovább, mert megszűnt a konyha. Ezt nem bántam eleinte, mert a gazdasági vezető megígérte, hogy visszajöhetek nyugdíjasként takarítani. De három hónap után nem kellett a munkám, mert nem tudtam az ablakmosdást vállalni. 200 a vérnyomásom és gond van a szívemmel. szédülök a magasban. Mindenféle gyógyszert kipróbáltunk. Először magyarokat, de azok nem vitték le. Aztán az egyikkel rendben lehetett tartani, meg is tudtam fizetni, de iszonyúan viszkettem tőle. Akkor az orvos másikat írt fel. Attól meg rosszul lettem. Végül negyedszerre ez az utoljára felírt amerikai gyógyszer használt. De a vérnyomásra és a szívemre szedett gyógyszer együtt havonta ... forintba kerül. ... Hó végére elfogyott a pénzem. nem tudtam kiváltani a gyógyszert. Így három napig nem tudtam szedni. Olyan rosszul voltam, hogy azt hittem megüt a guta. Az orvos jól leszidott, hogy miért nem szedem a gyógyszert.û"Ez életveszélyes játék" - mondta. Szégyelltem magam, nem mondtam meg az igazi okot. Így aztán kénytelen voltam takarítást vállalni. Öt családom van, akik belementek, hogy nem mosok ablakot. Nagyon rendesek velem, hogy így elfogadnak."

70 éves özvegyasszony. Férje egy éve halt meg Egyedül maradt az ötven négyzetméteren. Nyugdíja 100 forinttal magasabb mint rezsizámláinak összege.Az 50 m2 kizárja a lakásfenntartási támogatásból, a 15 200 ft. nyugdíja a segélyezhetőségéből Máshol lakó gyermeke támogatja. Ez számára annyira elviselhetetlen, hogy valósággal betege a helyzetnek az asszony, nem akarna 3 gyerekes fia terhére lenni. A lakáscsere gondolata túl fájdalmas. Kötődik még a nemrég elhunyt férj emlékéhez, és fél is egyedül belevágni.

Özvegy 70 éves anyja és lánya., akit férje 3 éve elhagyott . Azóta lelkibeteg, időnként alkoholizál. Munkanélküli, jövedelemnélküli van A férj nem akar válni, új családot alapított, nem törődik feleségével, és még az otthagyt szép kertés családi házzal sem. Az ingatlan miatt segélyre nem jogosultak, de kettőjük 20 000 forintos összjövedelmükből képtelenek fizetni a 15.000 forintos gázzsámlát, és a többi kiadást, és még megélni mellette. Sorra adogatják el amit lehet. Már a házat is megpróbálták, de kiderült, hogy a férj valamilyen eladási megállapodást írt alá az asszony nevében is, ami rákerült a tulajdonlapra, második éve folyik a bírósági eljárás, de semmi remény arra, hogy közeljövőben megszabadulhatnak a szép, de fenntarthatatlan ingatlantól. Közben hónapról hónapra szaporodik a hátralék. A lány munkába állása megoldás lehetne, de betegsége kiül a külsejére is , nem sikerült idáig elhelyezkednie.

A metróból az üvegalutkán át a térre érve érdekes látvány fogadja a délután hazasietőt. A vásárcsarnokhoz vezető úton elindulva, a tér jobb oldalán, a padokon iagzi kirakodóvásárt láthatunk. Első pillantásra érdektelennek tűnő kacatok garmada sorakozik itt, mellettük, mögöttük kisebb-nagyobb csoportokban álldogálnak az árusok.Nem kell különösebb bátorság, hogy közelebb merészkedjünk, s bár az emberek nem túl bizalomgerjesztő kinézetűek, mégis barátságos légkör fogad. A járókelők egy része már nagy érdeklődéssel tanulmányozza a színes kínálatot. Megtalálható itt a Mambó magnón, Sokol rádión, antik és új könyveken, réz kilincseken, teásdobozokon, záraskon, csaptelepeken, különleges szerszámokon, cserepeken, kvarcórán, alkaktrészek óriási választékán keresztül minden - és éppen az! - ami valakinek egészen biztosan hiányzott eddig as háztartásából, hétvégi házából, autójából, szerszámok kamrájából, könyvespoláról, csak sohasem találta meg a megfelelő boltot, hogy azt beszerezze. Az emberek tehát nagy érdeklődéssel válogatnak. Mellettük egy nagymamakorú idős hölgy éppen egy jó állapotban lévő tavaszi cipőre alkuszik. Az üzlet hamarosan létrejön, százötven forintért jut hozzá végül, s nem kis meglepetésére egy nejlonzacskó mogyorót is kezébe nyom a barátságos ember, mondván: akinek ilyen olcsón kell cipőt vennie, az megérdemli cégük különajándékát. A néni még időben erőt vesz érzelmeiben, s annyit mond csendesen:"önök olyan jó emberek", majd tovább bandukol a soron.

Felhasznált irodalom:

Gajdácsy Árpád:????

Széman Zsuzsa: Az idősek házi gondozásának dielmái és lehetséges megoldásai. Kézirat.

Vukovich György: Az idősek. in: Sik Endre-Tóth István György (szerk.): Társadalmi páternoszter. Magyar Háztartás Panel Műhelytanulmányok 7. BKE Sociológia Tanszék-TÁRKI-KSH 1996.

Széman Zsuzsa: Az időskorú népesség helyzetének változása a 90-es évek elején. Kézirat.

Vida Zsolt Gergely: Koldusok a Batthyány téren. in: Periferia füzetek 1995.1.23-24.old.

CIGÁNYOK

A cigányság önmagában nem társadalmi réteg, rendkívül tagolt, heterogén társadalmat alkot.

A cigányság körében azonban már a rendszerváltás előtt is tényleges számarányukhoz képest főként az alacsony iskolai végzettség, a rossz munkaerőpiaci pozíció és a diszkrimináció számos formája miatt jóval több volt a szegények csoportjába sorolható család. Elsősorban a munkanélküliség miatt a rendszerváltás után fokozódtak a nem cigányok és cigányok közötti jövedelmi különbségek. Ferge Zsuzsa szerint 1992-ben a 16 éves és idősebb cigányok mintegy kétharmada volt szegény. A Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor vezette 1993-es felmérés tanúsága szerint a cigány gyermekek többsége (77 %-a), 20-24 éves korára végzi el az általános iskolát. A nem cigány 8 általánost végzett tanulók 97.7 %-a tanul tovább, míg a cigány tanulóknál ez az arány 51.2 %.

A cigányság tömegesen kiszorult a rendszerváltás után a munkaerőpiacról. A cigány életvitelűnek minősítettek körében a munkanélküliségi ráta a nem cigány életvitelű népességben tapasztaltaknak több mint háromszorosa (35,8%, a 11,2%-kal szemben). Az alacsony gazdasági aktivitási arány ugyanakkor arra utal, hogy a munkaképes korú cigányság jelentős hányada meg sem jelenik a munkaerőpiacon. Ez részben a piaci

folyamatok következménye, tömegesen szűntek meg az általuk betöltött szakképzetlen ipari, építőipari és mezőgazdasági fizikai munkára alapozódó munkahelyek. Szerepet játszik az elbocsájtásban a munkahelyi diszkrimináció is. Az álláskeresést is éppen e két tényező nehezíti elsősorban.

A munkanélküliségi ráta életvitel és nemek szerint*

Gazdaságilag aktív népesség**	Összesen	Férfi	Nő
Cigány életvitelű	35.8	38.6	30.3
Átmeneti életvitelű	21.2	27.0	12.7
Nem cigány életvitelű	11.2	12.6	9.4
Összesen	11.9	13.6	9.9

* forrás: Beszámoló a cigányság helyzetéről, életkörülményeiről, KSH 1993.

** a gyeden illetve gyesen lévők, valamint a foglalkoztatott és a munkát kereső nyugdíjasok nélkül

A legrosszabb helyzetben a pályakezdő cigány fiatalok vannak: arányuk a munkanélküliek között 46.1 %, amely a cigány munkanélküliek majdnem felét jelenti. Ez a magas arány arra hívja fel a figyelmet, hogy a cigány fiatalok körében magas az aluliskolázottak és a szakképzetlenek aránya, hiszen a munkanélküliség előként az alulképzetteket érinti.

A cigányság tömeges és tartós munkanélkülisége nem csupán jövedelem csökkenéssel járt, erőteljes biztonságvesztéssel, az emberi kapcsolatok átulakulásához is vezetett. A munkanélkülieket amúgy is sújtó előítéletek a cigánysággal kapcsolatos előítéletekkel súlyosbítva fokozzák a munkanélküli cigányok kiszolgáltatottságát, megalázottságát, helyzetük reménytelenségét.

A cigányság szegénységében jelentős szerepet játszik, hogy a cigány háztartások és a családok népesebbek, mint a nem-cigányok. A családnagyságot elsősorban a gyermekek száma befolyásolja: egy átlagos magyar családban 1 vagy 2 gyerek van, vagy egyáltalán nincs gyermek. A cigány családok esetében - ahogyan az alacsony jövedelmű nem cigány családoknál is - a három vagy több gyermek jellemző. Így az alulképzettségük miatt is rossz munkaerőpiaci helyzetű cigány családok általában egykeresősek, rosszabb körülményben a keresők és az eltartottak aránya. Kertesi Gábor a *Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után* című tanulmányában kifejti, hogy a cigány háztartások több mint felében nincs aktív kereső, ami azt jelenti, hogy ezeknek a háztartásoknak a nagy része segély-, illetve járadékjellegű jövedelmektől függ, amely "a cigány fiatalok demoralizálódásnak olyan

mértékét jelzi előre, amilyent (...) csak a legreménytelenebb amerikai nagyvárosi gettók tapasztalataiból ismerünk."

Erőteljesen befolyásolják a cigányság életesélyeit a települési hátrányok, hogy még mindig jelentős számarányban élnek a munkavállalásra kevesebb alkalmat adó falvakban. Míg az átlagnépesség kétharmada városlakó, addig a cigányságnak csak 40 %-a él városban, a többi cigány ember községekben, elmaradott, munkalehetőségektől távoli falvakban lakik.

Patvarc, Balassagyarmat melletti község, 691 lakost számlál. A lakosság zöme jelenleg mezőgazdaságból él, korábban a TSZ-ben vagy Balassagyarmaton dolgozott. Rendszerváltás után szinte minden családból akadt olyan aki szerencsét próbált Budapesten. Nincsen jelentős ki-, vagy beáramlás.

Az interjúk Patvarc legszegényebb részén készültek. A község végében néhány nagyon rossz állapotban lévő, volt cselédlakásban 15 cigány család lakik. A szobakonyhás, - nagyobb létszámú család esetén - két szoba + konyhából álló lakásaik saját tulajdonban vannak. A volt önkormányzati lakásokat néhány éve vásárolták meg az önkormányzattól 2000.FT-ért. Az itt élő embereknek bejelentett munkahelye nincsen, alkalmi, fekete munkából élnek. Ezek a munkák főleg a mezőgazdasághoz kapcsolódó időnyomunkák /kapálás, betakarítás, címerzés, kukoricatörés, favágás, stb./. A lakásokban vízellátás nincsen, csak az udvaron található egy közös vízcsap amihez ugyanúgy nem tartozik fogyasztásmérő óra, mint ahogy az elektromos ellátáshoz sem. Mindkettőt házilag, az elektromos vezetékeket tekintve néhol életveszélyes eljárással vezették be, közvetlenül rácsatlakozva a hálózatra. Minden családnak van kutyája, esetleg macskája is, de ritka az a család amely háziállatot tart. /Egyetlen családnak volt baromfija/. A családok a helyi közértben csak tejet és kenyeret vásárolnak a többi árúért a segélyek, járadékok, családi pótlék kiutalásakor együtt szoktak bemenni Balassagyarmatra a Profi üzletbe. A városi használtruha boltban veszik meg nagyrítván a ruhákat amire feltétlenül szükségük van. Az ablak minden lakáson nélkülözi az üveget, ami megnehezíti a fűtést. Üveg helyett neylonzsák került az ablakkeretekre. A fűtés minden lakásban sparhelttal van megoldva, mely egyszersmind a fűzés funkcióját is betölti. A fűtéshez szükséges fát az erdőben vágják ki. Az élelmiszerek közül a kukorica, burgonya, ill. minden olyan termény ami a volt TSZ, ma Kft. területen megterem hasonló eljárással jut a birtokukba. A családok, ha ezt az idő, vagy évszak megengedi gombát gyűjtenek.

A családanyák helyzetüket kilátástalannak látják, nagyon keserűen élik meg sorsukat, a férfiak közérzete valamivel jobb. A családok anyagi helyzete differenciált, mégis a

lakóhelyük, helyzetük, származásuk, s szabadidejük összetartó közösségé kovácsolta őket. Az itt élők idejük nagy részét együtt töltik, az esetleges munkákban, ha a lehetőség adott, együtt vesznek részt.

A család 8 tagú. Az uradalmi házban két szoba+konyhában laknak. A lakás nagyon egyszerű, meszelt üres falak, kőpadló szőnyeg nélkül, 3 nagy ágy, tv, sparhelt, sámlí, néhány edény. Asztal, szék nincsen. Ruházatuk a hideg idő ellenére meglehetősen lenge volt.

A hat gyermek közül az első kettőt otthagyták annak idején a kórházban. A második gyermeket, kivették az állami gondozásból, az elsőről lemondtak, amit azóta megbántak. A legkisebb gyermek 4, a legidősebb 15 éves. A pici óvódás, a legidősebb a dolgozók iskolájába jár 5.osztályba. A többi iskolás gyerek a Balassagyarmati Kisegítő Iskolába jár, több osztállyal elmaradva a korcsoportuknak megfelelőtől. A család az apa által végzett rendszertelen alkalmi munkán kívül szinte kizárólag a családi pótlékból és a nevelési segélyből él, ez 56000 Ft. A családfő 43 éves, általános iskolát végzett, korábban állami gondozott volt. 1990-ig Balassagyarmaton dolgozott a MÁV-nál, ahol pályakarbantartó volt. Amikor leépítették, egy helyi nyúltenyésztő kft-nél dolgozott. Amikor a kft megszűnt, bejelentett munkanélküli lett. Közmunkára nem jelentkezett. Az alkalmi munkákért 500-800 Ft-ot kap naponta. Ritka a munkalehetősége és betegnek vallja magát, gerincproblémákra panaszkodik, kórházban is volt vele. A feleség nem szokott dolgozni menni, mert az alkalmi munkákra főleg férfiakat vesznek fel. Gyakran járnak gombászni, a férj horgászni is. A gyerekek meleg ételhez az iskolában jutnak, melyhez hozzájárulást kapnak. Otthon főleg akkor van meleg étel, ha a gyerekek valamiért nem mennek iskolába, hideg időben amikor amúgyis be van gyújtva, ill. olyan ételeknél ahol ez elkerülhetetlen. A táplálkozásuk gerince a burgonya és a kukoricakása. Legnagyobb problémát pillanatnyilag a szeptemberi iskolakezdéssel járó költségek jelentik. Bár tisztában vannak azzal, hogy a gyerekek napköziben való étkezése olcsóbb és biztosabb számukra, mint otthon, valószínű, hogy ez minden hónapban egy nagyobb összeg egyszerre való kifizetésével jár, úgy próbálnak spórolni, hogy kikerüljenek a napközi kifizetését a nagyobb gyerekeknél. A gyerekek nagyon sokat hiányoznak az iskolából, hogy ne kelljen bérletet venni, ebédet fizetni, kell a segítségük valamilyen munkához, vagy azért mert nincs meleg ruhájuk, cipőjük.

A településtípusonkénti legnagyobb különbséget községnagyság szerint találjuk: a cigányok 40%-a lakik 1000 fő alatti községekben, míg a nem cigányoknak csak 17 %-a. Nemcsak maga a cigányság szegény, de a környezete is: azok a települések, városrészek is, amelyekben nagyobb számarányban lakik.

Kemény István 1971-es vizsgálata kimutatta, hogy a cigányok lakáshelyzete a nem-cigány alacsony jövedelmű lakosságénál is rosszabb. Az 1990-es évekre megváltozott a cigányság lakáshelyzete. Lakásaik a statisztikai átlagok szintjén nagyobbak, komfortosabbak, jobb minőségűek lettek. Ám ha az összevetés alapja a népesség egészének lakáshelyzete - még mindig jelentős elmaradás tapasztalható. A cigányságnak juttatott lakások méreteik miatt alkalmatlanok a nagycsaládok együttélésére. E túlszűfolt lakásokban lehetetlen a gyermekek otthoni tanulása, s ezért is fokozódnak iskolai hátrányaik.

A lakótelepekre költözött cigány családok a hetvenes-nyolcvanas években jobb körülmények közé kerültek, mint ahogy előzőleg éltek. Ekkor a lakások fenntartásának költségei - ha sokszor nehézségek árán is - többnyire - fedezhetők voltak számukra. Ám a lakótelepi lakásmód minden, addig más lakóépületben (pl. családiház) lakó számára súlyos életmód problémákat okozott. Nem tértek el ebben a családi házukból szanalás miatt kiköltöztetett idős emberek vagy az ilyesfajta kényszerűen tömeges körülmények közé került cigány családok sem. A cigány családok életét nehezítették az itt is hamar lábra kapó előítéletek. A rendszerváltás óta a lakásfenntartási költségek állami szubvenciójának megszűntével, s az OTP kamatok "piacosításával" a tömegesen munkanélkülivé váló, tovább szegényedő cigány családok számára többnyire megoldhatatlan gondot okoz a hirtelen legdrágább fenntartásúvá vált lakótelepi lakások rezsijének, s a megemelkedett törlesztő részletek fizetése.

"A szűkülő munkalehetőségek, megszűnő munkásszállók arra kényszerítik a cigány családokat, hogy odahagyják a falut, ahol hiába épült fel a házuk, ha megélhetésük nincs. Az értéktelen épületet eladni nem tudják, viszont általában súlyos összegeket fizetnek azért, hogy bejelentkezhessenek rozszant fővárosi lakásokba és lakhassanak zsűfolt albérletekben. Ahhoz, hogy lakásigénylést egyáltalán beadhassanak, öt év fővárosi illetőség szükséges. Ha arra kényszerülnek, hogy elhagyott, szanalásra ítélt lakásokba önkényesen beköltözzenek, ez újabb szankciókat von maga után azon kívül, hogy az utcára is kitehetik őket. Néhány éves tortúra után, az érvényes rendeletek értelmében szociálpolitikai méltányossággal juthatnak lakáshoz az alacsony jövedelmű, nagylétszámú cigány családok. Ekkor meg az a helyzet áll elő igen gyakran, hogy a normális nagyságú és komfortfokozatú lakást nem tudják fenntartani."⁵????

" A felszámolt telepek, az új lakások ellenére maga a telep, mint szociális formáció - (...) majdnem mindig újjáteremtődik: (...) A kérdés nem oldható meg sem pusztán

⁵ Diósi Ágnes: 4.old.

pénzügyi, sem pusztán emberbaráti, sem pusztán adminisztratív úton. A telepek "dózerezése" legfeljebb késleltetni tudja az újjászületést, hiszen kézenfekvő, hogy veszélyes helyzetben lévő emberek egymás mellé törekszenek, és inkább csak az eltökélt (és szerencsés) asszimilánsoknak sikerülhet kikerülni a közösségből. A családszerekezet és foglalkozási struktúra, valamint a magyar településszerkezet egyaránt az új telepek kialakulásának irányába hat.

A növekvő komfortfokozat miatt egyre több helyen szociológiai-szociálpszichológiai értelemben már nem telepről és kunyhóról, putriról beszélhetünk, hanem lakásról és lakóhelyi szegregációról - itt-ott talán gettóról is. De mind az iskola, mind a közigazgatás szempontjából szegregált és homogén emberi közegről van szó: a cigányság sűrűsödése és a magyar lakosság elhúzódása, "cigány" lakóközrözetek és "cigány" iskolák kialakulásának irányába hat (pl. Miskolc történelmi belvárosa).⁶

Mindezek eredményeként a kilencvenes évekre erősödtek a szegregációs folyamatok, gyakran gettósodás ment végbe. A falu-gettók (pl. Csenyéte) kialakulásának okai 1971-re, az Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció törvényerőre emelkedésének idejére nyúlnak vissza. E koncepció felvázolta a település típusok fejlesztésének jövőbeni rendjét. Ezt követte a központi fejlesztési források elosztásának rendje is. A falvakat körzetesítették, a fejlesztésre alkalmatlannak ítélt (többnyire kis lakosságú) községek közigazgatási önállóságát megszüntették, intézményeit (TSZ, iskola stb.) összevonták. Mindennek következtében a mobilabb társadalmi csoportok (értelmiségiek, szakmunkások) a körzetközpontokba költöztek, s maradtak az idős emberek és a legszegényebbek. Mindezek természetes kísérő jelenségeként az ingatlanárak zuhanni kezdtek, a lakások eladhatatlanok lettek. Az ílymódon megüresedő házakba - egy különleges OTP hitelakció előnyeire építve, egyetlen lehetőségként - városi és falusi (sokszor telepi) szegények, közöttük cigányok költöztek be. Ám ezeken a településeken, lévén a nem-cigány lakosság tömegesen elköltözött, a cigányok kiszakadtak a többségi társadalomból, a nem-cigány népséggel a kapcsolatok megszakadtak, a munkaalkalmak, még az alkalmiak is megszűntek. Sajátos csapda helyzet alakult így ki: majdnem teljes lett az aktív cigány népség munkanélkülisége, ám bennragadtak most már végképp eladhatatlanná vált ingatlanokban. Szelényi Iván tanulmánya szerint⁷ például Csenyéte mintegy 190 munkaképes felnőtt lakosából négynek van rendszeres munkája, a többiek szociális ellátásokból élnek. Az adófizetők, munkáltatók, gazdasági szervezetek hiánya magával

⁶ Hegedűs T. András: A cigányság képe a magyar sajtóban (1985-1986). Kultúra és Közösség 1989.1.74-75. old.

⁷ Szelényi Iván i.m.39. old.

hozta e települések elszegényedését, teljes lepusztulását, s a szociális segítségre fordítható források beszűkülését is.

"A falusi cigány gettó - Csenyété mellett akad már jó néhány ilyen az országban - új jelenség. A falusi cigányság Magyarországon tipikusan a paraszttársadalommal együtt, mintegy szimbiotikus kapcsolatban élt. A falusi cigányság a falvak körüli cigánytelepeken lakott, lakóhelyileg ugyan elkülönülve s igen nyomorúságos életviszonyok között, de a falu paraszttársadalmával napi gazdasági és társadalmi kapcsolatban. Az elmúlt másfél-két évtized új fejleménye, hogy létrejöttek a Csenyétéhez hasonló társadalmi alakulatok: falvak, melyeknek elfogyott a paraszt lakossága s melyek ily módon zárt, teljesen cigány társadalmakká, s társadalom alatti társadalommá váltak."?????8

Felhasznált irodalom:

Beszámoló az 1993-as cigányfelvételtől, KSH.

Kertesi Gábor: Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után, ESÉLY, 1995/4, 27.o.

FOGYATÉKOS EMBEREK

A Népszámlálás adatai szerint 1990-ben 368265 fogyatékos ember élt Magyarországon. Helyzetük, a társadalomba integráltságuk foka és milyensége a magyar társadalom egészének működését is jellemzi. A fogyatékoságból eredő társadalmi hátrányok enyhítésére tett erőfeszítések azt is jelzik: hogyan viszonyul a társadalom az esélyegyenlőség kérdéséhez. Másként megfogalmazva: betölthetik-e a fogyatékos emberek - az életkoruk, nemük, szociális- és kulturális helyzetük meghatározta - szokásosnak tekinthető társadalmi szerepeket.

A fogyatékos emberek munkavállalási lehetőségeit egyértelműen behatárolja a népesség egészénél alacsonyabb szintű iskolai végzettségük. Míg például 1990-ben a 15 éves és annál idősebb népesség egészének 78,1 %-a rendelkezett befejezett

⁸ Szelényi Iván: Társadalom alatti társadalom. Diakónia 1992.4.36.old.

általános iskolai (8 osztály), vagy annál magasabb iskolai végzettséggel, a fogyatékos embereknek csupán 45,8 %-a.

Az ipari társadalom létrejötte új etikai alapvetéssel párosult, amely szerint a szigorú munkaerőcsere és a munka a jövedelemszerzés megbecsült formája. S bár a gondoskodás különböző formái léteztek, mégiscsak leértékelődtek mindazok, akik mások által biztosított jövedelemből voltak kénytelenek megélni. Ez a munkavégzés lehetőségétől elzárt fogyatékos emberek társadalmi megítélését mind a mai napig befolyásolja.

Ma - különösen az e csoportra irányuló célzott empirikus adatfelvétel híján - még csak megbecsülni sem lehet, hogy milyen árat fizettek a fogyatékos emberek a piactudományra áttérés okán. Nem rendelkezünk adatokkal például arról, hogy a munkanélküliség miként érinti a fogyatékos emberek csoportját. Szórványos - elsősorban szóbeli - információk alapján feltételezhető, hogy a fogyatékos emberek alacsonyabb bérekért, rosszabb munkakörülmények között dolgoznak, mint a többi munkavállaló.

A NYEDOMO Információs évkönyvének adatai is szerint például a szociális foglalkoztatókban bedolgozói munkaviszony keretében foglalkoztatottak munkajogi átlagléttszáma az 1989-es 6299 főről 1993-ra 3875 főre csökkent. A célszervezetekben foglalkoztatottak átlagkeresete 16017 forintot tett ki, a megváltozott munkaképességű dolgozóké ennél alacsonyabb összeg, havi 12634 forint volt.

A fogyatékos emberek csoportjában a gazdaságilag aktívak aránya jelentősen eltér a társadalom egészétől, csupán 16,6 % a népesség 43,6%-ával szemben. Nem csupán az egészségi állapot, a megfelelően adaptált munkahelyek és munkaeszközök, a társadalmi szemléletmód és a védett munkahelyek hiánya is közrejátszik abban, hogy miért szorulnak ki ilyen mértékben a fogyatékos emberek a munkaerőpiacról.

A különbség elsősorban az inaktív magasabb arányából adódik (a népesség egészében 25,6%, a fogyatékos népességben 57,5%). A saját jogú jövedelemmel nem rendelkezők, vagyis az eltartottak aránya 1990-ben valamivel jobb, mint az országos átlag, ám feltehetőleg más csoportokat rejtenek az arányszámok. A 14 éves és idősebb eltartottak aránya a népesség egészében csupán 4,2%, a fogyatékos emberek körében 14,6%. Kirívó, hogy az értelmi fogyatékos emberek többsége (58,8%) eltartott. A fogyatékos emberek többsége tehát nem talál magának helyet a munka világában. A legrosszabb helyzetben ebből a szempontból az értelmi fogyatékos (8,5%) és a vak

emberek (5,6%) vannak. A fogyatékos nőknek a férfiaknál kevésbé van esélyük a munkavállalásra még a speciális munkahelyek esetében is.

A munkavállalók többsége (84%) a nyílt munkaerőpiacra lép. A védő munkahelyen foglalkoztatottak aránya 4,3%, a szociális foglalkoztatóban 5,4% és cávalátatoknál dolgozó fogyatékos emberek aránya 6,3%. Legkisebb esélyük erre 1990-ben az értelmi fogyatékos és a vak embereknek volt.

Az aktív kereső fogyatékos emberek döntő többsége (73,3%) 1990-ben fizikai munkát végzett (a népesség egészének 66,5%-a) és közöttük is viszonylag magas volt (15,4% a népesség egészében tapasztalható 7,6%-kal szemben) a segéd munkások hányada.

A fogyatékos emberek életében a lakás, a lakóhely a társadalom többi tagjánál is fontosabb szerepet játszik. A közlekedésre, kommunikációra alkalmassá tett környezet híján -kiszorulván a munka világából - idejük java részét lakásukban töltik. A település jelleg - figyelmebe véve a magyar településhálózat erősen strukturált jellegét - az ő esetükben fokozottan beleszól az életesélyek alakulásába.

A fogyatékos emberek lakáskörülményei egyértelműen rosszabbak a társadalom egészénél ezzel is jelezve a szegénység és a fogyatékoság szoros összefüggését. A lakások komfortfokozatában megmutatkozó eltérések egyértelműen utalnak a fogyatékos népesség életkörülményeinek nehézségeire. 1990-ben a fogyatékos emberek 24,7%-a, míg az ország népességének "csupán" 18,6%-a élt minden komfortot nélkülöző lakásban. A vízöblítéses WC-vel ellátott lakásban élő népesség aránya például a népesség egészében 78,8%, a fogyatékos emberek körében 59,6%.

A fogyatékos emberek és a népesség lakásának tulajdoni jellegében nincsenek lényeges eltérések, csupán a nagyobb tőkeerőt igénylő társasházi és más öröklakásokhoz jutnak kevésbé hozzá a fogyatékos emberek.

A fogyatékos emberek jövedelmi helyzetéről megfelelő adatfelvétel híján nem rendelkezünk információkkal. Az inaktívak és eltartottak, az alacsony iskolai végzettségűek valamint a szakképzettséget nem igénylő munkakörökben foglalkoztatottak magasabb aránya azt valószínűsíti: hátrányaik itt is számottevőek.

A fogyatékos emberek így alacsonyabb jövedelmből kényszerülnek költségesebb életvitel folytatására: a fogyatékoság többlet költségekkel jár.

E többletkiadásokat három csoportba sorolhatjuk. A rendkívüli kiadást jelentő nagyértékű speciális tárgyak közé tartoznak például az átalakított gépkocsi, a drága segédesszközök. A rendszeres többletkiadással járó speciális tárgyak közé sorolható

például a hallókészülék elemcseréje. Egyes, a társadalom többi tagja által is igénybevett javakra a fogyatékos emberek rendszeresen többet kénytelenek költeni, például, ha a mozgásában korlátozott ember a lakásához közeli drágább üzletben kényszerül vásárolni.

A nemzetközi tapasztalatok - még a magyarországinál bőkezűbb szociálpolitikai ellátásokkal rendelkező országokban is- azt mutatják, hogy a fogyatékos emberek anyagi szűkössége elsősorban a társadalmi szerepekhez és intézményekhez, főleg a munkaerőpiaci lehetőségekhez hozzáférés korlátozottságára vezethető vissza. Sokszor ugyanazokért a javakért is többet kénytelenek fizetni, kisebb az esélyük a megtakarításra, felhalmozásra. Mindenütt erős összefüggést mutat a fogyatékos foka, az életkor és a szegénység, a fogyatékos családtaggal rendelkező háztartások jövedelme is rendre alacsonyabb. A fogyatékos szegénységet valószínűsít, s a szegénység növeli a fogyatékosá válás kockázatát, hiszen a foglalkozási hierarchia alján elhelyekedő munkavállalók dolgoznak az egészségre ártalmasabb, balesetveszélyesebb munkakörökben.

A rendelkezésre álló - egyébként nem túl bőséges - empirikus adatok, valamint a mindennapok tapasztalatai alapján egyértelműen állíthatjuk, hogy a fogyatékosok, különösképp az értelmi fogyatékosok az élet szinte minden területén óriási hátrányokat szenvednek. Nem egyszerűen az utóbbi évek társadalmi-gazdasági átalakulásának újabb veszteséivel van dolgunk, a probléma gyökerei ennél lényegesen mélyebbre nyúlnak. Az elmúlt évtizedek pedagógiai, szociológiai szakirodalma rendre felhívja a figyelmet az értelmi fogyatékos népesség kedvezőtlen (az össz-populációétól lényegesen eltérő) demográfiai és szociális jellemzőire. Az utóbbi években a fogyatékos népesség társadalmi integrációs esélyei tovább romlottak, annak ellenére, hogy a pluralista demokráciába való átmenet forgatókönyvének megfelelően gombamód szaporodnak a fogyatékosokkal foglalkozó civil szervezetek, alternatív ellátási formák. A megoldásra vagy legalábbis enyhítésre váró problémák mennyisége azonban többszörösen meghaladja ezen szervezetek teljesítőképességét, a meglévő ellátórendszer pedig sem hatékonyságában, sem hatásosságában nem kielégítő. Úgy is mondhatni: az utolsókat rúgja (bár látszólag mintha soha nem is csinált volna mást).

Ez az írás mindazonáltal nem az értelmi fogyatékosokkal kapcsolatos problémákra adott társadalmpolitikai válaszokat elemzi, hanem csak egy általános helyzetképet kíván felvázolni. A leírtak helyenként nem nélkülözik a szubjektivitást sem, bár a közölt adatok mindenképpen önmagukért beszélnek.

Magyarországon az értelmi fogyatékos népesség társadalmi helyzetét, életmódját átfogóan elemző, országosan reprezentatív felmérés ez idáig még nem készült. Persze egy olyan helyzetben, amelyben az arra rászoruló értelmi fogyatékosok megfelelő szintű oktatása, egészségügyi és szociális ellátása sincs megoldva, kétséges, hogy akadna pénz és vállalkozó kedv nagyobb empirikus kutatás elvégzésére. Ez nem azt jelenti, hogy ne végeztek volna az elmúlt években, évtizedekben olyan statisztikai adatfelvételt, amely részben vagy akár teljesen értelmi fogyatékosokra vonatkozik. A "Budapest vizsgálat", és a több mint egy évtizeddel későbbi a "Zala megyei kutatás" kimerítően foglalkozik gyermekkorú értelmi fogyatékosok helyzetével.⁹ A vizsgálatok elsősorban orvosi, gyógypedagógiai és pszichológiai szempontokat alkalmaztak, az adatok szociológiai-szociálpolitikai szempontú elemzése mégsem minden tanulság nélkül való.

Az értelmi fogyatékosok helyzetével foglalkozó legfrissebb adatfelvétel az 1990. évi népszámláláskor történt.¹⁰ 20 százalékos reprezentatív minta alapján vizsgálták a fogyatékosok - köztük az értelmi fogyatékosok - életmódját és életkörülményeit. Módszertani szempontból felróható, hogy a fogyatékoságot a kérdezett bemondata, valamint a kérdezőbiztos szubjektív véleménye alapján állapították meg. Ez különösen az értelmi fogyatékosok esetében torzít erősen, hiszen a látható stigmákkal nem sújtott "enyhébb" fogyatékosok kimaradnak. Az össz-népességnek mindössze 0.69 százaléka bizonyult értelmi fogyatékosnak, míg a - többnyire gyógypedagógiai - szakirodalom ezt a számot rendre 2.5-3 százalék körülire teszi¹¹. A különbségnek egyébként nincs akkora jelentősége mint azt az első pillanatban gondolnánk. Valószínűleg csupán arról van szó, hogy a társadalom némileg más szempontok alapján határozza meg az értelmi fogyatékoságot, mint a szakemberek. Különösen az enyhén értelmi fogyatékosoknál figyelhető meg, hogy a gyermekkori stigmákból felnőttkorra már csak egy kisegítő iskolai bizonyítvány és néhány rossz emlék marad. Meg persze egy életen át behozhatatlan hátrány, amiről nem lehet eldönteni, hogy oka-e vagy következménye a valaha diagnosztizált fogyatékoságnak. Akárhogy is, az értelmi fogyatékoság semmiképpen nem tekinthető csak az egyén ügyének; önmagában is, következményeit tekintve is társadalmi jelenség. Az értelmi fogyatékosok helyzete afféle indikátora egy adott társadalom, közösség integráltságának, fejlettségének. Relatív jól-létük mindenképp a társadalmi szolidaritás meglétét, az alapvető emberi jogok érvényesülését jelzi, mivel érdekérvényesítő képességük meglehetősen korlátozott.

A KSH már említett vizsgálatának adatai alapján egyértelműen kiderül, hogy a fogyatékos emberek életkörülményei a legtöbb mutató szerint lényegesen rosszabbak,

⁹Lásd: Czeizel-Lányiné-Rátai 1978; Illyés 1984; 1985;1986.

¹⁰Lásd: KSH 1995; Tausz 1995.

¹¹Vö. pl.: Göllész 1990, pp. 70-78.

mint a népesség egészének. Az értelmi fogyatékosok még kedvezőtlenebb helyzetben vannak.

Az értelmi fogyatékos népesség szegénységére csak következtetni tudunk, a rendelkezésre álló adatok immár hatévesek, és amúgy sem tartalmaznak vagyoni-jövedelmi helyzetre vonatkozó információt. Az elmúlt években számos szociológiai tanulmány foglalkozott a lakosság, azon belül egyes csoportok, rétegek szegénységével, elszegényedésével. Többféle szegénységmeghatározás ismert, kezdve a bonyolultabb többdimenziós deprivációtól¹² egészen a viszonylag egyszerűbben meghatározható vagyoni vagy jövedelmi szegénységig¹³. Általában elmondható, hogy vannak bizonyos mutatók, amelyek megléte a szegények körében gyakoribb, mint a szegénynek nem minősülő populációban. Bizonyos szociális-demográfiai sajátosságokkal bíró csoportok körében nagyobb a szegények előfordulási aránya, illetve megfordítva is igaz, a szegények között nagyobb gyakorisággal fordulnak elő bizonyos sajátosságok. A jövedelmi szegénység esetében: az alacsony iskolázottság, a községben lakás, a munkanélküliség, az inaktivitás, a rokkantság és a cigány származás. A háztartások esetében általában a magas gyerekszám, illetve a gyermekeiket egyedül nevelő szülők esetén nagyobb a szegénység valószínűsége. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy miként oszlik meg az értelmi fogyatékos népesség a fenti mutatók alapján.¹⁴

A 15 évesnél idősebb értelmi fogyatékosok 41.6 százalékának semmiféle iskolai végzettsége nincs (a népesség egészében ez az arány mindössze 1.2 százalék). Középiskolát csupán 3.0 százalékuk végzett, felsőfokú végzettsége 0.6 százalékuknak van (a teljes népesség 33.7 százaléka rendelkezik középfokú, 8.8 százaléka felsőfokú végzettséggel). Az értelmi fogyatékosok iskolázottsági mutatóin persze bizonyos szempontból nincs mit csodálkozni, hiszen értelmi fogyatékosnak eleve azokat minősítik a leggyakrabban, akiket a meglévő iskolarendszer nem képes integrálni. Az értelmi fogyatékosnak minősítettek számára létrehozott speciális beiskolázási formák (kisegítő, foglalkoztató iskola) a mai napig nem váltak elérhetővé mindenki számára. Általános iskolát szinte mindenki talál lakóhelye közelében, sokan még válogathatnak is, a gyógypedagógiai intézmények viszont a lakosság jelentős része számára nem, vagy csak nehezen elérhetőek. A speciális iskolai férőhelyek száma - különösen a súlyos és középsúlyos értelmi fogyatékosokat oktató intézményekben - erősen korlátozott. Az értelmi fogyatékos gyermekeket nevelő családok gyakran kényszerülnek lakóhelyváltásra pusztán azért, hogy a gyermek iskolába tudjon

¹²Lásd: Bokor 1985; Ferge 1990.

¹³Lásd: Andorka-Spéder 1996.

¹⁴Ha nincs külön említés, a továbbiakban az adatok az 1990.évi népszámlálás adataiból valók.

járni. Az iskolába járás - különösen, ha napközi- vagy diákotthoni elhelyezéssel párosul - jelentős szerepet játszik a családok tehermentesítésében. Sok értelmi fogyatékos gyermeket nevelő szülő kénytelen földelni állását, esetleg kevésbé jövedelmező részmunkaidős állásban elhelyezkedni, mivel gyermeke felügyeletét - iskola hiányában - nem képes másképp megoldani. Ez mindenképpen a háztartás jövedelemszintjének zuhanását, hosszabb távon elszegényedését eredményezi.

További probléma, hogy a kisegítő illetve foglalkoztató iskolák befejezése után szinte lehetetlen a továbbtanulás. A szakmunkásképző és szakközépiskolák felvételi követelményeinek csak néhányan tudnak megfelelni a különböző vizsgák miatt, a speciális szakiskolák pedig csak korlátozott számban tudják fogadni a jelentkezőket. A jobbára minden szakképesítés nélküli és gyakran iskolázatlan értelmi fogyatékosok munkaerőpiaci integrációja így szinte teljesen megoldatlan. Jövedelemszerzési lehetőségeik a szociális foglalkoztatók, védőmunkahelyek, célszervezetek leépítésével az utóbbi években még jobban beszűkültek. (Természetesen azoknak a jól-léte, akik fogyatékoságuk súlyossága miatt eleve képtelenek bármilyen munkavégzésre, nem oktatás- és foglalkoztatáspolitikai kérdés.

Az értelmi fogyatékosok településtípusok szerinti megoszlása szintén jelentős mértékben eltér a teljes népességétől. 49.2 százalékuk él községekben, ahol a legnagyobb a szegények előfordulási valószínűsége. (A teljes népesség községben élő hányada 38.1 százalék.) A fővárosban - ahol a lakosság 19.4 százaléka él - az értelmi fogyatékosoknak csak 8.2 százaléka lakik. A megyeszékhelyeken a várható értéknél valamivel kisebb, a városokban valamivel nagyobb arányban élnek értelmi fogyatékosok. A leginkább szembeötlő különbség a külterületeken élők arányában van. Az értelmi fogyatékosok 8.8 százaléka él itt, ez az arány háromszorosa a teljes népesség körében mért értéknek (2.9 százalék).

A külterületeken és községekben élő értelmi fogyatékosok magasabb számarányát nagyrészt magyarázza, hogy az egészségügyi gyermekotthonok és szakosított szociális otthonok legtöbbször vidéken, gyakran külterületen, "távol a világ zajától" található. A társadalomtól való teljes elszigetelésen kívül egyéb célt nemigen lehet az otthonok vidékre helyezésében felfedezni de annyi bizonyos, hogy ez tökéletesen megvalósult. Abszurd helyzet, hogy egy fővárosi szociális otthon az ország nyugati határszélén, egy falu határában legyen, amit ráadásul semmiféle tömegközlekedéssel nem lehet egy nap alatt megközelíteni. Az értelmi fogyatékosnak minősülőknek egyébként 42.6 százaléka intézeti lakó, ez az arány a népesség egészében csak 2.4 százalék. Az összes intézeti lakóknak 12.2 százaléka értelmi fogyatékos, ami majdnem hússzorosa a teljes népességben mért arányuknak.

A községekben lakó értelmi fogyatékosok és a velük együtt élők nem csak jövedelemszerzési lehetőségeiket illetően hátrányos helyzetűek. Az esetek jelentős részében nem (vagy csak korlátozottan) jutnak hozzá a szükséges egészségügyi, oktatási és szociális szolgáltatásokhoz. Nem egyedüllálló annak a házaspárnak az esete, aki egy dunántúli faluból három és fél éven át hordta rendszeresen és hiába orvosi vizsgálatra születésekor súlyosan sérült gyermekét, mire megtudta, hogy létezik korai fejlesztő központ, ahol ha csodákat nem is tesznek, de legalább hozzáértő szakemberek foglalkoznak a fogyatékos gyermekekkel. Három éves korig...

Az értelmi fogyatékosok foglalkoztatottságáról, gazdasági aktivitásáról nincsenek friss adatok, az elmúlt évek jelentős munkaerőpiaci átalakulása miatt az 1990-es adatok legfeljebb tájékoztató jellegűnek tekinthetők. Annyi bizonyos, hogy helyzetük nem javult, valószínűleg a munkanélküliség - különösen annak tartós formája - nagyobb arányban sújtja az értelmi fogyatékosokat, mint a lakosság egészét.¹⁵ Mindemellett mégsem haszontalan szemügyre venni néhány - ha nem is túl friss - adatot.

Az értelmi fogyatékosok körében mindössze 8.5 százalék az aktív keresők aránya, a teljes népesség 43.6 százalékaival szemben. 23.1 százalékuk inaktív kereső, legnagyobb részben rokkantsági nyugdíjas vagy járadékos. Ez az arány a népesség egészénél 25.6 százalék, a legtöbben közülük saját jogú öregségi nyugdíjasok. Az értelmi fogyatékosok 68.5 százaléka él eltartottként háztartásban vagy intézményben. Az eltartottak 60.8 százaléka 14 évnél idősebb és már nem tanul. A népesség egészében az eltartottak aránya 30.7 százalék, és a 14 évesnél idősebbek az eltartottaknak csupán 13.7 százalékát alkotják.

A fentiekből világosan kitűnik, hogy az értelmi fogyatékosok munkavállalási esélyei rendkívül rosszak. Az aktív keresők legnagyobb része fizikai munkát végez, betanított vagy segédmunkásként. A munkahelyi létszámleépítéseknek, a vállalatok felszámolásának a fogyatékosok (és "természetesen" a cigányok) esnek elsőként áldozatul. A védett munkahelyek és a célszervezetek támogatása sem tudja kellőképpen kompenzálni a munkáltatókat, egyszerűen nem kifizetődő értelmi fogyatékosokat alkalmazni a szakképzetlen munkaerő jelenlegi túlkínálata mellett. A szociális foglalkoztatók, amelyek a dolgozó értelmi fogyatékosok közel egy harmadának nyújtanak munkalehetőséget, az utóbbi években egyre inkább ellehetetlenülnek, a piaci versenyben a viszonylag magas költségvetési támogatás ellenére sem állják meg helyüket. Az egyik fővárosi szociális foglalkoztató - egyébként egy minisztériumi pályázatban - így definiálta az értelmi fogyatékosokat: "az a létszám, amely mögött termelés nincs". A helyzet sokszor valóban drámai: emberek teljes munkanapokat töltenek fűtetlen, levegőtlen helyiségekben, egymást vagy a falat

¹⁵V.ö.: Tausz 1995. pp. 386-389.

bámulva, mert termelés, az tényleg nincs. Csak fejkvóta, meg célszervezeti támogatás...

Persze sokszor még ez is jobb a semminél, hiszen a munkanélküliként, eltartottként vagy akár nyugdíjasként otthonmaradó értelmi fogyatékosok sok esetben állandó felügyeletet igényelnek, ami - különösen az alacsonyabb jövedelmű háztartásokban - csak valamelyik családtag otthonmaradása árán oldható meg. Az újabb jövedelemkiesés - mint már említettük - szinte biztosan a háztartás elszegényedéséhez vezet. Bár alternatívaként mindig ott van az intézeti elhelyezés, sokan mégsem válnak meg családtagjaiktól. Egyesek lelkiismereti okokból döntenek így, másokat a férőhelyek hiánya vagy a sokszor elég magas térítési díj tartja vissza. Előfordulnak, nem is kis számban, olyan háztartások is, amelyekben az értelmi fogyatékos családtag nyugdíja vagy járadéka az egyetlen pénzbeli jövedelem. Ilyen esetekben a család természetesen nem érdekelt az intézeti elhelyezésben, ami pedig javítaná valamelyest a fogyatékos helyzetét.

Az értelmi fogyatékosok családi állás szerinti megoszlása is jelentős különbségeket mutat a teljes népesség adataival összehasonlítva. A lakosság körében 9.1 százalék az egyedülálló, és 47.2 százalék a házas- vagy élettársi kapcsolatban élők aránya. Az értelmi fogyatékosok körében ezek a mutatók 5.5 illetve 6.5 százalék. Az intézetben élőket nem számítva, a háztartásokban gyermek státuszban élő értelmi fogyatékosok aránya 61.3 százalék, míg a lakosság egészében ez az arány csak 31.3 százalék.

Az értelmi fogyatékosokat nevelő-gondozó családokban gyakoriak a válások; általában az apa lép ki a mindkét szülőt megterhelő helyzetből. Az egykeresős háztartások jövedelmi helyzetét tovább rontja, hogy a fogyatékos gyermekét, esetleg gyermekeit egyedül nevelő szülő egy idő után általában nem tud megfelelni a munkahelyi követelményeknek, kénytelen könnyebben végezhető és általában kevésbé jól fizető munka után nézni, gyakran teljesen állás nélkül marad s csak a transzferjövedelmekből él. Sokan a legnagyobb nélkülözések ellenére sem képesek - sok esetben már felnőtt - fiukat, lányukat intézeti gondozásba adni, folyamatosan rettegnek vagy attól, hogy ők halnak meg előbb, vagy attól, hogy a "gyerek".

Példa az első változatra: Egy néni már majdnem hetven éves volt, amikor bekerült egy Pest környéki szakosított szociális otthonba, miután anyja, aki egy életen át gondozta, meghalt. Az intézetbe kerülve azonnal levágták derékig érő haját: "ki a franc fogja ezt fésülgetni", elvették ruháját a számtalan alsószóknnyával együtt: "hogyan néz már ki, és különben is csak összekoszolja". Azóta az otthonban lakik, félcentis a haja, mindig fázik, a kötelező otthonka alá még három mackónadrágot fölvesz, és mindenkire félve pislog, mert nem hiszi el, hogy senki nem akarja bántani...

Példa a második változatra: Egy asszony hatvanöt éves volt amikor elveszítette súlyos értelmi fogyatékos lányát, akit egyedül nevelt. Egyszeriben céltalanná, értelmetlenné vált az élete, idő múltával pedig arra "döbbsent rá" hogy "elfecsérelte az életét". Több mint egy évig tartott mire sikerült újra kapcsolatokat teremtenie, és élete valamelyest rendeződött.

E példák nincsenek ugyan közvetlen összefüggésben a szűken értelmezett szegénység fogalmával, de talán érzékeltetik mind az értelmi fogyatékosok, mind közvetlen hozzátartozóik kiszolgáltatottságát, sérülékenységét, bizonyos értelemben depriváltságát.

Végezetül az etnikai meghatározottságról. Az értelmi fogyatékosok között a lakosság körében tapasztaltnál lényegesen magasabb a cigány származásúak aránya: 7.6 százalék (a teljes népességben csak 1.4 százalék)¹⁶. Úgy is mondhatnánk, hogy a cigány származásúak nagyobb valószínűséggel minősülnek értelmi fogyatékosnak, mint a nem cigányok. Ez a különbség leginkább az értelmi fogyatékosok fogalmának társadalmi meghatározottságára vezethető vissza. Valószínűleg arról van szó, hogy az eltérő kulturális és magatartásminták között felnőtt gyerekeket az általános iskola nem tudja integrálni, és az értelmi fogyatékosok bélyegét rájuk sűtve igyekezik szabadulni tőlük. A kiegészítő iskola aztán megtermeli, sőt bővítetten újratermeli az értelmi fogyatékosok stigmáját viselő és számos egyéb szociális hátránnyal küzdő népességet. A fentiekre meggyőző bizonyíték lehet, hogy az úgynevezett patológiás kórereditű, tehát kimutatható genetikus-organikus-szomatikus elváltozású - és általában súlyosabb - értelmi fogyatékosok között semmivel sem magasabb a cigány származásúak aránya, mint a teljes népességben. Az úgynevezett multifaktoriális-familiáris kórereditű értelmi fogyatékosok csoportjában viszont már lényegesen felülreprezentáltak a cigány származásúak. Ennél a csoportnál nem mutatható ki semmiféle organikus elváltozás, ellenben a közvetlen felmenők illetve oldalági rokonok között nagyobb valószínűséggel fordul elő értelmi fogyatékosok.¹⁷ Nem véletlen, hogy a kiegészítő iskolák úgy élnek a köztudatban mint "ahova csupa cigány jár". Meg csupa szegény. Olyanok, akiknek "az apjuk csavarog, az anyjuk iszik, a bátyjuk sitten van, a nővérük strichel, és belőlük sem lesz soha rendes ember".

És itt már egy általánosabb kérdés is megfogalmazódik: az egyes társadalmi csoportok eltérő érdekérvényesítési képességének kérdése. Nem véletlen, hogy az értelmi fogyatékosok csoportjában sokkal nagyobb arányban található meg a szegénységet

¹⁶Az adatfelvétel során csak az minősült cigánynak aki magát - minden befolyásolástól mentesen - annak jelölte meg. Az így kapott arányszámok lényegesen kisebbek a más adatgyűjtési technikákkal (pl. MHP) kapottaknál.

¹⁷V.ö.: Bánfalvy 1985. pp. 45-59.

valószínűsítő összes tényező. Nemcsak sokkal több értelmi fogyatékos bizonyul szegénynek, de a szegények közül is sokkal többen bizonyulnak értelmi fogyatékosnak mint az a teljes népességben található megoszlások alapján várható volna. Nem csak gyógypedagógiai-pszichológiai kritériumok alapján minősülnek fogyatékosnak - a társadalom fogyatékosága miatt szakadnak le, jutnak egyre kilátástalanabb, kirekesztettebb helyzetbe. Nem egyszerűen értelmi fogyatékosok: társadalmi fogyatékosok...

A gyermekek életét érintő társadalmi változások hatásait leggyorsabban és közvetlenül észlelő szakmai csoportnak hagyományosan a pedagógusokat tartják. Ezért végeztünk körükben gyors közvéleménykutatást arról, tapasztalják-e növendékeik körében a szegénység megjelenését, s ha igen, ezt minek tulajdonítják, milyen arányú, milyen megnyilvánulási formái, jelei mutatkoznak.

Azzal a megállapítással, hogy "a gyermekek a rendszerváltás veszteségi közé tartoznak" nem lehet eleget törődni. A helyzet vésszesen komoly.

Gyorsjelentésünk összeállítására idején írta Andorka Rudolf professzor a következő sorokat: "A Központi Statisztikai Hivatal által számított létminimumot alapul véve 1994-ben a 0-19 éves népességnek körülbelül 45%-a élt olyan háztartásban, ahol az egy főre jutó jövedelem a létminimumnál alacsonyabb volt. A mai gyermeknemzedéknek így több mint fele megtapasztalja a szegénységet gyermekei során." (Magyar Nemzet, 1996.X.5. 14.o.)

Az életkora alapján gyermekkorúnak tekinthető népességből vizsgálatunkhoz azokat választottuk ki, akik - Bánfalvy Csaba kifejezésével élve - "sikertelenségre ítélt emberek": az értelmi fogyatékosok intézményeiben tanulókat.

Választásunkat több tényező indokolja:

Olyan népességcsoportról van szó, mely önmaga szerveződésére nem képes, erő vagy alku pozícióban nincs, s így érdekeit maga nem tudja képviselni.

Helyzetük felmérése jó mutatója lehet a mai magyar társadalomban meghatározó két "mitikus érték": a piacra orientálódó egyéni siker kultusz és a demokrácia, az emberibb élet iránti törekvés egyensúlytalanságának.

Az értelmi fogyatékosok csoportja ezenkívül is alkalmas vizsgálati terepe a deprivációs helyzetek feltárásának, hiszen már az 1978-ban megjelent "Budapest

vizsgálat" óta tudjuk: az enyhe fokban sérült értelmi fogyatékosok iskoláiban tanuló gyermekek jelentős hányada nem értelmi fogyatékos. Bekerülésükben nagy szerepet játszik az, hogy eltérő tanulási képességük okának felderítésében a gyógypedagógiai jellegű és a szociális hátrány tényezők elkülönítése nem mindig lehetséges. Ugyanakkor "a szociális hátrányok gyakran gyógypedagógiai értelemben minősíthető károsodásokkal járnak együtt, vagy ilyen jellegű károsodást eredményezhetnek." (Bánfalvy Csaba: A felnőtt értelmi fogyatékosok életminősége. Bp. 1996. /BGGYPTF/, 30.o.).

Adatfelvételünk időpontja 1996. októberének eleje volt. Az adatfelvétel módja önkitöltős kérdőív, nyitott kérdésekkel. A mintában 133 értelmi fogyatékosokat nevelő pedagógus vett részt az ország egész területéről, minden megyéből. Az intézménytípusok, ahol tanítanak, amelyek növendékeire válaszaik vonatkoznak: általános iskola speciális tagozata, általános iskola és diákotthon (értelmi fogyatékosok számára), "kisegítő iskola", foglalkoztató iskola, speciális szakiskola, értelmi fogyatékosok napközi otthona, gyógypedagógiai óvoda, korai fejlesztő központ, nevelőotthon, és az igen lassú változás jeleként egy alapítványi intézmény.

A növendékek életkori megoszlása, akikről a megkérdezettek nyilatkoznak, három évestől tizenhét évesig terjed. A korösszetétel belső, pontosabb differenciálása azért nem lehetséges, mert éppen az intézmények "gyűjtő" jellegéből, heterogentásából következően (ismét egy társadalmi hátránytényező!) sok kolléga foglalkozik például 6-20 vagy 10-17 évesekkel is.

Először azt kértük a pedagógusoktól, írják le, hogy rangsorrendben melyik az a három legfontosabb tényező, ami az intézményükbe járó veszélyeztetett gyerekek fejlődését károsítja.

(A pedagógusok által ismert és használt gyermekvédelmi terminológiában a veszélyeztetettség "olyan magatartás, mulasztás vagy körülmény, illetve ezek következtében kialakult állapot, amely a gyermek helyes irányú test, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza." E meghatározás mögött az a tapasztalat áll, hogy nem a szegénység önmagában a probléma, hanem ez előzménye, vagy következménye lehet más, a gyerek személyiségét károsító tényezőknek. A veszélyeztetettség kategóriája a probléma dinamikáját próbálja láthatóvá tenni.)

A válaszok összesítésekor szembevetődött, hogy a pedagógusok első, második és harmadik helyen is a legnagyobb súllyal (bár eltérő sorrendben) azonos tényezőket említene. Ezek összesítve és súlyozott rangsorrendben: az alkoholizmus /34,4%/, a munkanélküliség /34%/, a család életmódja, mentalitása /19%/ és a család szociális helyzete /12,4%/.

Figyelemre méltónak tartjuk ezt a rangsort: úgy tűnik, mintha a felsorolt tényezők permutációjáról lenne szó, vagy mintha a pedagógusok, akik észlelik ezeket a

körülményeket, maguk sem tudnák eldönteni, hogy melyik az ok és melyik az okozat, esetleg bármelyik lehet. A felsoroltak együttjárása mindenesetre jelzésértékű.

A veszélyeztető tényezők között megjelenik a szegénység említése is. Első helyen a válaszadók 8,7%-ánál, második helyen 7,3%-ánál, és harmadik helyen 4,1%-ánál.

További veszélyeztető körülmények: a bűnözés, az etnikumhoz tartozás, maga a fogyatékos, a csonka család, a fizikai fenyegetés, az elhanyagolás, a nem megfelelő táplálkozás, a magas családlétszám, az állami gondozottság, a célok, a jövőkép hiánya és a társadalmi támogatás csökkenése.

Jóllehet a veszélyeztetettség szempontjából a szegénység nem került előkelő ranghelyre, a 133 pedagógus mindegyike úgy válaszolt, hogy megítélése szerint van az intézményében olyan gyermek, aki szegénynek mondható. Becslésük döbbenetes: 71,5%-uk az intézménybe járók 50%-ánál többre, 28,5%-uk a növendékek 50%-ánál kevesebbre becsülte a szegények arányát.

(A riasztó arány óvatos kezelése érdekében föl kell hívnunk az olvasó figyelmét arra a módszertani tapasztalatra, hogy a kérdőíves vizsgálatok esetében torzíthat, ha nem közvetlenül az érintettektől vesszük föl az adatokat és az is, ha a válaszadók "segíteni" akarnak, esetleg meg akarnak felelni a tőlük vélhetően várt feladatnak.)

Vajon miből következett arra egy pedagógus, hogy növendéke szegény?

A következő rangsorolt válasz motívumokat kaptuk:

ruházata alapján	33,2%
iskolai felszerelésük hiányos	14,5%
alultápláltak	10,4%
ápolatlanok	7,7%
családlátogatás alapján	5,0%
élelme kevés	4,7%
térítési díjat nem fizetik	4,5%
ebéddíjat nem fizetik be	3,6%
nem hoz tízórait	2,7%
tankönyveket nem tudják megvenni	2,4%
gyerekek elszólásai	1,8%
lelkiállapot	1,8%
elmaradnak programokról	1,2%

Ezekon kívül még a következőket említették: kéreget, összeszedi a maradékot, tájékozatlan a világ dolgaiban, otthoni körülmények, igénytelen beszéd, általános

egészségi állapot, külsőjükön látszik, kukából kiveszi a maradékot, lopás, nem járnak sehova, fogazata romlott, uszodadíjat nem tudják fizetni.

Valóságkontrollként álljon itt egy dél-dunántúli kiségitő iskola szociális állapotfelmérése is. Az ott dolgozó, kérdőívet is kitöltő kolléga növendékeik 98%-át becsülte szegénynek. Az iskolába a gyerekek kb. 25 km sugarú körből járnak be. A kolléga így kommentálja a helyzetüket: "...nálunk a gazdasági helyzet romlása általában nem szembetűnő; egy bizonyos szintről már esni sem lehet nagyot."

Az iskola növendéklétszáma: 141 fő
- cigányszármazású a tanulók 87,2%-a

- a szülők közül: munkanélküli
- mindkettő: 41,1%
- valamelyik: 36,9%
- rokkantnyugdíjas: 15,6%

csonka család: - az egyik szülő halála vagy "elválása" miatt: 12%
- mindkét szülő halála vagy távozása miatt a gyermeket más /általában a nagymama/ neveli: 6,4%
- hivatásos nevelőszülő neveli: 2,1%

gyermekszám a családokban:

1:	8,8%
2:	13,9%
3:	27,0%
4:	17,5%
5:	7,3%
6:	10,9%
7:	3,6%
8:	5,8%
9:	5,1%

A családok átlagos gyermekszáma: 4!/
/

a család havi összjövedelme: 20 eFt-ig 36,1%
20-30 eFt-ig 34,7%
30-40 eFt-ig 24,8%
40 ezer forintnál több: 4,3%

lakásnagyság: 20 m² -ig: 14,9%

20-40 m²: 41,1%
 40-60 m²: 27,0%
 60 m²-nél nagyobb: 17,0%

nincs fürdőszoba a lakások 69,0%-ában

a lakás felszereltsége:

felszerelés nélküli: 7,8%
 hiányosan felszerelt: 48,2%
 megfelelően felszerelt: 32,6%
 jól felszerelt: 11,3%

veszélyeztetettség miatt nyilvántartott a növendékek 71,6%-a

(a családban, a szülői alkoholizálás miatt: 46%

bűnözés miatt: 12,8%
 brutalitás miatt: 10,6%
 egyéb: 2,1%)

A felmérésünkben szereplő intézményekbe járó gyerekek között az előző (1995/96-os) tanévhez képest a szegények aránya sehol nem csökkent a pedagógusok megítélése szerint. Arányuk a kollégák 47,3%-ának véleménye szerint változatlan. Nőtt ,52,7%-uk megfigyelése szerint. A növekményt átlagosan 29,9%-ra becsülik (a szélső értékek: 2 és 80%).

A szegénység növekedésének okát elsősorban a munkahelyek számának rohamos csökkenésében látják (61,2%), ezt követi az anyagi helyzet folyamatos romlása (16,4%), a támogatások csökkenése (8,9%), az életkörülmények rosszabbodása (7,5%), a gyermekszám emelkedése a családokban (4,5%) és a szülők életszemléletének kedvezőtlen alakulása (1,5%).

Részletesebben is kíváncsiak voltunk arra, hogy a gyerekek szüleinek körében milyen megoszlásban vannak jelen a szegénységre hajlamosító rizikó tényezők. Erről a következő adatokat kaptuk:

Rizikó tényezők	előfordulási gyakoriság növendékei családjában	
	50% alatti	50% feletti
szakképzetlen szülők	30,0%	70,0%
munkanélküli szülők	32,0%	68,0%
többgyermekesek	19,9%	80,0%

gyermeküket egyedül nevelők	97,0%	3,1%
idős szülők	99,2%	0,76%
tartósan beteg szülők	98,4%	1,5%

Látható, hogy a szülők nagy része alacsony iskolai végzettségű, munkanélküli és többgyermekes. Teljes családban élnek általában, elenyésző köztük az idős és a tartósan beteg.

A vizsgált intézmények jelentős hányada funkciójából adódóan körzeti vagy bentlakásos, ezért a válaszadó pedagógusok közel egy negyede nem végez családlátogatást. A többiek a családi háttér leszakadásra utaló jeleiről a következő fontosabb motívumokat sorolják: (ismét) a munkanélküliség (a válaszadók 26,3%-a), a lakás hiányos felszereltsége, közüzemi díjhátralék (21%), higiénés elhanyagoltság, az időjárásnak megfelelő ruha hiánya, alultápláltság (17,5%), zsúfoltság (7,0%), a gyereket egyre ritkábban viszik haza a diákotthonból, keresik az intézeti elhelyezés lehetőségét (3,5%), nem tudják fizetni a beiskolázás költségeit (3,5%), sokszor hiányzik az élelem (2,6%), az apa börtönbe került (1,75%). Említik még, hogy fokozódik a brutalitás, kilátástalannak látják az életüket, kikerültek a segélyezett körekből.

Néhány idézet a kérdőívekből, az ország különböző pontjairól, hogy a pedagógusok tapasztalatait ne csak a statisztikai adatok sűrített tárgyilagosságával mutassuk be:

"Sok tanuló - osztályonként 1-2 fő - a szemétből eszik." (85.sz. válaszadó, Somogy megye)

"A gyerekek is súlyosan érzik a inflációt (pl. jobban örül a kisfiú, ha végre cipőt kap, mintha kisautót)." (95.sz. válaszadó, Bács-Kiskun megye)

"Vannak, akik már a buszbérletet sem tudják megvenni. Legtöbbjük ruházata rendkívül szegényes. Nagyobb részük menzadíját az önkormányzat kénytelen fizetni." (104.sz. válaszadó, Fejér megye)

"A lakásból el kényszerültek költözni, mert nem tudták fenntartani." (117.sz. válaszadó, Hajdú-Bihar megye)

"Nem tudnak már ruházatot biztosítani, nem fizetnek térítési díjat, a gyermeket nem viszik, vagy ritkán viszik haza, éheznek otthon, a gyerekek lesóványodnak stb." (123.sz. válaszadó, Győr-Moson-Sopron megye)

"Nincs bevezetve a víz, a villany, egy szobában heten alszanak, homokkal van felszórva a szoba." (128.sz. válaszadó, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

"Lakásnak alig nevezhető odúk, kézzel mosás, hideg vízben, használt ruhák, tárgyak gyűjtése." (132.sz. válaszadó, Pest megye)

Végül a szegénység tanulási teljesítményt befolyásoló hatásaira voltunk kíváncsiak. Azt kérdeztük: tapasztalnak-e olyan teljesítmény- és viselkedésbeli megnyilvánulásokat a gyermekeknél, amelyekről feltételezik, hogy kapcsolatba hozhatók a növendék szegénységével?

A válaszok alapján a következő rangsorolt tünet-listát tudtuk rekonstruálni:

durva magatartás, agresszió	22,99%
lopás	16,57%
fáradékonyság	15,5 %
nem tanul	10,69%
kéreget	6,4 %
sokat hiányzik	5,3 %
visszahúzódo	4,8 %
fáradt, mert dolgozik	3,2 %
csúnyán beszél	2,67%
szeretethiánya van	1,6 %
nyugtalan	1,6 %
bűnözésre való hajlam	1,06%
nagy dolgokat mond	1,06%
aluszékony	1,06%

Egyéb tünetek: elszigetelődik, növekszik a birtoklási vágya, falánk, jobban ügyel a ruhája tisztaságára, rosszul lesz, jobban ügyel a felszerelésére, labilis a hangulata, gyakrabban beteg, kis dolgoknak is fokozottan örül.

Érdeemes ismét idézni a kérdőívekből néhány jellemző megfigyelést:

"Délelőtt rosszul lesz, mivel nem tud reggelizni. Karácsonyi élménybeszámolón felsorol 10-15 játékot, amit kapott (holott még karácsonyfájuk sem volt)." (42.sz. válaszadó, Tolna megye)

"Nem megy a folyosóra szünetben, szégyenli a ruháját, cipőjét." (58.sz. válaszadó, Hajdú-Bihar megye).

"Felszerelés hiány, kialvatlanság, alultápláltság - éhesek - nem tudnak figyelni. Ők maguk kényszerülnek munkát vállalni, hogy legyen pénzük enivalóra." (83.sz. válaszadó, Jász-Nagykun-Szolnok megye)

"Az éhség - a gyerek nyugtalan, agresszív több esetben. A felszerelés, a családi háttér hiánya következtében csak azt tudja, amit órán megjegyez." (90.sz. válaszadó, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

"Ha felfogja ezt az állapotot és szégyenli, a magatartása változik. Figyelmetlenség, szétszórtság, magatartásbeli problémák, a táplálkozás hiányának következményei." (102.sz. válaszadó, Bács-Kiskun megye)

"Gátlásosabbá, visszahúzódná válik. Ugyanakkor fokozott az agresszivitása is. Csökken a tanulási motivációja." (105.sz. válaszadó, Nógrád megye)

Fogyatékos gyermekeket nevelő pedagógusok tapasztalatait adtuk közre a növendékeik körében is megjelenő szegénység mértékéről és megnyilvánulási formáiról az 1996/97-es tanév kezdetén.

Ez a tanév náluk így kezdődött.

Az iskolák falai sokmindent eltakarnak.

Felhasznált irodalom:

Andorka Rudolf - Spéder Zsolt: A szegénység Magyarországon 1992-1995, in: Esély, 1996/4, pp. 25-52.

Bánfalvy Csaba: A Budapest-vizsgálat vitaanyagának szociológiai szempontú összefoglalása, in: Illyés 1985, pp. 7-87.

Bokor Ágnes: Depriváció és szegénység, Budapest 1985.

Czeizel Endre - Lányiné dr. Engermayer Ágnes - Rátay Csaba: Az értelmi fogyatékosok kóreredete a "Budapest-vizsgálat" tükrében, Budapest 1978.

Ferge Zsuzsa: Szociálpolitika és társadalom, Budapest 1991. pp. 187-229.

Göllesz Viktor (szerk.): Gyógypedagógiai kórtan, Budapest 1990.

Illyés Sándor (szerk.): Nevelhetőség és általános iskola I-III, Budapest 1984, 1985, 1986.

Tausz Katalin: A fogyatékos emberek társadalmi integrációjának egyes kérdései Magyarországon, in: Az államtalanítás dilemmái: szociálpolitikai kényszerek és választások, Aktív Társadalom Alapítvány 3. szám, Budapest 1995.

1990. évi népszámlálás: A fogyatékosok életmódja és életkörülményei, KSH, Budapest 1995.

1990. évi népszámlálás: Összefoglaló adatok, KSH, Budapest 1992.

Kovács András: Értelmi fogyatékosok és szegénység. Kézirat.

Domszky András-Czike Klára- Tari Marianna: A gyermekekt sújtó szegénység megnyilvánulásai az értelmi fogyatékosok intézményeiben. Kézirat.

HAJLÉKTALANOK

A hajléktalanság a rendszerváltás egyik kísérőjelenségeként vált a honi szociálpolitika egyik központi problémájává. Már korábban, a 80-as években felvett népszámlásokról tanúskodnak, hogy vannak nem lakásban élő emberek. Akkor a munkásszállások még csökkentették ezeknek számát. A rendszerváltás után a lakásépítések csökkenése, a szükséglakások más célú felhasználása, az önkéntes lakásfeladások és a munkásszállók megszûnése a hajléktalanok számának gyors növekedését okozták. Jelenleg erősödőben vannak mindazok a társadalmi jelenségek, amelyek a hajléktalanság újratermelését biztosítják. Ilyenek az alkoholizmus, a drogfüggőség, a munkanélküliség és az otthontalanság.

1. tábla A hajléktalanok kor és nem szerinti megoszlása (1993)

Kor	Férfi %	Nő %	Összes %
18 év alatt			7.7
19-30 év	20.0	46.4	23.8
31-40 év	28.4	25.2	25.5
41-60 év	45.7	23.0	37.6
60 év fölött	5.9	5.4	5.4

forrás: Gyuris Tamás-Oross Jolán: A hajléktalanellátás intézményrendszerének kialakulása, jelenlegi állapota, és fejlesztésének lehetőségei, 1995.

A hajléktalan emberek egészségi állapotáról szóló kutatások szerint a TBC gyakorisága a hajléktalanok körében 10-szerese a fővárosi férfilakosság körében tapasztaltnál. A szívinfarktus aránya kétszeres, a fejsérülés és a végtagtörés előfordulása is jóval gyakoribb. 19-szeres az alkoholelvonás, több mint 6-szoros az öngyilkossági kísérletek száma, és 4-szeres a depresszió előfordulásának száma. A hajléktalan emberek 89.9 %-a dohányzik, míg a fővárosi lakosságnak csak 41.7 %-a.

A hajléktalanság kiváltó okaként elsőként a családi konfliktusokat szokás említeni. Ehhez a csoporthoz soroljuk az állami gondozás megszűnése miatt vagy a börtönből szabadulás után utcára került embereket is. A második legnagyobb csoport a válás következményeként utcára kerültek csoportja. Hajléktalanságot előrevetítő tényező lehet az egészségi állapot is. Azok az emberek sorolhatók ide, akiket kórházból, elmeosztályról, és más intézményekből bocsátanak el. A negyedik és egyben a legveszélyeztetettebb csoport a csövesek csoportja, akiket helyzetük kilátástalansága, életmódjuk és egészségi állapotuk miatt közvetlen életveszélyben lévő csoportként tartanak számon.

A hajléktalan emberek a legtöbb esetben speciális bőrbetegségekkel, és fertőző betegségekkel küzdenek. Az egyik legkínzóbb, főként télen jelentkező betegség a tetvesség, amit a lapostetvek és a fejtetvek okoznak. Télen nagy veszélyt jelent a fagyás. Ennek okai a szabadban éjszakázás illetve az alkoholos állapotban elalvás. A leggyakoribb a kezek és a lábak megfagyása, mivel ezek a legkevésbé védett testrészek. A fagyás három fokozatú, a vérbőségtől a hólyagképződésen át a szövetelhalásig terjedhet.

A hajléktalanság megjelenése nem csak a szociálpolitikát, de az egészségügyi ellátórendszert is felkészületlenül érte. A hajléktalan emberek sürgősségi ellátása és rendszeres egészségügyi szűrésük nem biztosított. A családorvosi rendszerből kimaradtak, lakóhellyel ellátásuk ebben a rendszerben nincs megoldva. Gyógyszerellátásuk szintén megoldatlan.

A főváros népkonyháin (8 db) naponta 2005 adag ételt osztanak szét. Vidéken 14 megyében összesen 23 népkonyha működik, ahol összesen napi 1681 adag ételt osztanak. A népkonyhák többsége egytál ételt biztosít, főként levest, melynek előállítási költsége Budapesten 86 Ft és 145 Ft között mozgott, míg vidéken 22 és 150 Ft közé esett. Az Országos Élelmezéstudományi Intézet 1992-es felmérése szerint a népkonyhákban adott ételek kétféleképpen készülnek: külföldi és hazai levesporokból; illetve hazai élelmiszernyersanyagokból és élelmiszerekből – a konyhákban tervezett

menük alapján. A kutatás felhívja a figyelmet a magas zsírenergia-százalékra. Figyelemreméltó, hogy még ha az egész napi étrendet vesszük is figyelembe, gyakorlatilag az éhhalál küszöbén áll az a hajléktalan, aki csak a népkonyháról tud étkezni.

A Menhely Alapítvány által végzett felmérés szerint (5852 adat) a hajléktalanok több mint fele fél évnél régebb óta hajléktalan.

2. tábla Mióta hajléktalan?

	%	Kum.%
legfeljebb 2 hét	11.9	11.9
két hét - 1 hó	10,4	22.3
1-3 hó	12.6	34.9
3-6 hó	11.3	46.2
7-12 hó	16.4	62.6
1-2 év	12.8	75.4
2-5 év	15.2	90.7
5 év felett	9.3	100.0
Összesen	100.0	

forrás: Györi Péter: Hajléktalanok a Menhely Alapítványnál, Gyorsjelentés 1996.

A hajléktalanok iskolai végzettségét rögzítő adatokból kitűnik, hogy az lényegesen rosszabb mint a népesség átlagos iskolai végzettsége.

3. tábla A hajléktalanok iskolai végzettsége

	%
8 általános alatt	9.7
általános iskola	22.4
nem befejezett középfok	0.6
érettségi	8.5
egy szakma	50.9
több szakma	5.9
nem befejezett felsőfok	0.1
felsőfok	1.9
Összesen	100.0

forrás: Györi Péter: Hajléktalanok a Menhely Alapítványnál, Gyorsjelentés 1996.

A következő táblázatból jól látható, hogy a hajléktalanok majd fele közterületen él, egynegyedük lakik hajléktalanszállón, egynegyedük szívességi lakónak számít.

4. A hajléktalanok tartózkodási helye

	Százalék
közterület	41.9
egészségügyi szociális intézmény	1.8
fapados	7.9
hajléktalan szálló	15.5
munkásszálló	1.1
szívességi lakó	24.7
albérlet, ágybérlet	3.4
önkéntes	1.4
önálló lakás	2.3
összesen	100.0

forrás:forrás: Györi Péter: Hajléktalanok a Menhely Alapítványnál, Gyorsjelentés 1996.

A hajléktalanok több mint fele (64.5 %) volt állami gondozott, több mint kétharmaduk (83 %) volt már tartósan kórházban, rendszeresen fogyaszt alkoholt (92.2 %), kábítószer (52.4 %), súlyos betegsége van (97.2 %), és volt már alkoholelvonón (91.4 %). A mintában szereplők majdnem fele nem rendelkezik jövedelemmel (48.6 %), illetve majdnem egynegyedük (20.1 %) kap rendszeres Tb ellátást. Kis százalékuk munkanélküli járadékban részesül (4.7 %), az önkormányzat részesíti őket rendszeres ellátásban (2.2 %), illetve eltartott 0.3 %-uk. A minta fennmaradó része (24.1 %) állandó munkából, rendszeres alkalmi munkákból, eseti alkalmi munkákból tartja fenn magát, kis százalékuk guberál.

A guberálók egy része városunk szeméttelpein próbálja megkeresni napi élelmét és kielégíteni egyéb szükségleteit. Ezek az emberek szegénységük okán bármilyen munka elvégzésére kaphatók. A kőbányai szeméttelpek egyikét egy magánvállalkozó működteti, alvállalkozók részvételével. Délután öt óra után mikor a terület tulajdonosa az aznapi bevétellel távozik, a telepen megjelennek a guberáló csövesek.

- Már ilyenkor nincsen akkora érték a "dombon" de még így is van jó fogás - mondja egy harminc körüli férfi.

- Én két-három naponta járok ide, hogy meglegyen a cigim, meg ez az. Nekem nem kell sok. Én megtanultam a sitten, hogy kevésből is lehet élni. Múltkor például 100 sörösüveget dobtak le ide. Alig bírtam el, de valahogy csak kivittem az Őrsre. Csak oda érdemes üveget vinni, mert ott mindent bevesznek. Aztán van itt réz, aluminium, akkumulátor, szóval megéri.

Arrébb egy idősebb úr kotorász, fején sapka, söröskupakkal díszítve. Egy teáskannát talált.

- Látod mit dobáltak ki? Fene a pofátokat! Boltban egy ilyen hatszáz forint, az biztos. Próbálom megmagyarázni, hogy talán azért dobták ki, mert össze-vissza van horpadva.

- A fenéket! Ezt ezek csinálták a markolóikkal! Ha lenne pénzem, megbeszelném veled, hogy Gyuribácsi neked is jó, meg nekem is jó, amit talál azt tegye félre nekem.

Ezután azt próbálom megtudni, hogy hol alszik, hol lakik?

- Mindenhol. Nem, szállóra nem járok, inkább a magam ura vagyok. Meg be sem engednek! Hát, a csövik. Az egy szemét banda. Mindenki a másik ellen.

Közben visszajön korábbi beszélgetőpartnerem, és folytatja:

- Tetszik tudni, mi volt a múltkor is? Van itt Kőbányán egy szálló. Nem akartam bemenni, csak mégis. Érti? Aztán reggel kelek. Korán. Se szatyor, se kabátom, mert megfújták. Aztán meg engem fenyegettek, hogy ne csináljak botrányt. Jó, elmegyek, mondtam, de kérek teát. Azt mondja már elfogyott. Elkapott az ideg.

Ekkor egy harmadik ember érkezik, és ő is beleszól a beszélgetésbe, ő is a szállókat szidja.

- Ha majd mínusz 10 fok lesz, akkor megyek oda, de csak ha már megfagytam - nevet, és visszamegy keresgélni. Utána megyek.

- Mégis akkor maga hol lakik?

- Mindenhol, ahol jó, és amikor nem jó, akkor arrébb. Ha lenne egy vasúti kocsis, amit kiadna a Tanács, az megérné. Nagyon rendes emberek is vannak a mieink közül, és azokkal lehetne. Van itt még egy néger vegyész mérnök is. Tanult az egyetemen, aztán nem tudott szegény visszamenni Afrikába. Na, az intelligens fiatalember. Vele, meg akik itt vannak, azokkal laknék. Mint egy nagy család. Lenne nő aki főzne... bár a nőkről megvan a véleményem, de vannak rendesek is.

Odamegyek egy másik guberalóhoz. Fiatal, 20-25 év közötti férfi. Rámnéz, és ijedten veszi elő a papírjait.

- Tessék, itt van minden irat, holnap megyek pecsétért a hajléktalanba. Akartam előbb is, de csak holnap megyek.

Nekem nem kellene az iratai - mondom - csak érdeklődöm, hogy hogyan élnek itt az emberek.

- Nem rossz ám, ha kijön, és nem piszkos a munka, 500-1000 is összejön, csak nehéz ide kijönni. Nyáron jó, akkor tovább lehet keresgélni, télen meg ráesik a hó, aztán úgy meg tud fagyni, hogy a bomba is kevés lenne. L

Lassan befejezik a munkát, és elindulnak a megszerzett értékekkel kifelé. Holnap reggel mindent beváltak.

Szombaton és vasárnap a guberálók között akad két-három család is. Egy tizenöt éves lánnyal próbálok beszélgetésbe elegyedni, mikor az apja rászól:

- Hé, kit akar maga? - és elindul felém indulatosan, és odaérve lök rajtam egy nagyot. Odébbállok, egy másik család felé veszem utamat. Ők sem fogadnak kitörő lelkesedéssel.

-Menjen innen, elegendem van az újságírókból, hogy majd a gyereket kinézzék holnap az iskolából! Nem szégyen, hogy nincs pénzünk. Van valakinek valami köze hozzá?

Nem törődik velem, tovább turkál. Eközben egy tíz év forma kisfiú egy zsebrádiót talál, boldogan viszi oda az apjának, aki megrázza, a füléhez teszi, majd bedobja egy dobozba. A gyerek egykedvűen ballag vissza. Talán talál majd egy olyan dolgot, amiért dicséretet kap.

Felhasznált irodalom:

Gyuris Tamás-Oross Jolán: A hajléktalanellátás intézményrendszerének kialakulása, jelenlegi állapota, és fejlesztésének lehetőségei, 1995.

dr. Molnár D. László-dr. László Klára: Budapesti hajléktalanok egészségi állapota, in.: A hajléktalanság sebei, Periferia Seria 6., Népjóléti Minisztérium Szociális Válságkezelő Programok Irodája és a Peremhelyzetű Csoportok Módszertani Osztálya, 33-61.o.

dr. Lohinai György: Speciális téli bőrbetegségek, fagyások, fekélyek a hajléktalan emberek körében, in.: Periferia Füzetek 95/2. 40-50.o.

Köles Zsuzsa: Országos jelentés a népkonyhákról, Periferia Füzetek, 95/3, 2-16.o.

Győri Péter: Hajléktalanok a Menhely Alapítványánál, Gyorsjelentés 1996.

Bíró Norbert: Kőbányai szeméttelep - A negyedik birodalom, Kézirat, 1996.

Panaszlevelek

Az alábbi levelek a Miniszterelnöki Hivatal Nemzeti Etnikai és Kisebbségi Hivatalához címzett panaszlevelek összesítéséből származnak. A levelek közzéteskor az Adatvédelmi Törvény szellemében jártunk el, amennyiben megváltoztattuk a személy- és lakóhely neveket, valamint a tipikus problémákra összpontosítva több levél összesítésével születtek az alábbiak.

“Tisztelt Cím!

Levellemel végső elkeseredésemben írom maguknak, és kérem szíves segítségüket. Mondandómat nem is tudom hogy hol kezdjem. Talán ott, hogy szüleim elzavartak otthonról mikor kiderült, hogy terhes vagyok. Élettársammal az ő barátjának a pincéjében laktunk. Már az utolsó hónapban voltam, amikor sikerült albérletbe költöznünk, hiszen nem akartam a nedves omladozó falak közé megszülni a gyermekemet. A gyermekem sajnos elég kis súllyal született, beteges, így minden két hétben hordom orvoshoz. Az albérletet nem tudtuk fizetni, el kellett jönnünk. Sajnos csak az én GYES-emből és a családi pótlékból élünk hárman. Élettársam a munkanélküli járadékát már teljesen kimerítette. Jövedelempótló-támogatást nem kaphat, mert nincs állansó bejelentett lakcímünk. Jelenleg egy 8 nm-es fészkerben lakunk az egyik ismerősünk jóvoltából. Ide nem lehet bejelentkezni! Sokat éhezünk, ez látszik rajtam. Most 36 kg vagyok, pedig még csak 19 éves. Nincs min főzni, nincs mivel mosni, a lánynomnak nem tudok egy normális ruhát venni. Sokszor a szomszédok hoznak enni, amikor nincs. Szeretnék lakást kapni, de a Polgármesteri Hivatal nem tud adni. Jó lenne albérletbe menni, de itt az 15-20 ezer. Kérem én, miből fizessük ki?! Ebben a szegény világban nekünk nincs pénzünk ezeket elrendezni. Kérem ha lehetséges, segítsenek nekünk gáztűzhelyet, mosógépet, centrifugát is beszerezni, mert a lányom már főtt ételeket eszik, éa nincs mit főzni, és alig van ruhája is. Kérem legyenek tekintettel egy ilyen fiatal párra és gyermekükre!

Maradok tisztelettel: K.M. és élettársa V.N. és az én egyetlen picike kincsem: V.M.”

“K.Z.-né vagyok. Van négy kicsi gyermekem, 8 éves, 6 éves, 3 éves, és egy hét hónapos kislányom. 4 éve vettük egy házat, de se ajtó, se ablak, se villany nincs benne. Én GYES-en vagyok, de azelőtt dolgoztam, és azért kapok 12 ezer forintot. A férjem napszámba dolgozik havi kilencezer forintot kap, de ilyen munkára nem mindig van lehetőség. Nem bírjuk a házat csinálni, mert annyi pénzünk már sincsen. Az OTP nem ad pénzt, lehet hogy azért mert cigányok vagyunk, nem tudom. Legyenek szívesek kijönni, és megnézni hogy milyen helyzetben vagyunk. Szeretném még azt is megírni, hogy az alsó épületet sikerült valahogy helyre hozni, hogy tudjunk azért valahol lakni. Ez egy szoba konyha. Nagyon kicsi, alig férünk el, bútoraink sincsenek normálisak. Az ágyat amin alszunk, téglá tartja. Azért is sokat kellett éhezni, hogy hogy azt a kicsit megcsináljuk de a nagy házat nem bírjuk megfele csinálni, mert akkor meghalnánk

éhen. Olyan nagyon drága az ajtó, az ablak, hogy nem bírunk haladni vele. Kérem szépen segítsenek! Ha nem maguk, akkor akárki!

Előre is köszönöm, jöjjenek minnél hamarabb!

Tisztelettel: K.Z-né”

“Tisztelt Elnök Úr!

Olyan nagy problémával fordulok önökhöz, hogy hozzákezdtem az építkezéshez 1994 nyarán, és most nem tudom mit csináljak. Mikor hozzákezdtem az építkezéshez nem volt tőkém, mert öt gyermek mellett ezt nem tudtam megtenni, de szerintem más se? A testvéreim segítettek tető alá hozni a házat, mert csak akkor adta ki az OTP a pénzt. Mikor végeztünk, az OTP kiadta a szociálpolitikai kedvezmény felét, de mint az előbb is írtam nekem nem volt tőkém, így hát kölcsönbe kaptam a pénzt, amit vissza kellett adnom. Megkaptuk a pénz második felét is, mivel mindent rendben talált az OTP. Ebből a pénzből is volt még tartozásom, így nem tudtam mindent megvenni belőle, amit ami még kellett volna. Később kölcsönt vettem fel, de még mindig ott tartok, hogy a lakás nincs lakhatóvá téve. Már kétszer kaptam halasztást, az utóbbit ez év nyár végéig, addig már nem sok időm van.

Időközben olyan helyzetbe kerültem, hogy elküldtek a váúllalttól, és munkanélküli járadékot kapok, mai nem sok, a feleségem is anyasági támogatást kap a gyerekekre. A kettőnk összes jövedelme nincs húszezer forint, és a gyerekek után a családi pótlék. Ebből a pénzből élünk heten. Más kiadásaink is vannak. Az OTP felé havi hatezer forintot törleszttek, de már három hónapja azt sem tudom törleszteni, pedig ilyen még nem történt, mert már több éve fizetem. Jelenleg egy szoba konyhás lakásban élünk, amit bérlünk, de pár hónapja azt sem tudom fizetni, így a tulajdonos ki akar rakni minket az utcára, nem érdekli, hogy öt gyermekem van. Nem tudok kilábalni ebből a helyzetből, már nyakig ülök az adósságokban. Láttam a tévében, hogy a cigányok mindent eladnak a lakásból. Velem még ilyen nem történt, de ha nem lesz semmiféle lehetőségem, hogy befejezzem a lakást, lehet hogy én is erre vetemedek. A mi lakásunk befejezéséhez nem sok munka hiányzik, csak nincs pénzünk befejezni, lassan már kenyérre sem lesz! Azért fordultunk Önökhöz, hogy kilábaljak ebből a lehetetlen helyzetből.

Előre is köszönöm szíves közreműködésüket!”

“Tisztelt Uram!

Azzal a kéréssel fordulok Önhöz, hogy amennyiben lehetséges, segítsen a családomon! Már elkeseredésemben nem tudom hogy hova vagy kihez forduljak a problémámmal. 1992-ig szüleimmel közös háztartásban éltünk öt kiskorú gyermekünkkel, mígnem az önkormányzat életveszélyesnek nyilvánította a lakásunkat. Attól féltünk, hogy ránk szakad, így eljöttünk. A községben több üres lakás volt, de hiába fordultam az illetékesekhez, nem utaltak ki családom részére. A gyermekek érdekében kénytelenek voltunk önkényesen elfoglalni egyet. Idő közben megszületett a hatodik gyermekünk is.

Abba a házba ahová költöztünk, több cigány család is lakott. Napról napra nőtt a feszültség, míg aztán sem éjjelünk, sem nappalunk nem volt többé, meert állandó jelleggel zaklattak bennünket. Többszörösen életveszélyesen megfenyegettek bennünket, végül testi épségünk érdekében elhagytuk a lakást. Egy 20 nm-es kis konyhába költöztünk rokonokhoz. Beláthatják, hogy nem egy egészséges dolog ilyen kis helyen ennyien együtt lakni. A gyerekek is napról napra nőnek, nem beszélve arról, hogy ez a tanulmányi eredményeiken is látszik, nem tudnak egymástól sem pihenni, sem tanulni.

Munkahely lehetőség nincs a környéken, így az élettársam semmilyen jövedelemmel nem rendelkezik. Jómagam nevelési segélyen vagyok otthon a gyermekekkel. Jelenleg van egy lakás, ami állapotában és árában is megfelelne a családom részére, de sajnos senki nem akar segíteni nekünk, mivel egyszerre nem tudnánk kifizetni. Megkérem, hogy amennyiben tu segíteni, úgy szíveskedjék azt megtenni! Minket minden lehetőség és segítség érdekel!

Tisztelettel: L.P.”

“Tisztelt Nemzeti Etnikai Kisebbség!

K.CS-né vagyok, hat gyermek anyja. Azért fordulok önökhöz, mert idáig akárkihez fordultam, mindenki csak elutasító határozatot küld nekem. Hála Istennek szép nagy családom van, de sajnos rajtunk ők sem tudnak segíteni, mert örülnek ha legalább ők szûkösen meg tudnak élni a családjukkal. Elárverezték a házunkat OTP tartozás végett. Még ugyan itt lakunk, de ha már jó idő lesz, el kell mennünk. De hová menjünk? Nekünk még van itthon kiskorú gyerek, aztán meg mind a ketten betegek vagyunk. Abból a kis összegből ami összejön, örülünk ha tejre, kenyérre futja. Világ életünkbe dolgoztunk, de nálunknál szegényebb nincs sajnos! Kérem Önt Uram, ha lehet utaljon

ki nekünk egy kis pénzt, hogy tudjunk venni egy kis lakást, hogy betegségünkbe ne az utcán legyünk a gyerekekkel!

Tisztelettel: K.CS-né